

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI

GÖKTÜRK KIZIL

EYLÜL 2018

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI

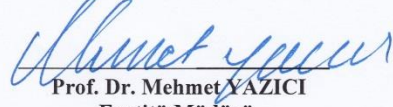
GÖKTÜRK KIZIL

EYLÜL 2018

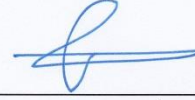
Tez Başlığı: **Avrupa Birliği Yurttaşlığı**

Tezi Hazırlayan: **Göktürk KIZIL**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

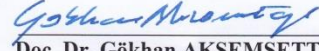

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Tanel DEMİREL
Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler ABD Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

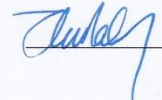

Doç. Dr. Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: **10.08.2018**

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Cem KARADELİ (Ufuk Üniversitesi)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Göktürk KIZIL

Tarih: 06.09.2018

İmza:

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI

KIZIL, Göktürk

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.A. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Gökhan Akşemsettinoglu

Eylül 2018, 115 sayfa

Bu çalışmanın ana amacı Maastricht Antlaşmasıyla hukuki bir boyut kazanan Avrupa Birliği vatandaşlığının neden başarısız olduğuna yönelik değerlendirmede bulunmaktadır. Avrupa tarihinde meydana gelmiş önemli olayların Avrupa ülkelerini ve toplumlarını fikirsel ve kimliksel olarak nasıl oluşturduğu sorusu çerçevesinde Avrupa vatandaşlığının gelişimi ele alınacaktır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Uluslararası İlişkiler teorilerinden konstrüktivizm/inşacılık yaklaşımı açıklanacak ve kimlik, kültür unsurlarına değinilecektir. İkinci bölümde, yurttaşlık kavramının Avrupa tarihi içerisindeki gelişimi aktarılacaktır. Üçüncü bölümde, on dokuzuncu yüzyıl öncesi ve sonrası Avrupa içerisinde yaşanan gelişmeler ve ortaya koyulan fikirler doğrultusunda Avrupa'daki kimlik, kültür ve yurttaşlığın gelişimi anlatılacaktır. Dördüncü bölümde ise, Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimi ile birlikte 1993 yılında hukuksal zemin kazanan Avrupa Birliği vatandaşlığına dair değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Konstrüktivizm, Sosyal İnşacılık, Yurttaşlık

ABSTRACT

EUROPEAN UNION CITIZENSHIP

KIZIL, Göktürk

Master Thesis

Institute of Social Sciences
M.A. Political Science and International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Gökhan Akşemsettinöglü

The main aim of this study is to make evaluations why the European Union citizenship which acquired a legal dimension through the Maastricht Treaty failed. The development of European Union citizenship will be analysed within the frame of question of how important events in the European history have shaped the European countries and societies in an ideologically and identically manner. This study consists of four parts. In the first part, the concept of constructivism which is the theory of international relations will be explained and also identity and culture elements will be mentioned. In the second part, the development of the concept of citizenship in European history will be explained. In the third part, the development of identity, culture and citizenship in Europe will be explained in the direction of the developments and ideas in European history. In the fourth part, evaluation will be made about historical developments of European Union and European Union citizenship which gained legal ground in 1993.

Keywords: European Union, Constructivism, Social Constructivism, Citizenship

TEŞEKKÜR

Tez alıőmam sűresince deęerli katkılarıyla beni bilgilendiren ve yűnlendiren tez danıőmanım Doç. Dr. Gűkhan AKŐEMSETTİNOęLU'na, eęitim sűresi boyunca maddi ve manevi olarak benden desteklerini esirgemeyen aileme, yűksek lisans eęitiminde tanışmıő olduęum Gűlin SAęİR'a teőekkűrű bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: İNŞACI YAKLAŞIM EKSENİN KİMLİK VE KÜLTÜR	
1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACI YAKLAŞIM.....	4
1.2. KİMLİK.....	17
1.3. KÜLTÜR.....	24
2.BÖLÜM: YURTTAŞLIK.....	28
3.BÖLÜM: AVRUPA'DA KİMLİK, KÜLTÜR VE YURTTAŞLIĞIN GELİŞİMİ	
3.1. 19.YY ÖNCESİ GELİŞMELER.....	42
3.2. 19.YY AVRUPA'SI VE MİLLİYETÇİLİK.....	52
3.3. 20.YY'DAKİ GELİŞMELER VE AVRUPA BÜTÜNLEŞME HAREKETİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	58
4.BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ VE YURTTAŞLIK	
4.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	65
4.2. AVRUPA BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ VE SOSYAL İNŞACILIK.....	71
4.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YURTTAŞLIK.....	78
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	94
ÖZGEÇMİŞ.....	106

KISALTMALAR

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AK: Avrupa Komisyonu

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

APT: Avrupa Politik Topluluğu

AP: Avrupa Parlamentosu

AST: Avrupa Savunma Topluluğu

DS: Dünya Savaşı

HAK: Hükümetler Arası Konferans

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ODAÜ: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

TAS: Tek Avrupa Senedi

GİRİŞ

İnsanlar, dünya üzerinde var olduğu günden beri çeşitli ödev ve sorumluluklara sahip olmuştur. Yaşanan gelişmeler insanoğlunu avcı-toplayıcı konumdan, üretici bir konuma getirmiştir. Bu değişim beraberinde insanoğluna belirli kalıplar sunmuştur. Örneğin; Antik Yunan döneminde insanlar *birey* iken, Orta Çağ döneminde *köle*, Fransız devriminden sonra *yurttaş*, sanayi devriminden sonra ise ulus devletin ortaya çıkmasıyla *vatandaş* olmuştur. Her bir tanımlama dönemine göre insanlar, farklı ödev ve sorumluluklara sahip olmuştur. Avrupa kıtası, birden çok mezhebi, ırkı, düşünceyi içerisinde barındırmaktadır. Farklılıkların ayrılıkçı bir yapıya dönüşüp savaş ortamı yaratmaması için 20.Yy'ın başlarından itibaren çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bir tanesi de Avrupa Birliği'dir. *Çeşitlilik içerisinde birlik* ilkesine sahip olan bu oluşum Avrupa kıtası üzerinde tek bir yurttaşlığın oluşabileceği düşüncesine yönelik somut adımları 1993 yılında atmıştır. Bu tez çalışmasının amacı, Soğuk Savaş döneminden sonra ortaya çıkartılan Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramının Avrupa Birliği içerisinde neden başarısız olduğunu ortaya koymaktır. Çalışma, yurttaşlık kavramının gelişimini Avrupa kıtasının tarihsel gelişimine dayandırarak sosyal inşacılık düşüncesi doğrultusunda incelemiştir. Çalışma sırasında yapılan araştırmalarda uluslararası ilişkiler alanında, Avrupa tarihi alanında uzman ve/ya akademisyen olan kişilerin birincil kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu çalışmanın birinci bölümü, Uluslararası İlişkiler düzlemi içerisinde oluşan olayların, ekonomik, sosyolojik ve politik açıdan devletler ve toplumlar üzerinde yaratmış olduğu davranışsal etkilerin, teorik aktarımına değinmektedir. Çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan inşacı yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki Büyük Tartışmalar ekseninde incelenmiştir. Bu inceleme içerisinde inşacı yaklaşımın, ana akım teorilerin karşısında nasıl ortaya çıktığına ve geliştiğine değinilmiştir. Aynı zamanda inşacı yaklaşım etkilendiği teori ve ekoller ile desteklenerek aktarılmıştır. Bu bölüm içerisinde İnşacı yaklaşımın / Konstrüktivizmin kurucu babaları olan Alexander Wendt'in ve Nicholas Greenwood Onuf'un teori hakkındaki düşünceleri belirtilirken, inşacı yaklaşım içindeki farklı düşünce yapılarına da değinilmiştir. İnşacı yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ortaya koyduğu, sosyal

dünyanın, yapıların ve amillerin karşılıklı inşa süreciyle oluştuğu fikri ile açıklanmış ve buradan hareketle kimlik ve kültür değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci bölüm, yurttaşlık kavramının tarihsel gelişim süreciyle ilişkilendirilmiştir. Yurttaşlık, bulunduğu yere karşı, belirli ödev ve sorumlulukları yerine getirme ve mevcut düzenin korunmasına yönelik alınmış kararlara uyma istenci barındırır. Bu yurttaşlık anlayışının temeli, milattan önceki dönemdeki Sparta şehir devletinin bireylerinin faaliyetleri ve Platon ile Aristoteles'in devlet ve insan tanımlamaları sayesinde atılmıştır. Daha sonrasında ise yurttaşlık anlayışı, demokrasi ve özgürlük tartışmalarıyla harmanlanmıştır. Fransız Devrimi'nin getirdiği olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik unsurları, yurttaşlık anlayışını doğal ve sivil haklar çerçevesi altında tekrar şekillendirmiştir. Aydınlanmanın ışığı ile birlikte yurttaşlık, zaman içerisinde ortak bir kimlik ve bilinç çatısı altında yer almaya başlamıştır. Bu bölümde 20.Yy'daki yurttaşlık anlayışı, Avrupa Birliği'nin söylemlerine dayandırılarak dar bir çerçeve içerisinde aktarılmıştır. Bunun nedeni ise Avrupa Birliği'nin yurttaşlık söylemine dördüncü bölüm içerisinde yer verilmiş olmasıdır.

Avrupa'da Kimlik, Kültür ve Yurttaşlığın Gelişimi başlığı altında devam eden üçüncü bölümde, Avrupa kıtasının sosyo-kültürel ve siyasal olarak şekillenmesine yardımcı olan Yunan kültürü, Roma İmparatorluğu ve Hıristiyanlık yer almıştır. Bu bölümde, günümüz Avrupası kimliğinin anlaşılması için tarihsel bir yazım benimsenmiştir. Orta Çağın hegemonik unsurlarının, Avrupa'nın toplum yapısına, ekonomik gelişmesine ve siyasal yapılanmasına nasıl nüfuz ettiği bu bölümde açıklanmıştır. Daha sonra Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri sonrasında Avrupa'ya hâkim olan tektipleştirici dokunun ortadan kaldırılması konu edilmiştir. Bu bölümde Avrupa'da fikir, sanat, yazım gibi alanlarda yaşanan gelişmelerle Avrupa fikri ve kimliğinin bu dönüştürücü hareketlerin (Rönesans, Reform, Aydınlanma) üzerine oturtulduğu belirtilmiştir. Fransız Devrimiyle, sosyal ve siyasi alanda yaşanan nitelikli gelişmeler, yeni kavramların ve tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Avrupa kıtasındaki ulus devlet ve milliyetçilik, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi kapsamında incelenmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar Avrupalı güçler arasında sağlanan uyum politikası, savaş sonrasında yakalanamamıştır. Avrupa'yı tekrar ekonomik, askeri ve siyasal açıdan bütünleştirmek için ortaya konulan Pan-

Avrupa fikrinin hedeflemiş olduğu amaçlar ve bu amaçların Avrupa bütünleşmesine giden yolu, üçüncü bölüm içerisinde yerini almıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; Avrupa'da meydana gelen I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra herkes tarafından ortaya konulan kalıcı barış isteğinin Avrupa Birliği'nin kuruluşuna kadar nasıl getirildiği aktarılmaktadır. Avrupa bütünleşme sürecinin temeli, ekonomik çıkarların birleşimi olmuştur. Avrupa Birliği'nin kurucu babalarından olan Jean Monnet ve Robert Schuman tarafından gerçekleştirilen girişimler; Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg lkelerini Avrupa Kömür ve elik Topluluğu adı altında birleştirmiştir. Avrupa Birliği'nin bütünleşme ve genişleme faaliyetlerinin bütünleşme teorileri ve sosyal inşacılık perspektifinden değerlendirilmesi, bu bölüm içerisinde yer almıştır. Sosyal inşacılık yaklaşımında norm, değer, kimlik unsurları temel alınarak bütünleşme ve genişleme süreci değerlendirilmiştir. 20.Yy'ın sonlarına doğru Avrupa vatandaşlığının Maastricht Antlaşması'yla birlikte yasal ve siyasal olarak Avrupa Birliği içerisine dâhil edilmesi, Amsterdam Antlaşması ve Lizbon Antlaşması'yla Avrupa vatandaşlarının edindiği hak ve özgürlükler, antlaşma maddeleriyle ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Son olarak, Avrupa yurttaşlığının Avrupa Birliği açısından neden başarısız olduğuna dair aktarımlarda bulunulmuştur.

1. BÖLÜM

İNŞACI YAKLAŞIM EKSENİNDE KİMLİK VE KÜLTÜR

1.1. Uluslararası İlişkilerde İnşacı Yaklaşım

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki olayları ve olguları teorileştirme sürecinde bir teorinin diğer bir teori üzerinde ‘a priori’ olacak şekilde üstünlüğünden bahsetmek, net bir tavır sergilemek, doğru değildir. Bunun nedeni bu sürecin sosyo-kültürel bir edinim kaynağından beslenmesindedir.¹ Disiplin içerisinde geçen kuramların literatür içerisinde baskın olmaya çalışması, kuramların eksik ve zayıf yönlerini ortaya çıkartarak sadeleşmelerine yardımcı olacaktır.²

I. Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkiler, liberalizm ve idealizm çevresinde gelişmeye başlamıştır. Bunun nedeni savaş sonrasında uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması, küresel işbirliği ve uzlaşma kapsamında kurulan Milletler Cemiyeti’dir. II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle; uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanamamış olması, idealistlerin kurmaya çalıştığı düzenin sonlanması, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güç ve savaş unsurları üzerinden kendini besleyen Realizmin Soğuk Savaşın bitimine kadar uluslararası ilişkiler literatürü üzerindeki hâkimiyetini koruyacak olması gibi çıktılar, idealizm ve liberalizmin kurmuş olduğu düzenin bir geçiş dönemi olduğunu göstermektedir.

Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla beraber Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve buna bağlı olarak uluslararası sistem ve çalışmalar büyük bir dönüşüm süreci içerisine

¹Nuri Yurdusev, “Uluslararası İlişkilere Teorik Bakmak,” *Uluslararası İlişkiler* 2/6 (2005): 159.

²Stephan M. Walt, “International Relations: One World, Many Theories,” *Foreign Policy* 110 (Spring 1998): 30.

girmiştir. Konjonktürün köklü değişime uğraması nedeniyle uluslararası ilişkiler alanının teorik yapısı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle dönemin egemen teorileri olan realizm ve neo-realizm ile bu iki teorinin felsefi temelini oluşturan pozitivist epistemoloji eleştirilmeye başlanmıştır. İki bloklu yapının sona ermesiyle eleştirilmeye başlanan realizm ve neo-realizme alternatif kuram ve bakış açıları (eleştirel kuram, normatif teori, konstrüktivizm, post-modernizm, feminist kuram vb.) üretilmeye başlanmıştır.

Çalışmanın teorik alt yapısının konstrüktivizm ile şekillenmesinden dolayı bu yaklaşımın nasıl oluştuğunu Büyük Tartışmalar (*Great Debates*) yaklaşımı ekseninde incelemek gerekmektedir. Bu yaklaşım bizlere uluslararası ilişkiler teorilerinin kronolojik bir sıralamayla açıklanmasına yardımcı olacaktır. “Büyük Tartışmalar” üç temel kronolojik sıradan oluşmaktadır; Birinci Büyük tartışma 1940’lı yıllar, İkinci Büyük Tartışma 1950 ve 1960’lı yıllar ve son olarak Üçüncü Büyük Tartışma 1980’li yıllar.

Birinci Büyük Tartışma uluslararası düzeyde bir barışın nasıl organize edileceği sorusu üzerinde durmuştur. Bu soruyu, dönemin ana-akım kuramları olan realizm ve idealizm üzerinden çalışmıştır.³ Bu çalışmanın temel hipotezleri arasında insan doğası ve uluslararası politika vardır. Realizmin insan doğasını ‘kötü’ olarak kabul etmiş ve uluslararası siyaseti güç üzerinden savlamıştır. Aynı zaman içerisinde ikinci dünya savaşının meydana gelmesiyle realizm tarafından ortaya konulmuş savların doğruluğu artmıştır. Böylece Birinci Büyük Tartışma, realizmin, idealizme oranla daha çok kabul gördüğünü ortaya koymuştur.

İkinci Büyük Tartışmada 1960 yılında Karl Popper, Thomas Khun, Paul Feyerabend gibi isimler Realizmin bilimsel yaklaşımına ve yöntemine eleştirel bir yaklaşım beyan etmişlerdir. Bu durum ise davranışsalci akım⁴ için uygun bir eleştirel

---

³Dönemin realist temsilcileri arasında; Edward Hallet Carr, Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, idealist temsilciler arasında; Norman Angell, Alfred Zimmern, Leonard Wolf, David Mitrany bulunmaktadır.

⁴Uluslararası ilişkiler teorileri, zaman içinde değişen olayları tam olarak açıklayamaz hale geldiklerinden bir takım yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1960 yılında Morton Kaplan, Stanley Hoffman ve Karl Deutsch gibi düşünürlerin katkısı sonunda ortaya çıkan Davranışsalci

ortam yaratmıştır. Bu kişilerin eleştirmiş oldukları durum aslında uluslararası ilişkilerin egemen teorisi olan realizmin / klasik pozitivizmin bilimsel önermelerinin kalıplarından çıkması gerektiğiyle ilgilidir. Realizmin yaptığı analizlerin sadece güç, savaş, çıkar gibi bağlamlarda değil de bunlara ek olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi pozitivist bilim dallarıyla da desteklenmesi gerektiği yönündedir.⁵ Bu doğrultuda Karl Popper, geleneksel pozitivist anlayışın önerdiği “doğrulanabilirlik” ölçütünü “yanlışlanabilirlik” olarak öne sürmüş ve bu savın ‘yer’ ve ‘zaman’ kavramlarıyla desteklenmesi durumunda önermelerin bilimsel olabileceğini söylemiştir.⁶ Paul Feyerabend ise klasik realizmin dayattığı paradigmalara⁷ diktatörlük ile yönetilen toplumların tek tipleşmesine benzediğini öne sürmüş ve Feyerabend’e göre bu durum özgür ve demokratik bir toplum içerisinde bilimsel anlayışın gelişmesi ve türetilmesi kapsamında baskıcı bir durum yaratmıştır.

Bu eleştiriler, uluslararası ilişkiler disiplininin hâkim kuramı olan realizmin temel unsurlarını değiştirmemiş, sadece analiz düzeyinde ve yöntembiliminde bir değişim yaratmıştır. K. Popper, T. Khun, P. Feyerabend aslında uluslararası ilişkilere yeni bir tartışma alanı açmışlardır. Yeni tartışma alanını da pozitivizm – post pozitivizm çatışmasının felsefi / düşünsel zeminini oluşturarak yapmışlardır.

Davranışsalcı akımın eleştirileri sonucunda klasik realizm, metodolojik olarak Kenneth Waltz öncülüğünde oluşturulan neo-realizme dönüşmüştür. Böylece pozitivist eksende bilimsel bir niteliğe bürünmüştür. Realizmin tümevarımcı yöntemi neo-realizm ile birlikte tündengelimci bir yönetime geçiş yapmıştır. Kısaca, İkinci Büyük Tartışma aslında daha çok metodolojik bir tartışma üzerinden davranışsalcılar

---

yaklaşım; kavramsallaştırma, tarihsel açıklama, kanıtlama, varsayım testi, teori gibi kavramlarla geleneksel realist bakış açısından uzaklaşarak, farklı yöntemler, kavramlar ve analizler ortaya koymuştur. Erdem Öztürk, “Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak,” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 64/3 (2009): 203.; Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (Bursa: MKM Yayıncılık, 2011), 97-110.

⁵William Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, çev., Melih Pakdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 591.

⁶Karl Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev., İlnur Aka, İbrahim Turan, Kazım Taşkent (İstanbul: Yapı Kredi Bankası, 1998), 64-72.

⁷Burada “paradigma”; “belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütününe temsil eden” bir terim olarak kullanılmıştır. Bkz. Thomas Khun, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev., Nilüfer Kuyaş (İstanbul: Alan yayıncılık, 1995), 162-170.

ile klasik realistler arasında meydana gelmiştir. Bu tartışmanın sorusu ise uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bir temelle kavramsallaştırılması gerektiğidir. Böylece doğa bilimleri sosyal bilimlere uygulanabilmiştir. Çünkü pozitivism uluslararası ilişkiler disiplinde egemen bir yaklaşım olmuştur.

Üçüncü Büyük Tartışma, 1980’lerde egemen unsur olan neo-realizm ve pozitivism karşı yapılan eleştirilerdir. Ortaya konulan eleştirilerin, uluslararası ilişkiler disiplini içerisine epistemolojik olarak yeni bir alternatif teori ya da yaklaşım kazandırma istencinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu istek, Soğuk Savaşın sona ermesi ile pozitif anlamda bir ivme kazanmıştır. Bu eleştirel kuramın ortaya koymak istediği husus ise; uluslararası ilişkiler kuramlarının başlıca analiz unsuru olan ulus-devlet ve buna bağlı olarak inceledikleri sistemin veri alınması yerine, bu analiz içerisinde pasifleştirilen, nesneleştirilen bireyin araçsallaştırılması, özne konumuna getirilme istediğidir. Çünkü eleştirel kuramcılara göre bilimsel gelişmenin ve modernitenin öncülü birey, yani insandır.⁸

Habermas’ın eleştirel kuramının amacı, geleneksel teorilerin temel aktör olarak inceledikleri egemen devlet modelini sorgulayarak uluslararası sisteme devlet dışı aktörleri de dâhil etmek ve bu aktörlerin kuracağı kamu alanı içinde etik bir evrensellik anlayışı üretmektedir.⁹ Eleştirel kuram ile realizm arasındaki fark ise; eleştirel kuramın temel olarak bireyi ele alması ve analiz unsuru olarak insanı odak noktasına koymasıdır. Eleştirel kuramcılar, bireyin ve toplumun özgürleşmesinin, felsefi parametrelerin ya da eleştiri parametrelerinin çokluğu sayesinde sağlanacağını düşünmüşlerdir. Eleştirel kuramcılar sosyal bilimlerin birçok alanına eklemlenme ihtiyacı duyar. Bunun nedeni ise bu eklemlenme sayesinde egemenliğin ve gücün kontrolü altında olan uluslararası ilişkiler disiplininin, dayatılan kalıplardan kendisini çıkartarak özgürleşmeye başlayacak olması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

---

⁸Robert Jackson ve George Sorensen, *Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press, 2007), 232.

⁹Bilgehan Emeklier, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Post-pozitivist Kuramlar,” *Bilge stratejisi* 2/4, (Bahar 2011): 157.

Neo-realist kuramın 1980’lerde baskın bir şekilde hissedilmesi ve uluslararası ilişkiler disiplinini kontrol altına almasından dolayı toplumsal önermeler soyutlanmış ve tarihsel perspektifler göz ardı edilmiştir. Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplininde yer edinmesinin üç önemli nedeni vardır. İlk olarak, neo-realizm ve neo-liberalizmin arasında geçen tartışmaların ekseriyetinin anarşi düzleminde ampirik ve epistemolojik olarak tartışılması. İkincil olarak, hem neo-realizmin hem de neo-liberalizmin uluslararası alanın tarihsel ve sosyolojik boyutlarını görmezden gelmiş olması. Üçüncü olarak, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte oluşan yeni düzlemin, etkin bir şekilde dönemin baskın teorileri tarafından açıklanamaması. Bu nedenler sonucunda sosyo-kültürel bir alt yapı analizi ortaya koyan, bu analizi kimlik, kültür gibi düşünselliğe dayandıran ve toplumsal öğelerle bağdaştıran konstrüktivizm düşüncesi ortaya çıkmıştır.¹⁰ Konstrüktivizm, pozitivizm-post-pozitivizm tartışmalardan etkilenen, neo-realist ve neo-liberal kuramların öne sürdükleri varsayımları ya da savları eleştiren bir yaklaşımdır. Aslında konstrüktivizm uluslararası ilişkiler kuramında ‘ithal’ bir yaklaşım değil büyük ölçüde yerli bir üründür.¹¹

Özetle, Üçüncü Büyük Tartışmanın ortaya çıkmasının nedenleri arasında; uluslararası ilişkiler disiplinini açıklamada disiplinler arası bir yapıya hâkim olan post pozitivizmin daha faydalı olabileceği ve bu zamana kadar ortaya koyulan kuramların ve onların varsayımlarının hiçbir zaman kesin olmayacağı düşüncesinin aktarılmaya çalışılması, buna yönelik olarak ana akım paradigmalara alternatifler üretilmesi gerektiği düşüncesi vardır. Bu söylemlerden hareketle, konstrüktivizm üçüncü tartışma içerisindeki üçüncü bir yol, bir başka deyişle bir orta yol olarak göze çarpmaktadır.

1950’li yıllarda başlayan Avrupa bütünleşmesi, beraberinde birçok kuramın da ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹² 1980’li yılların son dönemlerinde bütünleşmenin

---

¹⁰Koslowski Kratochwill, “Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire’s Demise and the International System,” *International Organization* 48/2 (1994): 215-247.

¹¹John Gerard Ruggie, “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge,” *International Organization* 52/4 (1998): 862.

¹²İşlevselcilik, federalizm, neo-fonksyionalizm, inter-governmentalizm.

giderek derinleşmesi ve genişlemeye başlaması, daha dinamik ve açıklayıcı kuramların var olması için gerekli ortamı sunmuştur. Böylece bütünleşme sürecinin anlaşılabilir olması için devletlerarasında yapılan işbirliğinin, hukuki ve siyasi düzenlemelerin yanı sıra, kimlik, norm, düşünce ve inanç gibi konular da gündem içerisinde yerini almıştır. Bu sayede Avrupa bütünleşmesi birden çok kültürü, dili ve inancı içinde barındıran çok kültürlü yurttaşlığı hedefleyen bir yapıya ulaşmıştır. Toplumsal inşacı yaklaşım ise yeni oluşan bu yapılanma içerisinde kendine yer bulmuştur. Günümüzde her ne kadar bu yaklaşımın kuram olup olmadığı tartışılabilir da¹³ kendi içerisinde farklı düşünce gruplarına¹⁴ sahip olsa da; kimlik, küreselleşme, uluslararası örgütler gibi alanları açıklamada ihtiyaç duyulan bir perspektif olmuştur. Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alması birkaç önemli olaya dayandırılmaktadır.¹⁵ İlk olarak, eleştirel kuramcılarının, rasyonalistleri meta-kuramsal eleştirinin ötesine geçmeye ve geçici olmayan Uluslararası İlişkiler teorileri üretmeye ikna etme çabaları. İkincisi, neo-liberal ve neo-realistlerin Soğuk Savaşın sona ermesini açıklamakta ve kendi teorilerinin analitik kapasitelerini aktarmada zorluk çekmeleri. Üçüncü olarak, uluslararası ilişkiler kuramında teorik ve kavramsal derin bilgilerin fark edilmemiş potansiyelini keşfetmeye çalışan yeni nesillerin – eleştirel teoriye eğilimli bilginlerin – ortaya çıkması. Son olarak, uluslararası ilişkiler içinde rasyonel seçim odaklı teorisyenlerin hayal kırıklığına uğramış olması ve yeni bir alternatif olarak görülen inşacı perspektifin hoş karşılanmasıdır.

Uluslararası sistemin değişim ve dönüşüm halinde olduğu 20.Yy'ın sonlarında, eleştirel teoriyle benzerlikler taşıyan konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde kendine yer bulduğunu görmekteyiz. Ancak, gerçek bir

---

¹³Derya Büyüktanır, "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 14/2 (2015): 3.

¹⁴İnşacılık, modernist, post-modernist, geleneksel, eleştirel, sert, ılımlı, radikal olarak gruplandırılmıştır. İnşacılık iki kategoride incelenebilir. Birincisi, sosyal teoriyi kendisine temel alan; kurallara, normlara, kültür ya da kimliğe referans veren sosyal inşacılık. İkincisi, Wittgenstein'in dil felsefesini kılavuz edinen; dil, söylem ve iletişim üzerinde duran sosyal inşacılık. Sosyal inşacılığın temsilciliğini Alexander Wendt, Peter Katzenstein, John Ruggie yapmıştır. Wendt'e göre uluslararası sistemin kültürel yapıları ve kimlikleri arasında karşılıklı bir etkileşim ve yapıcı bir ilişki vardır. Dil merkezli sosyal inşacılığın temsilcileri ise Nicholas Onuf ve Frederich Kratochwill'dir. Onuf, kuralların, Kratochwill ise normların dilsel bir inşa süreci olduğu görüşündedir. Buna göre, uluslararası ilişkilerde aktörlerin söz vermesi, özür dilemesi ya da tehdit etmesi onlar için bir dil inşası sürecidir.

¹⁵Christian Reus-Smit, "Konstrüktivizm," içinde: *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, eds. Scott Burchill vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 293.

temeli olan ampirik analizin kullanımına yapmış olduğu vurgu ve meta-teorik bilgi ile eş zamanlı ilişki içinde olması, konstrüktivizmin eleştirel kuramdan, modernistlerden ve post-modernistlerden ayrıldığını gösterir.¹⁶ Bu teorinin tarihsel kökeni İtalyan felsefecisi olan Giambattista Vico'nun "Doğal dünya Tanrı tarafından meydana getirilmiştir. Ama tarihi dünya insanın ürünüdür." sözüne dayandırılabilir. Çünkü bu söz karşılıklı inşa sürecini, yani bireylerin toplumları, toplumların ise devletleri ve buna bağlı olarak oluşan tarihi anlatmaktadır. Kant, Hegel gibi idealistlerin görüşü olan bilginin öğrenim sürecinin, sosyal bir öğrenim sürecinden geçtikten sonra oluştuğu düşüncesi, bir başka aktarımla; bilginin sosyal bir inşa sürecinden sonra ortaya çıktığı fikri konstrüktivizmin felsefi temelini oluşturmaktadır. Bu idealist düşünürler inşacı yaklaşımın öncüleri konumundadır.¹⁷ İngiliz Ekolünün de inşacı düşüncenin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Bunun nedeni ise; devletleri sosyal bir varlık olarak kabul etmeleri ve uluslararası toplumun, sosyal devletlerin paylaştıkları norm, değer ve kurumlar tarafından oluştuğunu belirtmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁸ İngiliz Ekolünün uluslararası ilişkiler içindeki tarihsel, sosyal ve kültürel öğelere önem atfetmesi, bu öğelerin devletleri ve uluslararası toplumun oluşum sürecine etki ettiğinden önemle bahsetmesi, inşacıların bu yaklaşıma sıcak bakmalarına neden olmuştur.¹⁹ İnşacılığın sosyoloji gibi sosyal olayları, olguları ve insanı (bağımsız değişkeni) ele alarak incelemesi, onun disiplinler arası alanda bireyi / insanı araçsallaştırdığını göstermektedir. Aslında insan, inşacılar için sosyal olarak saklı, iletişimsel olarak kurucu ve kültürel yönden güçlendirilmiş varlıklar olarak teorileştirilmiştir.

Konstrüktivizm teriminin Uluslararası İlişkiler disiplinine girişini sağlayan ilk kişi N. Onuf olarak karşımıza çıkar. Bu terimi, *World of Our Making*²⁰ eseriyle tanıtır. Onuf'un kurmuş olduğu konstrüktivist perspektifte, *edim* önemli yer tutar, bunun nedeni ise; edimin felsefi olarak konumlandırıldığında birey ve toplumların

---

¹⁶Ibid., 292.

¹⁷Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 3.

¹⁸Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü Anlamak,'" *Ege Akademik Bakış* 9/2 (2009): 775.

¹⁹Tim Dunne, "The Social Construction of International Society," *European Journal of International Relations* 1/3 (1995): 369.

²⁰Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (Columbia: University of South Carolina Press, 1989).

karşılıklı etkileşim ve faaliyetler sonucu oluştuğunu göstermesinden kaynaklanmaktadır. Böylece olgulardan ve olgulara bağlı olarak gerçeklikten söz eden teorilerden ve bu inşa sürecinin sadece düşünce ve dil tarafından ortaya çıktığını kabul eden görüşlerden ayrılmış olur. Çünkü Onuf'a göre bu inşa süreci, tek taraflı olarak oluşmamış, hem materyal unsurlar hem de dil, düşünce gibi unsurlardan meydana gelmiştir.²¹ Bu yüzden konstrüktivizm bir teori değil birçok teoriyi bir araya getirme kapasitesine sahip olan bir yaklaşımdır.²²

Onuf'un temel analiz araçları arasında *dil* ve dile bağlı (karşılıklı) olarak gelişen *kurallar* vardır. Onuf, “*biz kendi yarattığımız dünyada yaşıyoruz*” der ve bunu söz edimi teorisiyle ilişkilendirir. Konuşma eylemi, söz edimi teorisinde bir araç olarak kullanılır. Konuşma eylemi, bir kişiyi faaliyette bulundurmaya yönelten eylemdir. Bu faaliyetlerin toplum içerisinde sürekli bir hale gelmesi ve bu faaliyetlerin toplum tarafından karar alınarak değiştirilmemesi ise kural mekanizmasının oluşumunu belirtir.²³ Bu oluşturulan kurallar, amillere hangi koşullarda davranış biçimi oluşturacağını belirtir²⁴, bu kurallara uyup uymama tercihini ise amillere bırakır.²⁵ Bu doğrultuda incelendiğinde, insanların ve kuralların karşılıklı birbirini yapılandırıldığını; insanların birer amil olduğu çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Kurumlar ise amillerin tercihlerine ve faaliyetlerinin sonuçlarına göre yapılan pratikler olarak meydana gelirler.²⁶ Toplum yapısı²⁷ ise içerisinde amillerin, kuralların ve kurumların pratiklerini eyleme geçirdiği bir düzlemdir. Bu düzlem aslında amillerin sosyal ve materyal farkındalıklarına bağlı oluşacaktır.²⁸ Buradan yapılacak çıkarım ise, kurucu unsur olan amillerin kuralları ve bununla ilişkili olan kurumları içselleştirme oranı arttıkça, değişim ihtimalinin o yönde azalacağıdır. Bu durum ise eleştirel teorinin özgürleşme varsayımıyla bağlantı kurmak demektir.

---

²¹Ibid., 35-40.

²²Ibid., 137.

²³Nicholas G. Onuf, “Constructivism: A User’s Manual,” içinde: *International Relations in a Constructed World* der.Vendulka Kubálková, Nicholas Onuf, Paul Kowert (Armon,N.Y: M.E. Sharpe, 1998), 66.

²⁴Onuf, *World of Our Making*, op.cit., 51.

²⁵Onuf, *Constructivism*, op.cit., 60.

²⁶Ibid., 61.

²⁷Onuf, *yapı* terimini konstrüktivistlerin kullanmasını istemez yapı yerine *düzenleme* sözcüğünü kullanmayı önerir.

²⁸Ibid., 65.

İnşacılık, sosyal bilimlere yönelik bilimsel yaklaşımın yansımacı (reflektivist) bir eleştirisidir. Ludwig Wittgenstein, Wilhelm Dilthey ve Robin G. Collingwood gibi filozofların çalışmalarından dolayı inşacılık çoğunlukla yorumlayıcı bir meta-teori olarak gelişmiştir.²⁹ Bu nedenle Adler'e göre inşacılık hakkındaki ana tartışma konusu; 'bilim', 'edebi yorumlama' ya da 'hikâye' arasındaki kuramsal çatışmaya değil sosyal bilimin doğasına ve dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplinine ilişkindir.³⁰ İnşacı yaklaşım, Nicholas Onuf'un "World of Our Making" çalışmasıyla kendisine vücut bulmuştur.³¹ Alexander Wendt'in *Social Theory of International Politics* adlı eseriyle de gelişmeye başlamıştır.³² Sosyal olguların ve devletlerarası ilişkilerin sürekli bir gelişme içerisinde olduğu düşüncesini temel alan inşacı yaklaşım aslında değişmez hipotezler üzerine kurulmuş kalıplaşmış kuramların değişen ve gelişen şartlara göre tekrar revize edilebileceğini göstermiştir.³³ Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra uluslararası sistem içerisinde kimlik, kültür ya da norm gibi hem fikirsel hem de sosyal öğelerin canlanması ve ana akım olarak belirtilen kuramların ciddi bir şekilde eleştiri oklarına maruz kalması, bu yeni yaklaşım olan inşacılığın doğmasına neden olmuştur. İnşacılar temel olarak fikir ve

²⁹Fred Chernoff, *Theory and Metatheory in International Relations* (Basingstoke: Palgrave,2008), 132.

³⁰Emanuel Adler, *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations* (London, New York: Routledge, 2005), 88.

³¹Bahar Rumelili, "İnşacılık / Konstrüktivizm," içinde: *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 152.

³²Wendt uluslararası siyaset teorisinde - social theory of international politics - konstrüktivizmin temel ilkelerini açıkça belirtmiş ve anarşi kültürünü, Thomas Hobbes'un, John Locke'un ve Immanuel Kant'ın felsefi görüşleriyle sırasıyla 'düşmanlık', 'rekabet' ve 'dostluk' olarak karakterize etmiştir. Wendt, oluşturduğu bu görüşü "ılımlı" olarak tanımlamıştır. Bunun nedeni ise neo-realizmin materyalist ve bireyselci bakış açısının önemli noktaları yansıttığını düşünmesi ve aynı zamanda bu görüşün sosyal araştırmalarda bilimsel yaklaşımı desteklemesidir. Aslında konstrüktivizm, devletlerin kendileri tarafından inşa edilen farklı anarşi kültürleri tarafından açıklanan uluslararası siyasetin kültürel bir teorisidir. Bu sebepten dolayı ontolojik ve epistemolojik olarak neo-realistlerden ve neo-liberallerden ayrılır. Wendt, insan ilişkilerinin yapısının öncelik olarak materyalist olgulardan çok kültürel olgular üzerinden temellendiğini varsayarak materyalizme karşı çıkmaktadır. Çünkü aktörlerin güçlerini ve niyetlerini anlamının temelinde insanlar tarafından ilişkilendirilmiş ortak fikirlerin ve bu doğrultuda oluşturulmuş kültürün etkisi vardır. Bu normatif yapılar, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde bulunan devletlerin çıkarlarını ve davranışlarını yöneten ve onlarla dinamik bir etkileşime sahip olan unsurlardır. Wendt için konstrüktivizm, uluslararası sistemin yapısal teorisidir, bunun temelinde de şu sebepler yatmaktadır; devletler uluslararası siyasal teorilerin açıklanması için başlıca analiz birimleridir; devletler sistemindeki anahtar yapılar nesnel olmaktan çok öznel; devlet kimlikleri ve çıkarları insan doğası ya da iç politikalar yerine toplumsal yapılar tarafından inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999)

³³Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, (Abingdon: Routledge, 2013), 1.

kimliklerin nasıl oluşturulduğunu, bunların evrimlerinin nasıl bir süreç izlediğini, fikir, inanç ve kimliklerin devlet davranışları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu incelerler ve bunlar üzerinde dururlar.³⁴ Bu durum inşacıların güç, ekonomi gibi maddi ve fiziksel ögeler üzerinde durmadığı ya da onları yok saydığı anlamına gelmez. Aksine fikir, kimlik ya da inançların güç, ekonomi ya da aktörler üzerindeki etkisini yani sosyal dünya üzerindeki etkilerini analiz eder.³⁵

İnşacı yaklaşımın ana aracı insandır. İnsan denilen özne, düşünceyi, fikirleri, tarihi var etmiş ve bu var ettikleri sayesinde toplumu, ekonomiyi, politikayı kurmuştur. Dünya bir yaratıcı tarafından oluşturulmuştur. Tarih ise insanların etkileşimlerinin bir sonucudur. Devlet ise bu tarihsel etkileşimin bir ürünüdür, yani suni bir yapılanmadır, tıpkı devletlerin oluşturduğu sistemler gibi.³⁶ İnşacı yaklaşımın oluşturduğu sosyal dünyada karar merci insandır. Çünkü bu dünya içerisinde yer alan; inanç, fikir, nosyon, norm, dil, devletler ya da milletler arasındaki işbirliği gibi anlayışların hangisinin önemli olduğuna ya da olmadığına karar vermektedir. Evrensel politikaları sosyal bir insanın ürünü olarak yorumlayan inşacılar bu düşünceyi bazı varsayımlara dayandırarak açıklarlar.³⁷ Fikirler, etik yargılar ve hukuki yargılar aktörler üzerinde hem düzenleyici hem de yeniden oluşturucu bir etki gösterir. Özneler arasındaki fikir alışverişi, normlar ve oluşan değer yargıları önemli yer tutmaktadır. Kimlik ise çıkarların ve faaliyetlerin oluşumunda baş etken konumundadır. Bireylerin ve devletlerin oluşan sosyal kimliklerine odaklanan inşacılar böylece çıkarların oluşumunu açıklarlar. Bu yüzden A. Wendt'e göre "Kimlik, çıkarların belirleyicisidir."³⁸ İnşacılar göre karşılıklı etkileşim içinde bulunan kimlikler ve çıkarlar süregelen sosyal yapıyı yaratmış ve somutlaştırmıştır.³⁹ İnşacıların bu dayanakları ışığında Pollack'ın da belirttiği gibi AB, inşacılar için, Avrupa bütünleşmesi içinde meydana gelen normların gelişimini

³⁴Stephan M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories," *Foreign Policy* 110 (Spring 1998): 40-42

³⁵John Gerard Ruggie, "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge," *International Organization* 52/4 (1988): 867.

³⁶Robert Jackson ve George Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* (Oxford: Oxford University Press, 3rd Edition, 2007), 163-164.

³⁷Richard Price ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons, Critical International Theory and Constructivism," *European Journal of International Relations* 4/3 (1998): 266-267.

³⁸Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organization* 46/2 (Spring, 1992): 398.

³⁹Ibid., 406.

ve kimliklerin değişimini incelediği, aynı zamanda bütünleşme çalışmalarının sonuçlarını ve küreselleşmenin getirilerini gözlemleyebildiği reel bir ortam, bir test laboratuvarı olmuştur.⁴⁰

İnşacı yaklaşımın temelinin sosyal yapı, aktörler ve etkenlerden (amiller / bireyler) oluştuğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu üçayak üstüne oturtulan yaklaşım aslında durağan bir süreç izlemez yani statik değildir. Bunun nedeni ise inşacılığın temel yapı taşlarından olan bireylerin, birbirleriyle ya da çevresiyle girdiği karşılıklı etkileşim sonucunda sürekli bir değişim içerisinde olmasıdır ya da olabileceğidir.⁴¹ Sosyal dünya, bireyler tarafından inşa edilen bir düzlemdir. Bu düzlem, içerisinde bireysel doğruları ya da yanlışları barındırmaktadır. Kant, sosyal dünya için; herkesin bu düzlem hakkında açık ve kesin olarak bir bilgiye ya da bunun hakkında bir algıya sahip olduğunu belirtir. Fakat bu algı ve bilgi kişiye ilişkin kararlar ve tespitler olduğu için sosyal dünyanın anlamı da çeşitlilik gösterir.⁴² Konstrüktivizmi bilişsel ve bireysel olarak inceleyen Jean Piaget, “insan aklının gelişiminde adaptasyon ve organizasyon süreçlerinin olduğunu, bu adaptasyon sürecinde yaşanan dışsal olayların insanın düşüncesi içerisinde asimile edildiğini ve bunun sonucunda insanların fikirlerinin, doğrularının ya da yanlışlarının yeniden düzenlenebileceğini söyler, yani bilgi ile eylem Piaget için özdeştir.⁴³ İlişkiler, tarihsel süreçler ve etkileşimler doğrultusunda zamana bağlı olarak gelişen bir üründür. Wendt, bu durumu Alter ve Ego ile örnekler; Ego ile Alter düşman mı yoksa dost mu olduğunu anlamak için karşılıklı davranış biçimleri gösterirler ve bu davranışlar sonucunda tercihler geliştirirler.⁴⁴ Unutulmamalıdır ki Avrupa Birliği içerisindeki birçok devlet şu an ekonomik, politik ya da sosyal olarak iş birliği içerisinde yaşamayı öğrenmiş olsa da bu devletler eskiden birbirleriyle düşmanlardı. İnşacı tartışmanın merkezinde ‘söylem’, ‘norm’, ‘kimlik’ ve ‘sosyalleşme’ gibi temel kavramlar vardır. Bu kavramlar küreselleşme, uluslararası insan hakları, güvenlik

---

⁴⁰Mark A. Pollack, “International Relations Theory and European Integration,” *European University Institute* (November 2000): 17-19.

⁴¹Jackson ve Sorensen, *Introduction to International Relations*, op.cit., 163.

⁴²Ibid., 164. Kant’ın bu düşüncesine ayrıntılı incelemek için ayrıca bkz. Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev., Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994).

⁴³Gellof Kanselaar, “Constructivism and Socio-Constructivism,” (July 2002).

⁴⁴Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, çev., Özge Keleşçi (Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016), 204. detaylı bilgi için bkz. Wendt, “Anarchy is What States, op.cit., 404.

politikası gibi uluslararası alanda kaygı yaratacak çeşitli konular içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır.⁴⁵

Konstrüktivist akım zaman içerisinde sosyal bilimlerin ve diğer bilimlerin yorumlayıcı doğasını ve bilimsel teoriyi reddeden yapıdan, uluslararası ilişkiler dinamiklerini açıklamada ampirik teorik anlayışı ve doğal bilimleri kullanma yönüne doğru bir evrim geçirmiştir.⁴⁶ Konstrüktivizm kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır: Kuzey Amerika ve Avrupa. Bu iki grup arasındaki fark ise esasen uluslararası ilişkiler ve dış politika yapımı hakkında sordukları farklı sorulara ve uyguladıkları farklı metotlara dayanmaktadır. Kuzey Amerika grubundakiler sosyal / toplumsal normların ve kimliklerin, uluslararası politikayı nasıl inşa ettiğini ve dış politika çıktılarının belirlenmesine nasıl yardımcı olduğunu vurgular. Tümdengelimci yaklaşımı benimseyen ve aktör, norm, çıkar ve kimlik arasındaki nedensel ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan pozitivist düşünürler bu grubu oluşturmaktadır.⁴⁷ Daha çok Amerika'da hâkim olan bu görüş; *geleneksel, standart ya da Amerikan konstrüktivizmi* olarak adlandırılabilir. Bu grupta Alexander Wendt, Emanuel Adler, Nicholas G. Onuf, John G. Ruggie, Peter Katzenstein ve Martha Finnemore gibi teorisyenler bulunmaktadır.⁴⁸ Avrupa grubu ise dikkatleri *dil'in, dilsel yapıların ve toplumsal söylemlerin sosyal gerçekliğin inşasında nasıl kullanıldığına* çekmektedir. Bu grup içerisinde ise kimlik değişiminin nedenleri ve etkileri ile ilgilenmeyip tümevarımcı bir yaklaşım ele alarak, bu değişimin ilk olarak nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenen post pozitivist ya da yorumsamacı düşünürler – Frederich Kratochwill, Ted Hopf gibi- vardır.⁴⁹

1990'larda konstrüktivizm kendi içerisinde yapısal olarak üç farklı biçimde kategorize edilmiştir: *sistemik, aktör merkezli, bütünselci*. Sistemik konstrüktivizm Alexander Wendt'in etkili yazılarıyla şekillenmiştir. Kenneth Waltz'ın ortaya

---

⁴⁵Jeffrey T. Checkel, "Constructivism and Foreign Policy," içinde: *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Eds. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2008),72.

⁴⁶Fred Chernoff, *Theory and Metatheory in International Relations* (Basinstoke: Palgrave,2008), 69.

⁴⁷Checkel, op. cit., 72.

⁴⁸Chernoff, op. cit., 69.

⁴⁹Checkel, op. cit., 73.

koymuş olduğu *third image*⁵⁰ (üçüncü imaj) analiz düzenini takip eden Wendt bununla birlikte üniter devlet aktörleri arasındaki etkileşimlere ve onların arasında nasıl bir ilişki olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucunda, sistemik konstrüktivizme göre devletlerin iç politikalarına verilen önem azalacak ve bu sistemik anlayış, devletlerin kimliklerinin ve çıkarlarının inşa edilmesinde ya da dönüştürülmesinde rol oynayacaktır.⁵¹ Sistemik konstrüktivizmin tersi olan aktör merkezli konstrüktivist teori ise ülkelerin iç politika alanlarına odaklanır. Bu görüşün temsilcisi Peter Katzenstein'dir. Reus-Smit sistemik konstrüktivizmi; yerel, toplumsal ve yasal normların devletlerin çıkarları ve kimlikleri arasındaki ilişki olarak tanımlar ve bunun sonucunda ulusal güvenlik stratejileri ürettiğini söyler.⁵² Bütünselci konstrüktivistler aslında sistemik ve aktör merkezli konstrüktivist anlayışın kesiştiği yeredir. Çünkü bütünselciler, devlet kimliklerinin ve çıkarlarının nasıl oluştuğunu açıklayarak, uluslararası ve yerel bakış açıları arasındaki ayrıma köprü kurmaktadır. John G. Ruggie ve Friedrich Kratochwill'in yazıları bu türe örnek olarak gösterilmektedir. Bütünselci konstrüktivizm, devletlerin yerel olarak oluşturulmuş kurumsal kimliklerini ve uluslararası alanda kararlı olan sosyal kimliklerini birleşik bir analitik bakış açısı ile inceler. Bu bakış açısı aslında toplumsal ve siyasal düzenin tek bir düzlemde açıklamayı sağlamaya çalışmaktadır.⁵³

Konstrüktivizmin önemli ve geniş kapsamlı etkisi özellikle 1990'ların sonlarında ve 2000'lerin başında ortaya çıkmış ve bu etki söylenenlerin sadece ortak fikir çatısı altında gözükmekten kaynaklanmaktadır.⁵⁴ Yaşamımızdaki bireysel deneyimlerimiz, bireysel kimliklerimizi oluşturmakta ve bu durum tıpkı zaman gibi değişim göstermekte, buna bağlı olarak bireysel çıkarlarımız değişime uğramaktadır. Bireylerin ortak fikri benimsemesi sonucunda oluşan devletler ise bunun sonucunda uluslararası ortamı çatışmacı olarak ya da işbirliğine elverişli olarak tanımlarlar. Aslında konstrüktivizm devletlerin kararları ve pratikleri üzerinden uluslararası

---

⁵⁰İlk analiz düzeyi insan doğası ve davranışı, ikinci analiz düzeyi devletlerin yapısı ve son analiz düzeyi ise uluslararası sistemin anarşik yapısıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenneth Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 2001)

⁵¹Reus-Smit, *Konstrüktivizm*, op.cit., 298.

⁵²Ibid., 299.

⁵³Ibid., 300.

⁵⁴Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction* (London and New York: Routledge, 2010), 62.

anarşinin karakterini açıklamasıyla neo-realist ve neo-liberaller arasında bir köprü kurmaktadır. Sonuç olarak, konstrüktivizm için, her şeyden birer yansımadır diyebiliriz. Ancak bu, konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde tamamen doğru olduğu anlamına gelmemektedir.

1.2. Kimlik

Soğuk Savaşın sona ermesinden günümüze kadar gelinen süreç içerisinde siyasal örgütlerin sınırlarının genişlediğini ve / veya ortadan kalktığını görmekteyiz. Bu durum kimlik ve kültür bileşenlerini önemli bir konuma getirmektedir. İnşacı yaklaşım, kimlik ve kültür bileşenlerini temel saymaları, bu doğrultuda kimlik ve çıkarların nasıl meydana geldiğini, bu bileşenlerin gelişmesi için nasıl ortamların gerektiğini ve bileşenlerin devletlere nasıl bir çerçeve oluşturduğunu incelemektedir. Son yıllarda sosyal bilim disiplini ve beşeri bilim disiplini çalışan akademisyenler, kimlikle ilgili sorulara yoğun ilgi göstermişlerdir. Örneğin siyaset biliminde meydana gelen tartışmaların her büyük alt alanında kimlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Amerikalı siyaset öğrencileri kendilerini ırk, cinsiyet ve cinselliğin kimlik politikası üzerine araştırmalara adanmışlardır. Karşılaştırmalı siyasette kimlik ise milliyetçilik ve etnik çatışma üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası ilişkilerde devlet kimliği fikri, realizmin inşacı eleştirilerinin ve devlet egemenliği analizlerinin kalbinde yer almaktadır. Siyaset teorisinde kimlik soruları, liberalizm ve onun alternatiflerinin tartışmaları olan cinsiyet, cinsellik, uyrukluk, etnisite ve kültüre işaret etmektedir.

Kimlik (identity) kelimesi Latin kökenli “idem” yani *aynı* anlamına gelen kelimedenden türemiştir. İlk olarak ise J. Locke ve D. Hume arasındaki öz (self) tartışmalarında kullanılmış, daha sonraki yıllarda ise bu kelime anlamsal daralmalar yaşayarak kişilik anlamına gelmeye başlamıştır.⁵⁵ Kimlik terimi ve bu kelimeyle aynı kökten olan terimler, Batı felsefesinde teknik terim olarak Antik Yunandan başlayarak uzun bir tarihe sahip olmuştur. Bu terimler, yıllar boyunca felsefe sorunları içerisinde yer alan değişime ve çeşitliliğe değinmek için kullanılmıştır. Bu

---

⁵⁵Philip Gleason, “Identifying Identity: A Semantic History,” *The Journal of American History* 69/4 (March 1983): 915-918.

terimlerin sosyo-analitik kullanımı ise daha yeni oturmuştur.⁵⁶ Kimlik (identity) dediğimiz kavram “birbirine benzeme, aynı olma ya da öze benzeme” anlamından türeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın var oluşundan beri canlı, dinamik ve sosyal ontolojiye sahip olmasının bir sonucudur kimlik. Bir başka deyişle insanoğlunun kendi türüyle sürekli bir etkileşim içinde olmasının bir ürünü olarak kimliği görmekteyiz. Bu ürün aslında bireyin toplum içindeki yeriyle ve toplumun değerleriyle kendini içselleştirme yönüyle yolunu belirlemektedir. Bu süreç içinde paylaşılan her kod, her değer yargısı ya da öznel yargılar kimliğin kültürel alanla bir ilişkisi olduğunu bizlere göstermektedir. Bu ilişki düzlemini biyolojik bir terim olan DNA sarmalına benzeterek aktarmak gerekmektedir. Kimlik ve kültür birbiriyle iç içe geçmiş sarmal bir yapı oluşturmuştur, tıpkı insanı var eden çift sarmal yapıda olan DNA gibi.

Kimlik, insanoğlunun varlığına ve gelişimine bağlı olarak yenilenebilir, dinamik ve değişebilir bir kavramdır. Bunun nedeni ise kimliklerin ülkelerin yapısal oluşumlarına göre şekillenebilmesidir. Bir başka deyişle kimlikler mevcut düzende bulunmuş ve / veya bulunan tarihi, kültürel, sosyal unsurların ve buna ek olarak ekonomik ya da toplumsal sınıfların etkileriyle kendisine bir tanımlama getirmektedirler. Böylece bu unsurları ve etkenleri göz önünde bulunduran kişiler kendileri arasında bir bütünlük, uyum ve dayanışma ortaya çıkartırlar. Birçok bilim dalında popüler olmaya başlayan kimliğin tanımlanması zor ve karmaşık bir hal almıştır. Bunun nedeni ise kimlik teriminin ele alınıp inceleyen kişinin kullanımına göre bazen etkili ve kutsal bazen ise sıradan bir hal almasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de bütün çizgileri belirli olan herkesin düşüncesine, duygusuna ve amacına uygun ortak bir kimlik tanımı yapmak imkânsızdır. Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler alanında yapılmış bazı kimlik tanımları ise şöyledir;

“Kimlik, insanların kim olduklarını, ne tür insan olduklarını ve başkalarıyla nasıl ilişkilendiklerini ifade eder.”⁵⁷

⁵⁶Avrum Stroll, “Identity,” *Encyclopedia of Philosophy New York MacMillan* 4 (1967): 121-124.

⁵⁷Michael Hogg ve Dominic Abrams, *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes* (London: Routledge, 1988), 1.

“Kimlik, bireylerin ve grupların kendilerini tanımlama biçimidir ve başkaları tarafından ırk, etnisite, din, dil ve kültür temelinde tanımlanır.”⁵⁸

“Kimlik bireyler ve kolektivitelerin diğer bireyler ve kolektivelere olan sosyal ilişkilerinde nasıl ayırt edildiğini ifade eder.”⁵⁹

“Ulusal kimlik bir halk kitlesinin içselleştirilmiş ulusal simgelerle aynı kimliğe sahip olma durumunu açıklar.”⁶⁰

“Kimlikler nispeten kararlı, kendine özgü rollerle ilgili anlayışlar ve beklentilerdir.”⁶¹

“Kimlik, psikolojik realiteyle olan uygun bağlılığıyla, daima sosyal olarak yapılanmış belirli bir dünyada kimliktir. Bireyin gözünden ise kimlik; İnsan kendini, genel bir dünyada bulunmakla, diğer insanlar tarafından tanımlanmış olduğu gibi hüviyetlendirir.”⁶²

1970’lerin ortalarında W.J.M. Mackenzie kimliği, aşırı kullanım yoluyla zekice tahrik edilen bir kelime olarak karakterize etmiş, Robert Coles ise kimlik kavramlarının ve kimlik krizlerinin en saf klişeler haline gelebileceğini söylemiştir.⁶³ 1980’lerin sonlarına doğru dünya siyasetinde meydana gelen milliyetçi sorunlar ve buna bağlı olarak gelişen ayrılıkçı tutum, materyalist ve birey odaklı olan uluslararası ilişkilerin ana akım teorilerini yeterli bir şekilde açıklamada başarılı olamamış ve oluşan bu yeni ortam etnik, dinsel ya da kültürel çatışmaları da beraberinde getirmiştir.⁶⁴ Kimlik, belli bir düzen veya zaman içinde tekrarlanan, ilerleyen, gelişen sosyal olay ve sosyal hareketler dizisine bağlı olarak inşa edilmektedir. Bu inşa süreci tamamlandığında yani kimliğin inşası varlığını hissettirmeye başladığı andan itibaren sosyal bağ ya da temaslar ile kimliğin devamlı olma durumu sağlanabilir,

⁵⁸Fracis Mading Deng, *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan* (Washington, DC: Brookings 1995), 1.

⁵⁹Richard Jenkins, *Social Identity* (London: Routledge, 1996), 4.

⁶⁰William Bloom, *Personal Identity, National Identity, and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 52.

⁶¹Wendt, *Anarchy is what States*, op.cit., 397.

⁶²Peter Berger, “Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge,” 111. ayr. bkz. Peter Berger, “*Bilgi Sosyolojisinde bir Problem Olarak Kimlik*,” çev., Mehmet Cüneyt Birkök, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2004): 6.

⁶³Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups* (Cambridge: Harvard University Press, 2004), 31.

⁶⁴Wendt, *Social Theory*, op.cit., 4.

değişikliğe uğrayabilir ya da tekrar şekillendirilebilir. Kimliğin bu varlıksal konumu ve sürekli devinimi ise sosyal yapı kontrolünde oluşmaktadır.⁶⁵

İnşacı yaklaşım, uluslararası siyaseti anlamada güç unsuru yerine kimlik, kültür, norm gibi düşünsel ve toplumsal unsurları ön plana koymuştur. Bunu yaparken de çeşitli bilim dallarından (psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji vs.) faydalanmıştır. Bu bağlamda konstrüktivizmin önem atfettiği sosyal değerler tarafından oluşturulan kültür ve kimliğin - medeniyet ve devletlerin hem iç hem de dış siyaset alanında kendilerine özgü olarak politika yapmasını sağlayan unsurlardır - uluslararası ilişkiler düzeyinde tartışılması gerekmektedir.⁶⁶ Uluslararası ilişkilerin ana akım teorilerinden olan Realizme ve diğer teorilere yeni bir perspektif sunmaya çalışan konstrüktivizm, ana-akım teorilerinin üzerinde durmadığı düşünsel eylemlerin, aktörlerin (devletlerin) çıkarlarını nasıl etkilediğini ya da uluslararası işbirliğini öngören oluşumların inşa sürecinde nasıl bir rol aldığını değerlendirmeye çalışır. Bu yüzden de inşacılar, düşünsel eylemlerin ve uluslararası arenada paylaşılan fikirlerin, devletlerin çıkar ve tutumlarını etkilediğini savunur. Böylece devletlerin sadece ekonomik güç, askeri güç ya da anarşi içerisinde şekillenmediğini, düşünce sonucu ortaya çıkan etkenlerin, kimliklerin ya da kültürel etkileşimlerin bu sürece dâhil olduğunu belirtir.⁶⁷

Konstrüktivizmde karşılıklı inşa düşüncesinin ana tema olmasından dolayı kimliğin nasıl inşa edildiği ya da kimliklerin karşılıklı bir inşa sonucunda mı oluştuğu soruları konstrüktivizmin araştırma konuları içerisinde yer almaktadır.⁶⁸ Kimlik, toplumsal ya da siyasal eylemler içerisinde var olan ve sonrasında da olabilecek eylemlerin temelinde yatan bir unsurdur.⁶⁹ Bu sebepten dolayı kolektif düşünceye ve kolektif kimliğe vurgu yapılmaktadır. Bu aktarıma bağlı olarak,

---

⁶⁵Peter Ludwig Berger ve Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev., Vefa Saygın Öğütle (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008), 50.

⁶⁶ Şaban H. Çalış, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 13.

⁶⁷ Stephanie Lawson, *Culture and Context in World Politics* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006), 21.

⁶⁸ Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory," *International Security* 23/1 (1998): 192.

⁶⁹ Rogers Brubaker ve Cooper Frederick, "Beyond 'Identity'," *Theory and Society* 29/1 (2000): 7.

uluslararası ilişkiler kolektif düşünce, kimlik ya da meydana gelen uygulamalar neticesinde şekillenmektedir. Uluslararası ilişkilere şekil veren unsurlar aynı zamanda, devletlerin bir sorunu ele alışında gösterdiği davranışı, devletlerin elde ettikleri kazançların boyutlarını şekillendirir. Buna ek olarak bu unsurlar, devletlerin kimliklerinin dogmatik olmadığını belirli bir ilişki düzeyine göre şekil aldığını (dost, düşman, pasif ya da aktif) belirtir. Bu yüzden de sosyal yapının sürekli bir inşa ve yenilenme içerisinde olduğunu savunur.⁷⁰

N. Onuf, E. Adler, A. Wendt gibi inşacılar, ulusun bir kimlik tarafından ortaya çıkarıldığını, bu oluşan kimliklerin - bölgeden bölgeye, tarihsel süreçlere göre farklılık gösterdiği unutulmamalıdır - aktörlerin hem iç hem de dış politika yapımında bir etken olarak ele alınması gerektiğini belirtirler. Hall'e göre bu inşa süreci, insanların hayatının başından sonuna kadar bir kimliğe bürünme arzusundan kaynaklanır. Hall, bu kimlik sürecinin aslında insanların kendileri hakkında bir öykü ya da kendi hakkında bir anlatı inşa etmesi olduğunu söyler.⁷¹

İnşacılar için bireyin faaliyetleri ve yapısı kendine yapıştırmış olduğu kimliğe göre çerçevelenmektedir. Bireyin kimliğinin ortaya çıkması ise mevcut çevresi ve sosyal dünya üzerine gerçekleştirdiği etkileşimin bir sonucudur. Çünkü birey bu etkileşim sonucunda dil, kültür, sosyal norm ve değerleri öğrenir. Bu öğretilerin algılanması ve bütünleşmesi sonucunda kimlik oluşur. Etkileşim içinde bulunmak bu yüzden inşacılar için önemlidir.⁷²

Yeni algıların ortaya çıkmasına, yeni durumların ve pratiklerin meydana gelmesine ya da yeni bir perspektifin oluşmasına bağlı olarak yeni kimliklerin ortaya çıkabileceğini ve şu an bulunan kimliklerin yeniden düzenlenebileceğini savunan

---

⁷⁰ Thomas Risse, "Social Constructivism and European Integration", içinde: *European Integration Theory*, der. Antje Wiener, Thomas Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 160.

⁷¹ Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity," içinde: *Modernity an Introduction to Modern Societies* Eds. Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Kenneth Thompson (Cambridge, Mass: Blackwell Publishers, 1996), 598.

⁷² Tim Dunne, Kurki Milja ve Steve Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (New York: Oxford University Press, 2007), 168.

inşacılar,⁷³ toplumsal kimliklerin başka toplumlarla etkileşime girerek yeniden oluşabileceğini ve bunun karşılıklı sosyal bir inşa olduğunu aktarmaktadırlar.

Kimlik geçmişten günümüze kadar yaşanan tarihsel olay ve olgular ışığında bireyi oluşturan, ona yeni şekil veren ve yol gösterici olan ya da onu yeniden yapılandıran kolektif olgu, akıl ve bilinçtir.⁷⁴ Kolektif kimlik ise belirli bir kitlenin kendilerine has özelliklere sahip olma ve bundan dolayı kendilerinin tek ve eşsiz olma düşüncesiyle bir yere aidiyet hissetmesidir.⁷⁵ Bireyler bu duygu ve düşünce içerisinde bir grup halini alır; kendi koşullarını ve kendilerini eşsiz olma düşüncesi ve kendine özgü kıstaslar çevresinde tanımlarlar. Bu yapılan tanımlamalar sonucunda, grupla ilişkisi olan “biz” ya da olmayan “öteki” anlayışı oluşmaktadır. Kolektif kimlik, toplumun günümüze kadar yaşadıklarını somutlaştıran bir süreçtir. Ortaya çıkan toplumsal kimlik, toplumun diğer toplumlarla ilişkisi çerçevesinde ve zamana bağlı olarak değişebilmektedir. Bu değişim aslında kolektif kimliğin yapısında bulunan muhalefet fikrinden⁷⁶ ve ötekileştirme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Farklı ölçütler kullanarak (ekonomik, kültürel, teknolojik) biz ve öteki düşüncesini ve bu düşüncüyü toplumların bilincine kazıyan ve toplumlara kıyaslama yoluyla kimlik kazandıran bir parametredir kolektif kimlik.⁷⁷

Kolektif kimlik kavramı, belirli kitlesele oluşum içindeki bireylerin ortak olarak paylaştıkları değerler bütününe kapsamaktadır. Bireyler, bu paylaşımı yaparken kendilerini bir uyum süreci içinde hissederler. Bu uyum ise dayanışma, birlik ve bütünlük olarak somutlaştırılmaktadır.⁷⁸ Somutlaştırılan bütünlük aslında

---

⁷³ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State,” *American Political Science Review* 88/2 (1994): 385.

⁷⁴ Hans Joachim Veen, “Towards a European Identity: Policy or Culture?” içinde: *Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions*, der. Joe Andrew, Malcolm Crook, Michael Waller (Hampshire: Macmillan Press, 2000), 41-47.

⁷⁵ Nuri Bilgin, *Kolektif Kimlik*, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999), 62.

⁷⁶ Jan Berting, *Avrupa Miras, Meydan Okuma, Vaat*, çev., Hüsamettin İnaç (Ankara: Adres Yayınları, 2017), 46.

⁷⁷ Keebet Von Benda Beckman, Maykel Verkuyten, “Introduction: Cultural Identity and Development in Europe,” içinde: *Nationalism, Ethnicity and Cultural Identity in Europe*, eds. Keebet Von Benda Beckman, Maykel Verkuyten (Utrecht: Utrecht University, 1995), 17.

⁷⁸ Rodney Bruce Hall, *National Collective Identity: Social Constructs and International Systems* (New York: Columbia University Press, 1999), 36-39.

farklılaşmanın bir getirisidir, yani “onlar” ve “biz”in oluşmasıdır. Bir başka deyişle, kolektif kimlik, toplumsal uyum içinde değer yargılarının, normların bir başkası üzerinden oluşmasıdır. Kolektif kimlik, ‘onlara’ ihtiyaç duyan bir ‘biz’lerdir. Kolektif kimlik, bir toplumun tarihine ilişkindir. Tarihi temel olarak yaratılmış mitler, anılar, değerler belirli bir aidiyet duygusu ortaya çıkarır. Bu mitler, anılar, olaylar kolektif belleği, inancı ve kimliği oluşturmaktadır. Farklı dil, din, örf ve adetler ve diğer soyut ve somut unsurlar birer kolektif sembol olarak karşımıza çıkar. Bu kolektif semboller sayesinde çevremizdeki dünyayı düşünsel olarak zihnimizde düzenlemiş oluruz. Böylece oluşan kolektif kimlikler üzerine düşünceler, kolektif sembol sayesinde toplumsal yeri tarif eder.⁷⁹ Buna örnek olarak, Avrupa’nın Türklere ya da Müslümanlara karşı oluşturdukları yargılar gösterilebilir. Müslümanlığın yayılması ve Türklerin Avrupa kıtasına kadar ilerlemiş olması, farklı inanç, dil, değer ve kimliklerin karşı karşıya gelmesine ve bu değerlerin mücadelesine neden olmuş, böylece karşılıklı olarak hem Müslümanlar hem de Türkler Avrupa için bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir. Bu tehdit algısı, Avrupa toplumları üzerinde geçmiş zamanlardan bugüne kadar uzanan kolektif bir kimliğin ve belleğin oluşmasına yardımcı olmuştur. Avrupalılar kolektif kimliklerini (Hristiyanlık, Batı, Medeni) ötekine karşı (Müslüman, Türk, Doğu, Barbar) sağlamıştır.

İnşacılar kolektif kimliği etnisite ya da din gibi toplum içinde bütünsellik sağlayacak unsurlara dayandırmadan açıklar. Kimlik, inşacılar için, sosyal dünya düzeni içerisinde mevcut konumda olan uluslararası ilişkiler disiplinindeki toplumsal fikirleri, devletlerin (aktörlerin) gözlemlenebilen tepkilerine bağlayan, değişme özelliği gösteren bir unsurdur. Uluslararası İlişkiler içerisinde bulunan düşüncelerin, kuralların ya da kültürel kavrayışların devlet kimliğini oluşturmada rol oynadığını belirten inşacılar bu şekilde devlet davranışlarının şekillendiğini savunurlar.⁸⁰ Kimliğin değişim gösterme eğilimi içerisinde olmasından dolayı devletler kolektif kimliklerini oluştururken diğer devletleri öteki yerine koymaz, aksine onları daha geniş bir perspektiften değerlendirirler. Kendilerini büyük bir halka diğer devletleri

⁷⁹ Berting, op. cit., 44.

⁸⁰Ronald L. Jepperson, Alexander Wendt ve Peter Katzenstein, “Norms, Identity, and Culture in National Security,” içinde: *The Culture of National Security*, der. Peter Katzenstein (New York: Columbia University Press, 1996), 35.

ise bu halkanın içinde bulunan küçük halkalar olarak tanımlar. Kısaca, diğer devletler öteki yerine öz benliğinin birer parçası olarak tanımlanır.⁸¹ Uluslararası kolektif kimlikler ile ulusal kimliğin ilişkisini inceleyen inşacılar, kolektif kimlik yapılanmasının ulusal kimlik üzerinde etki alanı yaratmadığını, yani kolektif kimliğin ulusal kimliği değiştirmedğini, onu kapsayıcı bir şekilde bulunmadığını fakat aynı zamanda bir arada yaşadıklarını belirtmişlerdir.⁸²

1.3. Kültür

İnsan toplumsal yapının sınırları içerisinde yaşar. Bu sınırlar toplum tarafından zaman içinde ortaya konulmuş normlar tarafından yaratılmıştır. İnşacı yaklaşım içerisinde yer alan sosyal yapıyı şekillendiren normlardan biri de kültürdür. Kültür, doğuştan veya sonradan öğrenilerek kazanılan sosyal bir eylemdir. Bireylerin yerel ya da genel tutum ve davranışlarının kuşaktan kuşağa aktararak bölgesel ya da genel çapta ortak bir hareket sahası yaratan kültür, toplumun genel yapısını yansıtan bir ifade biçimidir. Kültür, Taylor'a göre; "Toplumu oluşturan temel yapı birimi olan bireyin sosyalleşme sonucunda elde etmiş olduğu gerçeklerin, ilkelerin, ahlaki değerlerin, hukuksal normların, sanatsal faaliyetlerin, gelenek ve göreneklerin (örf ve adetler), huyların ya da alışkanlıkların karmaşık bir bütünüdür."⁸³ UNESCO tarafından yapılan tanım ise; "Kültür, bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasalar, gelenekler ve bir toplumun bir üyesi olarak insan tarafından kazanılan diğer yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür."⁸⁴ 1982 yılında yapılan Dünya Kültür Politikaları Konferansı'nın sonuç bildirgesine göre; "en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı

---

⁸¹Wendt, Collective Identity Formation, op.cit., 388-390.

⁸²Thomas Risse, *A Community of Europeans: Transnational Identities and Public Spheres* (Ithaca and London: Cornell University Press, 2010), 19-36.

⁸³ Edward Burnett Taylor, *The Origins of Culture and Religion Primitive Culture* (New York: Harper&Brothers, 1958), 269.

⁸⁴"Cultural Diversity," Unesco, erişim 13 Mart, 2018, <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/>

değil aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur.”⁸⁵

İnsanlar tek, kültürler çok çeşitlidir.⁸⁶ Kültür; çağın getirisine, toplumun seviyesine, bireyin yaşadığı coğrafi konumuna göre değişkenlik gösterebilen karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Yaşadığımız dönem içerisinde meydana gelen ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmeler, toplumların kültürlerini olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Kültürün dünya üzerinde yaşanan sosyal ve teknolojik ilerleme ve gelişmelere bağlı olarak yenilenebilir olması, başka kültürler tarafından kontrol altına alınmama isteğinden kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni ise, kültürün toplumların hayatlarına yön veren, onları biçimlendiren bir konumda olmasıdır. Bir başka deyişle, kültür iletişim kurulmasıyla, yeniden üretilebilmesiyle tecrübe edilmesi ve keşfedilmesiyle bir sistem haline gelir ve bu sistem sosyal bir yapı yoluyla anlam kazanır.⁸⁷

Kültür dediğimiz unsuru tanımlarken iki önemli öznenin bulunduğunu ve bu iki özneye önemle vurgu yapılması gerektiğini belirtmek gerekir. Bunlar, toplum ve bu toplumun tarihsel süreç ile nasıl bir etkileşim içine girdiğidir. Kültür, yerel toplumsal kodların muhafaza edildiği bir alandır. Toplumun zaman kavramı ile etkileşim içine girmesi sonucunda kültürün topluma göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, toplum dediğimiz sosyo-kültürel alan her ne kadar yerel değer yargılarına sahip olsa da tarihsel akış esnasında meydana gelen olay ya da olaylar toplum tarafından benimsenen yerel kültürün değişmesine neden olabilmektedir. Toplum ise eski kültürü yeni kültür içerisinde özümseyip kendine uygun olanı ortaya çıkartmaktadır.

---

⁸⁵ Esin Sultan Oğuz, “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı,” *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2011): 128. ayr. Bkz. “Culture,” Unesco, erişim 13 Mart, 2018, <http://www.unesco.org/new/es/mexico/work-areas/culture/>

⁸⁶ Clyde Kluckhohn, “The Concept of Culture,” içinde: *Culture and Behavior*, Ed. Clyde Kluckhohn (New York: The Free Press of Glencoe, 1962), 71.

⁸⁷ Raymond Williams, *Culture* (London: Fontana, 1981), 13.

Kültür, nesilden-nesile aktarılırken hayatın her alanında – ekonomik, sosyal ve siyasal – karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar arasındaki etkileşim teknolojik gelişmelere, bilime ve küreselleşmeye bağlı olarak gelişip hızlansa da kültür, bu insanlar arasındaki hızlı etkileşime ayak uydurmamış ve gelişimini daha yavaş bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Kültür toplumsal bir yargı ve oluşumdur, bundan dolayı bireye indirgenemez. Bunun nedeni ise tek bir bireyin belirli bir kültürün savunucusu olamamasından kaynaklanmaktadır. Bir kültür savunucusu olması gerekiyorsa, bu toplumdur. Çünkü toplumlar belirli bir bütünlüğün yansıması ve ortak bir duygu ve hissiyatın açığa çıktığı bir oluşumdur. Bu sebepten ötürü kültürün bütünleştirici, topalayıcı bir yapısı vardır. Bu bütünleştirici etki toplum üzerinde bir şeye bağlılığı yani “aidiyet” hissini geliştirmekte ve böylece topluma bir kimlik kazandırmaktadır. Bu sayede kültürden kimliğe bir geçiş sağlanabilmektedir.

Toplumlar var olduğu sürece varlığını sürdüreceği olan kültürün, gelecek kuşaklar tarafından sorgusuz ve sualsiz bir şekilde benimsenecek olması, toplum kimliklerinin nasıl oluştuğu konusunda bize bilgi vermektedir. Bu sebeptendir ki kendi içinde kendisi gibi, yani kendi içinde özdeşleşme sürecini tamamlamış toplumların daha sonrasında kendisine bir yabancı yani “öteki” kavramı oluşturmaya başlayıp, kendisini öteki üzerinden farklılaştırmaya başlaması gecikmemektedir.

Kültür, içten dışa bir değişimdir ve bu yüzden de birden çok anlama gelmekte, buna bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir. Bireylerin bir araya gelerek tarihsel anlatıdan ve söylemlerden yararlanarak; nesnel, sınırları belli olan bir şey yarattıkları ve bunu toplumsal bir gerçek olarak sunabilecekleri bir alandır kültür. Toplum da bu eylemi gerçekleştirirken kendisine, yani bireye önem atfeder çünkü bu temelin oluşması o bireyin yaşadığı süre boyunca edindiği edininim ve alışkanlıklarından meydana gelmektedir. Ernasto Laclau'nun “eklemlenme”⁸⁸

---

⁸⁸ Laclau'ya göre eklemlenme farklılık ve eşitlik arasındaki dinamik ilişkinin mantığını oluşturur.

kavramı burada bizim için önemlidir. Kültür, geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin birbirine eklenmesidir. Bu durum aslında Avrupa Birliği'nin "Birlik içerisinde çeşitlilik" söyleminin bu şekilde eklenildiğini göstermektedir.

Kültürel kimliğin toplumsal bir alt yapısının olması ise bu durumun siyasallaşabileceğinin ya da siyasal kutuplar, ideolojiler ya da "izm"ler için kullanılabilir bir duruma işaret etmektedir. Stuart Hall'a göre;

*"kültürel kimlik; kimliğin küresel ve yerel, materyal tarihi ve kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli olarak kurulan, bir yandan güven ve özdeşleme hissini temin etmeye yönelik sabitleme istemi ile öte yandan süre gelen müzakerenin sonucunda ortaya çıkan gerilimin biçimlendirdiği ve daima çatlaklar açarak ilerleyen bir mücadelenin ürünüdür."*⁸⁹

İnşacı perspektiften kültür değerlendirilmesi yapıldığında, belirli bir topluma ait olan kültürün o topluma özgü olan unsurları içermiş olsa da farklı kültürlerle bir harmoni oluşturarak yeniden inşa edilebileceğini görmekteyiz. Bu inşa sürecinde farklı kültürlerin etkilerinin pozitif ya da negatif değer olarak yansımaları ise kültürlerin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl tanımladıklarıyla ve nasıl bir etkileşim içine girdikleriyle alakalı bir durumdur.

---

⁸⁹ Kathryn Woodward, *Identity and Difference* (London: Sage Publications, 1997), 51-53.

2. BÖLÜM

YURTTAŞLIK

İnsanlar var olduğu günden beri kendisini, yaratmış olduğu sosyal dünya içerisindeki farklı sistemlerin birer parçası haline getirmeyi başarmıştır. Var olan ekonomik, politik ve sosyal sistemlerin getirilerine göre kendisini fikirsel, toplumsal, siyasal olarak değişim gelişim sürecine koymuştur. Bu bölümde insanın yaratmış olduğu sistem içerisindeki yurttaşlık düşüncesinin tarihsel gelişimi aktarılacaktır. Yurttaşlık kavramını tarihsel süreç içerisinde ele alırken başlangıç noktası seçmemiz gerekiyorsa bunu Sparta üzerinden yapmamız yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni, toplumun siyasal alana katılımının, Spartalılardan önce kesin belgelere dayanmamasıdır. M.Ö 8 Yy. başlarında Lykurgos⁹⁰ tarafından Sparta'da anayasal, sosyal ve ekonomik reformlar sistemi oluşturulmuştur. Bu reformlar aslında halkın dirlik ve düzenlik içerisinde yaşamasını sağlamaktaydı. Lykurgos'un reformları arasında belki de en önemlisi Senato'yu kurmasıdır. Böylece eşitlik prensibi hüküm sürmeye başlamıştır.⁹¹ Yurttaşlık, belirli ödev ve sorumlulukları da kapsıyordu. Örneğin yemeklerin toplu bir şekilde yenilmesi⁹², toprak üzerinde herkesin belirli bir oranda paya sahip olması⁹³, erkek bireylerin askeri olarak hizmette bulunması, siyasal alan içerisinde olan devlet yönetimine katkıda bulunulması, başlıca ödev ve sorumluluklar içerisindeydi.

Sparta'da iyi bir yurttaş olabilmek için bireyin, yasalara tam itaati, meclise katılımı ve bunlara ek olarak yurttaşlık görevlerini de eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi gerekiyordu. Kişilerin, yani yurttaşların kendi içinde herhangi bir ayırım

---

⁹⁰Lykurgos hayatı için ayrıca bkz: Plutharkos, *Lykurgos'un Hayatı*, çev., Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol (İstanbul: Çan Yayınları, 1967)

⁹¹Plutharkos, *Lykurgos'un Hayatı*, çev., Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol (İstanbul: Çan Yayınları, 1967), 20.

⁹²Ibid., 27.

⁹³Ibid., 24.

olmadan, eşitlikçi yaşam şekline uygun yaşamaları, ödev ve sorumluluklarının bilincinde olan yurttaşların siyasal alanda devlet işlerine tam katılımcı olmaları, herhangi bir savaş durumunda toprak bütünlüğünü ve yapısını koruyucu veya savunucu olmaları, Sparta yurttaşlığının özünü oluşturmaktaydı.

Milattan Önceki dönem içerisinde yurttaşlık, erdem ya da devlet yapılanması gibi konular, Platon'un ve Aristoteles'in düşüncelerini içermektedir. Platon, *Devlet* kitabında ortaya koyduğu devlet mekanizmasının işlemesi için toprak sınırları içerisinde üç farklı yurttaşın ihtiyaç duymaktaydı: yönetici, asker ve üretici. Platon için devletin kurulma amacı “insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir.”⁹⁴ Yurttaşın belirli bilinç ve erdemlere sahip olabilmesi için gerekli çalışmaları yapmak, yani eğitim vermek Devlet'in görevleri arasındaydı. Yurttaşın, toplum ve devlet düzeyinde doğru ahlak ölçülerine sahip olması ve yapılmış olan yasalara saygı ve uyum çerçevesinde olması gerekmektedir.⁹⁵

Aristoteles'in yurttaşlık anlayışını kavramak için öncelik olarak insanı nasıl tanımladığını bilmek gerekir. Aristoteles'e göre “insan, doğası gereği bir *Polis*'te yaşamak zorunda kalan hayvandır.”⁹⁶ İnsan, yani yurttaş dediğimiz varlık ise bu tanımlama içerisinde kendisine bir kimlik bulmaktadır. Bu kimlik ise hem sosyal hem de şehir devleti içerisindeki kuralları hem oluşturan hem de oluşturduğu bu kurallar tarafından yönlendirilen bir politik varlık olarak göze çarpmaktadır. Hem sosyal hem de politik olması, insanı ülke içerisinde bulunduğu durumdan iyiye götürme amacı taşıdığından, bu durum Aristoteles'in devlet yapılanması hakkındaki temeli oluşturmaktadır. Aristoteles'e göre devlet yapılanması: “*Kendi gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu gösterir. İyi diyorum, çünkü bütün insanlar yaşamlarında iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse bütün toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, 'en yüksek İyi'yi amaç edinecektir. Bu bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk*

⁹⁴Platon, *Devlet*, çev., Sebahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz (İstanbul: Kültür Yayınları, 2000), 56.

⁹⁵Platon, *Yasalar*, çev., Candan Şentuna, Saffet Babur (İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2007), 39.

⁹⁶Derek Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, çev., Meral Delikara Üst (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 31.

türüne de siyasal diyoruz”⁹⁷. Devlet denilen siyasal oluşum yurttaş kavramı çerçevesinde oluşturulduğunda ise Aristoteles’in tanımlaması değişkenlik göstermektedir. Aristoteles, Devlet denilen olgunun yurttaşların anayasal düzenleme içerisine girdikleri bir yer olduğunu ve hükümet şeklinin anayasal kurguyu etkileyebileceğini, bunun sonucunda ise devlet şeklinin değişkenlik göstereceğini belirtmiştir.⁹⁸

Aristoteles’in yaratmak istediği devlet yapılanması içerisinde ise herkes yurttaş olarak sayılmamaktadır. Çünkü Aristoteles’e göre “*Devlet, özgür insanların bir birliğidir.*”⁹⁹ Bu da demek oluyor ki, *polis* içerisindeki köle halk, özgür olmadığından bu birlik yapılanması içine alınmamalıdır.

“*İşçi, bir anayasada gerekli görülürken, aristokratik bir anayasada ya da ilerlemenin liyakat ve yeteneğe dayalı başka anayasada böyle bir şeye olanak yoktur. Oligarşilerde ise devlet görevlerine atanmak yüksek mülkiyet koşulu arandığı için bir işçinin yurttaş olma olanağı yoktur. Ancak zanaatçıların zengin olma imkânları olduğundan olanakları vardır.*”¹⁰⁰ Bu durum ise anayasal farklılaşmanın ya da çeşitliliğin doğrultusunda yurttaşlığın da farklı çerçeveler içerisinde olabileceğini göstermektedir. Bu değerlendirmeleri bütünsel olarak incelediğimizde, Aristoteles’in yurttaşları; hak, özgürlük ve ekonomik durumlarına göre sınıflandırdığını görmekteyiz ve bu durum kendisinin “Yurttaşlığın doğası, tıpkı devletinki gibi, sık sık tartışılan bir konudur: Tek bir tanım üzerinde genel mutabakat yoktur”¹⁰¹ sözüyle tamamen uyduğunun göstergesidir.

Demokrasi kavramı ise Atina’da yeni ortaya çıkmış; Yunan literatüründe demos <halk> ve kratos <yönetim> kelimelerinden türemiştir.¹⁰² Demos burada önemli bir yer tutmaktadır. Meydana getirilen demokrasi terimi halk tarafından yönetilme biçimini kastetmektedir. Halk ise mevki, makam, rütbe, erdem fark

⁹⁷Aristoteles, *Politika*, çev., Mete Tunçay (İstanbul: Remzi Yayınları, 2000), 7.

⁹⁸Ibid., 9.

⁹⁹Ibid., 80.

¹⁰⁰Ibid., 78.

¹⁰¹Heater, op. cit., 31.

¹⁰²Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, çev., Betül Kadioğlu (Ankara: Yetkin Yayınları, 2001), 11.

etmeksizin tüm insanları kapsamaktadır. Adrew Heywood'a göre, demos kelimesi "tüm sıradan insanlar anlamında olmayıp daha ziyade 'çoğunluk' veya 'yoksullar anlamına gelmiştir. Bu nedenle demokrasi, fakirlerin zenginlerin pahasına veya cahil ve eğitimsizlerin eğitimlilerin pahasına yönetimini ima eder bir biçimde küçümseyici ve olumsuz anlamda kullanılmıştır."¹⁰³ Demos sözcüğü sadece siyasal hak elde etmiş kişileri temsil etmemektedir. Atina döneminde yurttaş ve halk kavramları arasındaki fark ise yurttaşların siyasal olarak hak sahibi olmuş ve toplumsal olarak da görev almış kişiler olmasıdır. Buradan yapılacak çıkarım ise Yunan kent devletleri içerisinde toplumun sınıflandırılmış olduğudur; köleler, yabancılar ve yurttaşlar.¹⁰⁴

Atina'daki yurttaşlığın Sparta'dan farkı ise yurttaşlığın siyasal ve toplumsal olarak birden fazla şekle bürünmesidir. Örneğin; memurluk, askerlik, vergi yükümlülüğü, seçme hakkı ve yönetici seçilme hakkı, dava açma ve yargılama hakkı, halk meclisinde yer alma.¹⁰⁵ Fakat bu haklara sahip olmak her yurttaş için de mümkün değildi. Çeşitli iktisadi ve sosyal ayrımlar onlar arasında da mevcuttu. Ekonomik açıdan üst düzeyde olmayanlar sadece halk meclislerinde yer alabiliyorken, ticaretten ya da toprak üzerinden zengin olanlar ise yönetici konumuna gelebilmekteydiler.¹⁰⁶ Özgür ve demokratik yurttaşlardan beklenen davranış biçimi ise ülke içerisinde yurttaşlık görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirerek, siyasal olarak devamlılığı sağlamak ve yönetim biçimini – hangisi olursa olsun – canlı bir şekilde ayakta tutmaya çalışmaktır. Bu beklenen görev ve sorumluluklar, Atina demokrasisinin dayanmış olduğu üç prensibi gözler önüne sermektedir: eşit olma, özgürlüğe sahiplik ve katılım sağlama.

Atina döneminde yurttaşlık hakkına sahip olmak için kişi - erkek - 18 yaşını doldurmuş ve başvuruda bulunmuş olmalıydı. Başvurusu onaylanan kişiler daha sonra sözlü olarak yurttaşlık yemininde bulunmaktaydılar. Yemin metni;

¹⁰³Andrew Heywood, "Demokrasi," *Liberal Düşünce*, 2/8 (Güz 1997): 108.

¹⁰⁴Ahmet Taner Kışlalı, "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce," *Amme İdaresi Dergisi* 17/1 (1984): 66.

¹⁰⁵Aslıhan Akkoç, "Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı," *Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2014): 34.

¹⁰⁶Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa* (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 20-32.

“Ülkemi bulduğumdan daha küçük değil daha büyük ve daha iyi bırakacağım. Majistralara itaat edeceğim ve mevcut yasalara ve halkın daha sonra yapacağı yasalara saygılı olacağım. Kuralları yıkmaya veya ihlal etmeye kalkışan birisi olursa ona karşı koyacağım.”¹⁰⁷ Bu yemin bizlere, yurttaş olma bilincinin ülkenin ortak menfaati doğrultusunda ve her zaman ileriye dönük olacağını göstermektedir. Yurttaşlık, siyasal otoriteye karşı mutlak bir bağ ve itaat gerektirecektir. Yurttaşlar tarafından ortaya konulan anayasaların, bireysel çıkarları değil toplumun her kesimini kapsayıcı bir şekilde hazırlanması ve saygı duyulması gerektiği, aynı zamanda yurttaşlık bilincinde olmayan kişilere, karşı bir tutum sergileneceği, yeminde belirtilmiştir.

Roma’da ise yurttaşlık bu zamana kadar anlatılanlardan daha farklı bir boyut kazanmıştır. Bunun nedeni ise, Roma yurttaşlığının temelini kazanılmış yurttaşlık olması ve daha sonrasında hukuka dayanarak evrensel bir oluşum içine girmesidir. Kazanılmış yurttaşlık olarak tanımlanmasının nedeni ise; Cumhuriyet döneminin başlarında *Plebyenlerin* <halk> *Patricia* <Roma Aristokrasisi> karşı hakları ve çıkarları için birlikte vermiş olduğu mücadelesidir.¹⁰⁸ Hakların kullanılması ve bu hakların bir şekilde korunması, halkın istek ve taleplerinin gündeme alınacağı bir kurum ya da kurumları yaratılması yurttaşlığın temel adımlarıdır. Roma yurttaşı hak ve ödevlerini yerine getirme sorumluluğunun bilinci içerisindeydi ve böylece Roma hukuku ve himayesi altında hem kamusal hem de siyasal yaşamını sürdürebilecek bir statüye sahip oluyordu.

Orta Çağ döneminde ise yurttaşlık kavramı ülkesel temelde değil daha çok kentsel ya da kasabalarda ele alınmıştır. Dinin - Hıristiyanlığın - bu dönem içerisinde sorgulanamaz ve mutlak itaat içeren dayatmasına karşı yurttaşlıkla farklı bir ilişki içine girmiştir.

Thomas Hobbes, istenç ve edimler doğrultusunda devlet, yurttaşlık ve demokrasiden bahsetmiştir. İnsanların istençlerin belirli bir kişi ya da meclis

¹⁰⁷William Boyd, *The History of Western Education* (Londra, A&C, Black,1932), 21-22.

¹⁰⁸Heater, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, op.cit., 49-50.

etrafında toplanması, birlik oluşturacak ve bu birlik bir devlet oluşumu içerisine girecektir. Hobbes'a göre “ *Devlet, istenci belli sayıda insanın yaptığı sözleşmeyle, hepsinin istenci olarak kabul edilen ve onların güçlerini ve kaynaklarını ortak barış ve savunma için kullanacak olan tek bir kişidir.*”¹⁰⁹ Hobbes'un bu tanımına göre yurttaş, tüm yetkilerini egemen olan güce devretmiş ve böylece egemenin tebaası olmuştur. Bir diğer çıkarım ise yurttaş hem iktidarı kullanan, yöneten hem de boyun eğendir.

Egemen gücün, yurttaşlarına yasalar yoluyla *arete / virtu* gibi istençleri oluşturma zorunluluğu vardır. Çünkü yurttaşın adil ve onurlu olmayı, kendisine ait olanlarla olmayı, iyi ve kötü ayırımı yapacak ortak kaidelere ihtiyacı vardır. Bunu oluşturmak ise egemen gücün sorumluluğundadır. Bu durumu Hobbes, *Medeni Yasalar* olarak tanımlamış ve içini şu şekilde doldurmuştur; “*Yurttaşların gelecekteki edimleri, egemen güç ile donanmış kişinin verdiği buyruklardan başka bir şey değildir.*”¹¹⁰

Hobbes, demokrasi kavramı üzerinden *halk* ve *yurttaş* arasındaki farkı ortaya koymuştur. Devlet kurmak için insanların bir araya gelmesi, bunu belirli bir zaman dilimi ve oturma içerisinde yapması ve bu oturma içinde herkesin oy hakkına sahip olması, *demokrasi* koşullarını sağlayan unsurlardır. Hobbes, demokrasiyi teşkil eden unsurların *demos* ve *kratos* olduğunu söyler fakat *demos*'u halk olarak tanımlamaz Hobbes'a göre *demos*, devlet kurma sürecinde tüm oturumlarda bulunmuş kişilerdir, *kratos* ise oyların çoğunluğudur.¹¹¹

Yurttaş, ülke sınırları içerisinde politik, ekonomik ve sosyal sorumluluklarını yerine getiren ve ülkenin iyi ideali için edim ve istençlerini ortaya koyan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Hobbes, egemenin iyi bir yurttaş yaratabilmesi için dört koşulu sağlaması gerektiğini söyler: *dış düşmanlara karşı koruma, iç barışın*

---

¹⁰⁹Thomas Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, çev., Cihan Deniz Zarakolu (İstanbul: Belge yayınları, 2. Baskı, Nisan 2014), 84.

¹¹⁰Ibid., 92.

¹¹¹Ibid., 111.

*sağlanması, kamusal güvenlikle uyum olduğu ölçüde zenginlik sahibi olmak, masum özgürlüğün tam bir şekilde kullanılması*¹¹².

Demokrasinin, tarihsel süreç içerisinde ilk başlarda kötü bir yönetim biçimi olduğu düşünülmüştür. Örneğin Platon, demokrasi yönetiminin ilerleyen zamanlarda tiranlığı doğuracağını ve bu yönetim şeklinin devletin yapısını bozacağını söylemiştir. Aristoteles ise demokrasiyi anayasal düzenden çıkma olarak yorumlamıştır.¹¹³ Demokrasi kavramı 19.Yy'ın ilk çeyreğinden sonra olumlu bir anlama bağlanmıştır.

Devrimler çağında anahtar kelime olarak yurttaşlık karşımıza çıkmaktadır. Yurttaşlığın, farklı ülke ve yönetim biçimlerinde o yapıya uygun bir şekil alabildiğini söyleyebiliriz. Buna göre; yurttaşlık, konulduğu kabın şeklini alan bir ögedir. Fransız Devrimi ve bundan sonraki süreç içerisinde iktidarı ele geçiren kişi ya da toplulukların farklılık göstermesi, devlet, temsilci ve halk tarafından yurttaşlığın farklı yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Fransız Devrimciler bireyi kontrol altına almak istemişlerdir. Onlar, 1789 itibarıyla kişinin yani bireyin sadece yasa tarafından kontrol altında tutulmasını ve bu bağlılığı sağladıktan sonra hiçbir şekilde cemaat ya da hiyerarşik düzenin içine girmemesini, kendisini bu düzenden soyutlamasını istemişlerdir. Bunu 1791 anayasasında belirtmişlerdir;

*“Artık ne aristokrasi var ne de asiller; ne soya ya da mevkiye dayalı ayrımlar, ne feodal düzen, ne soya dayalı kraliyet maiyeti... ne de şövalyelik;... artık ne rüşvetçilik var ne de herhangi bir devlet dairesinde, soya dayalı uygulamalar. Artık ulusun herhangi bir bölümü ya da herhangi bir birey için ayrıcalık ya da bütün Fransızların bağlı olduğu müşterek hukuktan muafiyet söz konusu değil. Artık loncalar[jurandes] ya da meslek, sanatçı, işçi birlikleri ve benzerleri yok.”*¹¹⁴

---

¹¹²Ibid., 174.

¹¹³Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev., M. Emin Köktaş (Ankara: Vadi yayınları, 2002), 28.

¹¹⁴Lucien Jaume, “Fransız Devrimi’nde Yurttaş ve Devlet,” içinde: *Devletler ve Yurttaşlar* Eds. Q. Skinner, B. Strath, çev., Gökhan Aksay (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 159.

Kimilerine göre yurttaşlık duygusunu ortaya çıkartmak bir amaç değildir. İnsan siyasal donanıma ya da hakka sahip bir varlık değil, ihtiyaçları olan ekonomik öneme sahip olan bir varlıktır. Temel hedef siyasal olarak toplumun belirli kanun ve yasalar içinde korunmasını sağlamaktır. Yurttaş olma bilinci, halk ve siyasal erki bağlamada ya da kamusal alan ile özel alanı bütünleştirmede bir köprü vazifesi görür.

Emmanuel-Joseph Sieyes, *Qu'est-ce que le Tiers Etat? (Üçüncü Sınıf Nedir?)*¹¹⁵ başlıklı makalesinde; devrim ve yurttaşlık konusunu, insan ve yurttaş hakları kapsamında işlemiştir. Buna ek olarak da doğal ve sivil hakların siyasal hakla ilişkisini belirtmiştir. Sonuç olarak yurttaşların iki farklı yapıya bürüneceğini, ülke içerisinde hayatını sürdüren herkesin doğal hak olan mal ve can güvenliğini, özgürlüğünü sağlama yani koruma hakkına sahip olduğunu fakat bu bütünsellik içerisinde herkesin kamusal alanda rol oynama hakkının olmadığını belirtmiştir. Yani pasif ve aktif bir düzlem yaratmıştır. Sieyes'in yaratmış olduğu bu ikili düzleme Rousseau'nun prensiplerine bağlı kalan ve kendisine *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik*¹¹⁶ - Fransız devriminin temel yapı taşlarıdır - görüşlerini benimsemiş Robespierre karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre; her birey, kendisini yönetecek olan yasayı yapma ve kendi alanı içerisinde bulunan kamusal yönetime katılma ve bunu icra etme hakkına sahiptir. Eğer bu haklara sahip olmayan bireyler olursa, herkesin *eşit hakka* sahip olduğunu söylemek ve onları eşit yurttaş statüsüne koymak, yanlış olacaktır.¹¹⁷

Özetle, Fransız Devrimi ve sonrasındaki on yıllık zaman dilimi içerisinde üç farklı yurttaşlık perspektifi oluşmuştur; *"1789 ılımlı perspektifine göre yurttaş, bireyi korumanın amacıdır. İkinci perspektif Condorcet perspektifinde ise yurttaşlık rasyonel bir işlev olmalıdır. Son olarak ise Jakobenler ile Mantagnardların*

¹¹⁵Emmanuel Joseph Sieyes, *Üçüncü Sınıf Nedir?* (Ankara: İmge Kitabevi, 2005)

¹¹⁶Alain Touraine bu özlü sözü Fransız Cumhuriyeti'nin tüm demokratlarınca kabul edildiğini söyler fakat bu özlü söz demokrasinin temel ilkesi olmadığını kabul eder, çünkü onu üç ilkenin birleşmesiyle tanımlar. Bu ünlü sözün gerçekçi görünen, ama özden uzaklaşan eleştirilere karşı sunduğu şey demokrasi anlayışıdır. Özgürlüğe ayrıcalık veren bir yönetim biçiminin eşitsizliğin artmasına yol açabileceği, ya da eşitlik arayışına özgürlükten vazgeçme pahasına girilebileceği doğrudur. Ama bu iki amaç birleşmiyorsa, hatta kardeşlik düşüncesiyle birleştirilmiyorsa, demokrasiden söz edilemeyeceği daha doğrudur. Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?* çev., Olcay Kunal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2015), 111.

¹¹⁷Lynn Hunt, *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History* (New York: St Martin's Press, 1996), 83.

perspektifinde ise yurttaş, erdem standardına göre halkın bir parçasıdır. Genel anlamda Fransa'daki yurttaşlık anlayışı ise, onun bir soyutlama olması ve yasaya bağlılığıdır.”¹¹⁸

Fransız Devriminin ardından yurttaşlık görünümü daha çok aidiyet ve bağlılığa esas olarak gelişmeye başlamış ve bu doğrultuda yurttaşlık milliyetçi bir hal alarak ulus-devlet yapılanması içerisinde boy göstermiştir. Kimi tarihçilere göre ulus devletin ortaya çıkış zamanı peş peşe gelen devrimlere - Amerikan Devrimi ve bu devrimin sonucundan etkilenecek meydana gelen Fransız Devrimi - dayandırılmakta, kimilerine göre ise bu fikrin temeli, 12. ve / veya 13.Yy'a kadar geçmişe gitmektedir.

Rifkin'a göre ulus, belli başlı yaşanmış deneyimleri paylaşan bir insan topluluğudur. Devlet ise fayda sağlamak amacıyla belli bir coğrafi bölgeyi kontrol eden veya elinde bulunduran, egemenliğine itaat edilmesini sağlamak için şiddet araçlarını ustalıkla yöneten siyasi kurumdur.¹¹⁹ Bu iki bağımsız ve birbiriyle uyuşmayan oluşumları birleştirmek ise modern devlet anlayışının belki de en başarılı işlevidir. Genel anlamda ulus-devlet, yaratılmış tarihi mitler etrafında insanların kendilerine has bir kültür oluşturduğu ve bu kültüre bağlı olarak gelişen bir dil ve gelenek bağı olan organik bir varoluş biçimidir. Bu varoluş zaman içerisinde modern devlet biçimine evrilmiştir.

Aydınlanmanın getirdiği bireysellik, insanlara özerklik fikrini, bağımsızlık düşüncesini, hem kamusal hem de özel alanda yaşatabileceğini söylerken, ulus-devlet bu düşünüş biçimini; iyi bir şekilde kurgulanmış bir hikâye yaratarak kişilerin ortak bir kimlik ve ortak bir bilinç çatısı altında toplamayı başarmıştır. Bu durum aslında Massimo D, Azeglio'nun; “İtalya'yı kurduk, şimdi sıra İtalyanları yaratmada” demesinin yazıya dökülmüş halidir.

---

¹¹⁸Jaume, op. cit., 171.

¹¹⁹Jeremy Rifkin, *Avrupa Rüyası*, çev., Buket Okucu Özbay (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 182-183.

Avrupa kıtasındaki ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal değerler, 14. yüzyıldan bu yana Avrupa kıtasında meydana gelen savaşlar¹²⁰ tarafından yerle bir edilmiştir. Uluslar, birbirlerini bu zaman dilimleri içerisinde – özellikle I. ve II. Dünya savaşı – birbirlerini yok etme derecesine gelmiş ve böylece dünyevi olan tüm zenginlikler ve yaşam biçimleri tahribe uğratılmıştır. Avrupa Birliği ise bu noktada yeniliği temsil eden bir noktada bulunmaktadır. Avrupa Birliği yenilgilerin, birbirlerine doğrultulmuş silahların, yok edilmeye çalışılan devletlerin arasından ortaya çıkarılmıştır. Devletlere barış ortamı ve refahı sağlayacak ve (onlara) yol gösterecek bir fener olarak düşünülmüştür. Bu sayede Avrupa ulusları arasında bir daha savaş çıkmayacak, onları bir çatı altında toplayarak aralarındaki düşmanlıkları unutturacak siyasal bir mekanizma işlemi görmek için Avrupa Birliği tasarlanmıştır.

1957 yılındaki Roma Antlaşması'nın önsözü “Avrupa halkları arasında çok daha yakın bir birlik kurmak için gerekli temelleri oluşturmak” fikri Avrupa kıtası içerisinde barışçıl ortamı yaratmayı, ülkelerin sosyal ve ekonomik açıdan bütünleşmesiyle Avrupa içerisinde köprüler kurulabileceği düşüncesini destekler nitelikteydi. İlerisi için istekleri ise yüzyıllar boyunca süregelen devletlerarasındaki husumetleri ortadan kaldırıp onları ortak çıkarlar doğrultusunda birleştirmek; iktisadi açıdan bütünleşme sağlayarak çatışmalar ile bölünmüş toplumlar arasında bütünsellik sağlamak ve paylaşılacak olan değer ilkeleri ışığında Avrupa Birliği'nin kurumsal altyapısının oluşturulmaya başlanmasıydı. Bu durum Avrupa Birliği'nin tarihsel süreç içerisinde kendisinin bir ilke imza attığının göstergesidir: “Barış yaratmayı hedefleyici siyasal mekanizma.”¹²¹

Avrupa Birliği'nin kurulması ve ardından Maastricht antlaşmasından sonra yürürlüğe giren Avrupa yurttaşlığı konusu, vatandaşlık haklarının ya da yurttaşlık hakkının sosyo-politik bir yönünün olduğunu gözler önüne sermektedir. Avrupa

---

¹²⁰İngiltere ile Fransa arasındaki 100 yıl savaşları, Kutsal Roma imparatorluğu içerisindeki savaş, Fransa'daki din savaşları, Westfalya Antlaşmasıyla sona eren 30 yıl savaşları, Napolyon savaşları, Kırım Savaşı, I. Dünya ve II. Dünya Savaşı.

¹²¹Cris Shore, *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration* (Londra: Routledge, 2000), 15.

kıtasının tarihsel düzlem içerisinde birden çok ve farklı yönetim şekline sahip olması, Avrupa yurttaşlığı fikrinin dönemin yapısına göre değiştiğini göstermektedir.

Avrupa içerisinde beş farklı yönetim şekli olmuştur. Bunlar; feodalite, monarşi, tiranlık, ulus ve yurttaşlıktır. Her birinde siyasal bir güdünün parçası olan toplum içindeki fertler feodaliteden monarşiye geçişte ya da tiranlıktan ulus kültürüne geçişte kendi özünde değişime uğramışlardır. Bu beş farklı yapıyı açıklamak gerekirse; feodal sistemde efendilerin, başka bir deyişle lordların tebaasından – bireylerden – beklentisi, kendilerine mutlak hizmet edilmesi ve onların bir üst tarafından himaye altına alındığının kabul edilmesiydi. Monarşilerde ise Monark'a, onun siyasal bütünlüğüne ve ülkenin sancağına olan salt bağlılık ve itaat, bireyler tarafından karşılanması gereken asgari bir yükümlülük olarak karşımıza çıkmaktadır. Diktatörlük olarak tanımlayabileceğimiz tiranlık sisteminde ise durum sadece siyasal iktidara ve yapıya itaat değil aynı zamanda siyasal güce karşı heyecanlı, coşkulu, dominant bir sevgi beslemek ve iktidar tarafından yapılan herhangi bir taarruz çağrısına veya seferberlik durumuna sorgusuz destek vermek, bireyin yapması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coşkulu sevgi dinsel ya da ideolojik araçlar kullanarak bireyleri sistemin odağı haline getirmektedir. Ulus olgusu ise Avrupa üzerinde çok farklı kazanımlara – bireysel statünün kimlik ve kültür anlamında – sebep olduğunu söylemek mümkündür. Birey bu olguyla beraber kendisini belirli bir kültürel grubun ve kimliğin parçası olduğu bilincine varmıştır. Kimlik sayesinde gelenek göreneklere ve topluma karşı beslenen sevgi bireye bir aidiyet duygusu vermiş, bu durum karşılıksız bir karşılıklı ilişkiyi ortaya koymuştur. Ulus-devlet döneminde ise bireye aşılana, bir ulusa ve bir toprağa bağlı olduğu fikri ve ulus ilkesinin idealleştirilmesidir.

Yurttaşlık, bireye bundan önceki yapılardan (feodalite, monarşi, tiranlık) daha farklı bir statü kazandırmaktadır. Yurttaşlıkta birey, devlet tarafından verilen hak ve özgürlükler aracılığıyla belirli bir kimliğe bürünmüştür. Bireyin burada yapması gereken, devlete olan bağlılık duygusunu sürekli hale getirmek ve görevlerini sorumluluk duygusu içerisinde yapmaktır. Yurttaşlık kültürü içerisinde bulunan cumhuriyetçi devlet anlayışı, ahlaki olarak övülen kişilerden oluşan bir grup

yurttan ve doğruluktan ayrılmayan bir idare şekline olmaktadır. Bu anlayış yukarıda bahsettiğimiz yapılardan farklıdır çünkü tiranlık ya da Monarklık içerisinde sosyo-politik açıdan özgür insanlar topluluğu bulmak imkânsızdır. Tarihsel bağlamda 18. ve 19. Yy içerisinde meydana gelen siyasal, toplumsal gelişmelerin kimlik ve kültür değişimlerine neden olduğu aşikârdır, böylece yurttaşlığın liberal bir boyut kazandığından bahsetmek mümkündür. Bu dönemde devletin varlığını sürdürme amacı, yurttaşlara fayda sağlamaktır. Çünkü yurttaşlar bu sayede var olan haklara, yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanma hakkına sahip olmuştur.

Avrupa kimliği, Avrupa Topluluğu / Birliği içerisinde 1970'lere kadar herhangi bir tanımlama içerisinde yer almamıştır. Bunun nedeni ise Topluluğun kuruluş amacının öncelik olarak ekonomik işbirliği ve bütünleşme olmasıdır. Bu sebepten ötürü, Topluluk, 1970'lerin başlarına kadar kendini kültürel bir varlık statüsü içerisinde koymamış ve tanımlamamıştır. Avrupa kimliğinin ilk resmi olarak sahneye çıkışı ise 1973 yılında Kopenhag zirvesindeki *Avrupa Kimliğine İlişkin Bildiri* ile olmuştur. Bu bildirinin içeriği; “Avrupa kimliğinin, Avrupa Birliği'nin dinamik doğasını göz önünde bulundurarak, dünyanın geri kalanıyla birlikte hareket etmeyi ve bunun getirisi olan sorumlulukları kabul etmek gerektiğini, bunu ise kültürlerin çeşitliliğini kabul eden ve bunu insan hakları, adalet ve hukuk ilkelerine dayandıran bir perspektiften ortaya koyulması gerektiğidir.”¹²²

Haziran 1983 tarihinde gerçekleşen Stuttgart Zirvesindeki Solemn Deklarasyonunda; “*Avrupa kimliğinin bir ögesi olarak ortak bir kültürel miras bilincinin yükseltilmesi, yükseköğrenim kurumları arasında öğrenci ve öğretmen değişimini de içeren daha yakın işbirliklerinin oluşturulması, Avrupa tarihi ve kültürünü içerecek şekilde Avrupalılık bilincinin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gibi kararlar kabul edilmiştir.*”¹²³

---

¹²²“Declaration of European Identity, 14 December 1973 in Copenhagen,” Erişim 10 Kasım, 2017, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf

¹²³Erhan Akdemir, *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye* (Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013), 150.

1 Kasım 1993 tarihiyle beraber yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıyla “Bir üye devletin uyrukluğunda olan herkes Birlik vatandaşı”¹²⁴ olarak sayılmış ve “Uyruğu olmadığı bir üye devlette ikamet eden bütün Birlik vatandaşları, ikamet ettiği üye devletin uyrukları ile aynı koşullarda mahalli seçimlerde oy kullanmak ve seçilmek hakkına sahip olmuştur.”¹²⁵ Böylece Avrupa yurttaşlığı ilkesi ve kimliği kurumsallaşmaya başlamış ve insanlara “Avrupalı” hissettirerek, onlara hak ve görevler vererek, siyasal alana katılımını artırmaya çalışmıştır. 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan Amsterdam Antlaşması’yla Avrupa, genişlemesi ile ilgili üç kurumsal sorunu çözmeyi amaçlamıştır: nitelikli çoğunluk oyu gerektiren meclis kararlarının uzatılması, Konsey’de oyların yeniden şekillendirilmesi, Komisyon’un büyüklüğü ve uzlaşmasının belirlenmesi.¹²⁶ Sonuç olarak bakıldığında, bu antlaşmayla birlikte Avrupa vatandaşlığına karşı bu zamana kadar demokratik, açık ve dost olmayan Avrupa Birliği, ekonomik boyuttan çıkıp toplumsal / sosyal boyuta bir geçiş yapmıştır.

13 Aralık 2007 de imzalanan fakat 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği’nin kabuk değişimini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Avrupa Birliği içerisinde bulunan vatandaşlar bu antlaşmayla birlikte bireysel hak ve özgürlükler yönünde büyük bir ilerleme kaydetmişlerdir. Parlamento’nun Komisyon başkanını seçme yetkisi,¹²⁷ AB vatandaşlarının AB kurumu ve siyasal yapısı içerisinde daha demokratik ve kullandıkları oyun daha etkili olmasını sağlamıştır. Lizbon AB vatandaşlığı, uyruksal vatandaşlığın yerine geçmeden fakat uyruksal vatandaşlığa ek olarak desteklenmektedir.¹²⁸ AB, Lizbon Antlaşması’yla birlikte insan hakları hususunda ilk kez kendi hazırlamış olduğu belgeyi, “AB Temel Haklar Şartı”’nı bağlayıcı bir metin olarak kabul etmiştir. Bu metin içerik olarak Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Vatandaş Hakları, Adalet bölümlerinden oluşmuş ve bireysel haklar - özel hayata saygı, kişisel bilgilerin korunması, eğitim hakkı, ayrımcılığın yasaklanması, kültürel, dinsel ve dilsel

¹²⁴Maastricht Antlaşması, II. Bölüm madde 8 / 1

¹²⁵Maastricht Antlaşması, II. Bölüm madde 8b / 1

¹²⁶Zoltan Horvath, *Handbook on the European Union*, (Hungarian National Assembly, 3th Edition, 2007), 50.

¹²⁷Lizbon Antlaşması, Madde 10.

¹²⁸Lizbon Antlaşması, Madde 9.

farklılıkların saygı içinde yaşaması, kadın ve erkek eşitliği - genişletilmiş bir biçimde yer bulmuştur. Bu antlaşmayla birlikte “Avrupa Birliği’nin, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve yardımlaşma gibi evrensel değerler üzerine kurulduğu; demokrasi ve hukukun üstünlüğu prensiplerine dayandığı; bireyin, Birlik çalışmalarının merkezinde yer aldığı belirtilmektedir.”

3. BÖLÜM

AVRUPA'DA KİMLİK, KÜLTÜR VE YURTTAŞLIĞIN GELİŞİMİ

3.1 19.Yy Öncesi Gelişmeler

Avrupa kıtasının kendine özgü olan jeopolitik konumu ve özel yapılanması kendisi için olanak pencerelerini açarken, başka toplumlar ya da ülkeler için birer engel olarak görülmüş böylece Avrupa tarihi kendi yönünü kendisi belirlemiştir. Avrupa'nın temelini; tarih sayfalarında yer alan Antik Yunan dönemi, Romalıların yaratmış olduğu dünya, evrensel bir din olan Hıristiyanlık ve antik dönemin son zamanlarını kapsayan Batı Avrupa'ya yapılan istilalar oluşturmaktadır. Geçmiş hiçbir zaman etkisiz bir eleman değildir. Dolaylı ya da doğrudan bizler üzerinde çeşitli yollar ile iz bırakır. Maddi kültür, fiziki kalıntılar, söylenen, yayınlanan fikirler ve doktrinler, manifestolar ile zaman içinde yok olmamış batıl inançlar ya da yanlış temelinde yükselmiş öğretiler, propagandalar çeşitli iz bırakma yollarıdır. Sonuç olarak geçmiş, bizler üzerinde bir iyi ya da kötü düşüncesini miras bırakmıştır. Avrupa da geçmişin bıraktığı bu mirası, iyisiyle kötüsüyle, kabullenmiş ve bu mirası geliştirmeye çalışmıştır. Avrupa tarihinde büyük izler bırakmış olan Roma İmparatorluğu aslında Yunan uygarlığının zenginliklerinin - yazılı ya da yazısız kaynaklar - bir nevi geleceğe aktarılmasının; bir başka deyişle İtalya'da bulunan Roma halkının Yunanistan ile bir iletişim ve karşılıklı bilgi, birikim, kültür alışverişi içerisinde olmasından dolayı bir imparatorluk olarak vücut bulmuştur.

Yunan toplulukları içerisinde birden çok grup - Tebaililer, Atinalılar, Korintliler, Spartalılar - bulunmasına rağmen hepsinin ortak bir dil etrafında birleşmesi, birbirlerini anlamalarına ve konuşabilmelerine, daha sonra ise yazılı metinlerin oluşmasına imkân sağlamıştır. Bu durum Yunanlılar için somutlaşmış bir ortak düşünce, ortak akıl mekanizması yaratmıştır. Her ne kadar kendi içlerinde

savaş durumu söz konusu olsa da bu benzerlik dışarıdan gelen tehditlere karşı bir bütünlük sağlamıştır.¹²⁹

Yunan kültürünün aklın kurallarına dayanan bilginin araştırılmasına ve tartışılmasına dayandırılması ve bunun sonucunda iyi ve gerçek olana ulaşılacağı düşüncesi, Modern Çağ Avrupa'sının sistemleşme ve kurumsallaşma bilincinin temelini oluşturmuştur.¹³⁰

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'ndaki Augustus döneminde ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde yayılan bu din, 4. Yy'dan itibaren Roma İmparatoru Konstantin tarafından kabul edilmiş ve Hıristiyan Avrupa'nın temeli oluşturulmuştur.¹³¹ İlerleyen zaman içinde Hıristiyanlık, Avrupa'nın sadece coğrafi olarak anlam ifade etmeyeceğini göstermekle kalmamış, aynı zamanda Roma'nın kültürünü, hukukunu oluşturmuş, günümüz Avrupa'sının da kültürel yapı taşlarından birisi olmuştur.¹³²

Kozmopolit bir yapısı bulunan Roma İmparatorluğu'nun 212 yılında halk tabanındaki herkesin Roma yurttaşı olabilme düşüncesini faaliyete geçirilmiş olması, Roma yurttaşlığını evrensel bir yapı haline getirmiştir. Böylece Roma döneminin kimlik anlatımı da ortaya çıkmıştır. Roma yurttaşlığı ise belirli bir yerde doğmak yerine belirli bir uygarlığa hizmet etmek olarak tanımlanmıştır.¹³³

Avrupa kıtasında Orta Çağ dönemi farklı tasvirleri içerisinde barındırmıştır. Kimisi için Orta Çağ karanlıklara terkedilmiş bir zaman dilimi olarak tanımlanmış,

---

¹²⁹J.M Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev., Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap kitabevi, 2015), 48-49.

¹³⁰Ibid., 59.

¹³¹Archibald R. Lewis, *Nomands and Crusader, A.D. 1000-1368* (Bloomington: Indiana University Press, 1988), 72.

¹³²Christopher Dawson, *The Making of Europe: An Introduction to the History of European History* (Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2002), 32.

¹³³Roberts, op. cit., 93.

kimisi için de statik bir yapıya bürünmüş olarak karşımıza çıkmıştır.¹³⁴ Fakat Orta Çağ'da yaşanmış tüm diplomatik ilişkiler, savaşlar (dini ya da ekonomik), düşünce yapısının ve yönetim şeklinin zaman içinde değişime uğraması, sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak olan gelişmelerin, eylemlerin ve değişimlerin alt yapısını hazırlamıştır.

1050 – 1350 yılları arasında Avrupa'da dünya yurttaşlığı ile yerellik arasında tansiyon yüksek olmuştur. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan etnik ve dini radikal söylemler Avrupa birlikteliğinin kaygılarını oluşturmuş ve günümüze kadar getirmiştir. Üç yüz yıllık tarih içerisinde meydana gelmiş olan savaşlar (dinsel ve ekonomik), açlıklar ve önlenemeyen salgın hastalıklar, Avrupa'nın politik, ekonomik ve kültürel tüm yapısını alt üst etmiş olsa da ayakta kalan dünya yurttaşlığı ve Avrupa birlikteliği olmuştur.

Orta Çağ döneminde Avrupa'yı anlamak için bakılması gereken ilk yer kilise, ikincisi de aristokrasidir. Kilisenin temsil ettiği anlam sadece dini değil aynı zamanda toplumsal olarak tüm sınıfları da (din adamlarını, lordları, halkı - köylü, işçi ya da köleleri) içine alan bütünsel bir inanç birliği ve toplumsal yapıdır. Aslında Orta Çağ kilisesi Avrupa toplumuyla aynı anlama denk gelmiştir. Katolik kilisesinin evrenselcilik¹³⁵ ilkesi, kilisenin kendine has ideolojisini ve amaçlarını temel olarak almıştır. Bu evrenselcilik faaliyeti, Hıristiyanlığı Avrupa çapında yayılan bir din haline getirmiştir. Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasındaki ikinci önemli neden ise manastır reformudur.¹³⁶ Bu reformla beraber kilise daha çok kurumsallaşmış ve papa merkezi bir sistemin garantörü olarak yer almaya başlamıştır. Orta Çağ kilisesinin gücü ve servetinin artış göstermiş olması, toprakların kontrolünü ele geçirmede ve alınan vergilerin miktarını belirlemede yardımcı olmuştur. Kilisenin otoriter varlığını kabul ettirmiş olmasıyla bu dönem içerisinde gerçekleşen bilim, yönetim, adalet,

---

¹³⁴Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli* (Ankara: imge kitabevi, 2005), 26.

¹³⁵Evrenselcilik; insanların etnik temeline, cinsiyetine, rengine, nerede yaşadığına ya da daha önce hangi dine mensup olduğuna bakılmaksızın vaftiz etme yoluyla hıristiyan toplumuna katılması anlayışıdır.

¹³⁶William Chester Jordan, "Orta Çağda Avrupa," içinde: *Avrupa Fikri*, Ed. Anthony Pagden, çev., Rahmi Ögdül, Mesut Varlık (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 99. Manastır reformu ayr. Bilgi için bkz. Roberts, op. cit., 183-187.

ekonomi gibi hususlar, kilise kontrolü ve kilisenin izni ölçüsünde şekillenmiştir.¹³⁷ Örneğin; zaman içerisinde yerleşmenin önem kazanması ile üniversiteler içerisinde yer alan skolastik düşünce tarzının yansıttığı dünya yurttaşlığı fikri zarar görmeye başlamıştır. Üniversitelerin ulus üstü bir yapıda olması gerekmektedir. Fakat dönemin kralları, prensleri ya da hükümdarları, üniversiteleri ulusal ve bölgesel birer itibar sembolü olarak görmüş ve ulusal kurumların ihtiyaçlarına cevap arayan bir yapı olarak tasarılanmasını istemişlerdir.¹³⁸

Orta Çağ, toplumsal ayrımların çok yoğun yaşandığı, köylülerin lordlar tarafından sömürüldüğü, kilisenin ise radikal bir kurum olduğu dönem olmuştur. Aynı dönemde toplum; dua edenler, savaşanlar ve onları besleyenler olarak ayrılmış, üretici köylüler birer köle konumunda olmuş¹³⁹ ve üretim yaptığı toprakla beraber satılmıştır.¹⁴⁰ Köylüler, lordların; lordlar ise kilisenin baskıcı boyunduruğu altında kalmıştır. Katolik kilisesi, hayatın her noktasına erişmiş ve kutsal kitabın içeriği dışında herhangi bir şeyi düşünmeyi, uygulamayı yasaklamış, bunun denetimini ise engizisyon mahkemeleriyle sağlamıştır.

Ekonomik ve politik güç unsuru olan toprağın lordlar arasında bölünmüşlüğü (doğal olarak siyasal bölünmüşlüğü ifade etmektedir) kilisenin negatif tutum ve davranışlarının sonucunda ortaya çıkan korku, güvensizlik ve sömürü, toplumun var olan dini inançlarının sorgulanmasına, bireyselliğin, özgürlüğün zihinlerde yavaş yavaş oluşmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Orta Çağ dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkmakta ve Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Aslında “Din, Avrupa’nın kendi varlığının farkına varmasının en büyük kaynağı olmuştur.”¹⁴¹

Avrupa’nın kültür oluşumu 13. Yy’da İspanya’da görülen Arap etkisinden kaynaklanmıştır. Batı Hıristiyan dünyası, antik Yunan dünyasıyla temasa geçmiş,

---

¹³⁷Roberts, op. cit., 233-243.

¹³⁸Alan Cabbon, “Reflections on the Role of Medieval Universities in Contemporary Society,” içinde: *Intellectual Life in the Middle Ages: Essays Presented to Margaret Gibson*, der. Lesley Smith, Benedicta Ward (Londra, Rio Grande, Ohio; Hambledon, 1992), 234.

¹³⁹Lordların gözünde köylü ile lordların sahip olduğu hayvanlar arasında çok bir fark yoktu. Örneğin 11.Yy’da Fransız bör köylü 38 su’ya bir at ise 100’su ya satılıyordu. (Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev., Murat Belge (İstanbul: İletişim yayınları, 1991), 17.

¹⁴⁰Koray, op. cit., 30.

¹⁴¹Roberts, op. cit., 210.

matematik, tıp, denizcilik, haritacılık gibi birçok alandaki bilgi birikimi Avrupa'nın temelini oluşturmuştur. Yunan medeniyetinin düşünce mirasıyla girilen etkileşim sonucunda insan aklının önemi ortaya çıkmış, insanın özgür iradesiyle seçimler yapabileceği düşüncesi yaygınlaşmış, determinist ve kaderci olan Katolik kilisesi anlayışının karşısına akıl ve özgür irade koyulmuştur. Rönesans tam da bu gelişmeler ışığında vücut bulmuştur. Rönesans terimi Orta Çağ Hıristiyan uygarlığından bir kültürel kopuş anlamında kullanılmıştır. 14.Yy başı ile 16. Yy sonu arasında Avrupa sanatı ve biliminin serpilip gelişmesi için kullanılmış olan Rönesans, fikrîsel bir değişimdir. Rönesans, aydınların, zenginlerin, sanatçıların zihinlerindeki değişimi yansıtmaktadır.¹⁴² Burada önemli olan şey, Hıristiyan sentezi ve kilisenin kültür üzerindeki tekelinin sonunda kırılmaya başlamış olmasıdır.

15. Yy sonu Avrupa için Orta Çağ'dan çıkışı temsil etmektedir. Bu zaman diliminde Avrupa'da sosyal kimlikleri var olan kişiler (tüccar, matematikçi, diplomat, sanatçı ve kâşif) Avrupa'daki sosyal dinamiklerin – özellikle sosyo-ekonomik – seyirini, coğrafi keşiflerin yapılmasıyla ve orada elde edilen zenginliklerin kullanımı yoluyla, değişime uğratmıştır.¹⁴³ Böylece tarımın ve lordların önemi gün geçtikçe azalmaya başlamış, buna bağlı olarak toplumun yapısı ve toplumsal fikirler değişmeye başlamıştır.

16. Yy ve 19. Yy arasındaki dönem içerisinde, Avrupalıların yaşam ve düşünce şeklini kontrol eden Orta Çağ Hıristiyan dünyasının dini birliği ortadan kalkmaya başlamış ve yerine yeni yapısal öğeler gelmeye başlamıştır. Orta Çağın mutlak otoriter gücü olan kilise ve din, 19. Yy sonlarında yerini egemen devletlere bırakmıştır. Bu zaman aralığında düşünce yapısı ise kültürel, bilimsel, ekonomik ilerlemeler ışığı altında gelişmeye başlamıştır. 16. Yy'da artık Orta Çağın teritoryal çizgilerinde sıkışıp kalan tarıma ve yerelleşme anlayışına bağlı uygarlık olmak yerine Avrupalılar tarafından dışa açılma yoluyla genişleyen ve ilerleyen bir uygarlık olma fikri benimsemiştir.

---

¹⁴²Ibid., 271.

¹⁴³Jacques Attali, 1492, çev., Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: İmge kitabevi, 1992), 103.

15. Yy'nin ortalarından itibaren keskinleşen Ortodoks ve Katolik kilisesi arasındaki bölünmüşlüğü ve bu kilise rahiplerinin giderek yozlaşması ve kontrolden çıkmış olması, 16. Yy başlarında ortaya çıkacak olan reform hareketinin tetikleyicisi olmuştur. Bu reform hareketi, Hıristiyan kilisesinin evrenselleşen otoriter gücünü sarsmıştır. Protestan Reformu, incilin okunmasını ve onun vaazlarını temel alarak yeni bir evrensel kilise modeli ve kültür dokusu kurmuştur. Protestan reformu, Katolik kilisesinin aksine, insanların yaşamlarını ve bireysel ahlak kurallarını, vicdan duygusuna göre tekrar şekillendirmiştir. Böylece bütün dini kurumlar ya ortadan kaldırılmış ya da sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁴ Sonuç olarak bu reform hareketi tektipleştirici baskı mekanizmasını ve zorla dayatılan inancın duvarlarını yıkmış, bireylerin kendi öz yönetimlerini eline almaları gerektiğini, daha fazla özgürlük hakkına sahip olduklarını ve başka bireylerin farklı din veya mezhepte olabileceğini, bunun hoşgörü ile karşılanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu tutum 18.Yy ve 19.Yy'daki liberalizmin temelini oluşturmuştur.¹⁴⁵ Avrupa'da dini çoğulculuk, 16.Yy ortalarında kurumsal bir çerçeve halinde ortaya çıkmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki 16.Yy sadece Rönesans ve Reform hareketlerinin öncülüğünü yapan bir zaman dilimi değil aynı zamanda ortaya çıkan hastalıkların, kıtlıkların ve fakirliğin tarihidir de.¹⁴⁶

Aydınlanma hareketi, Orta Çağın kalıplaşmış olan düşünce ve siyasal sistemine karşı yapılan değişim hareketidir. Bu dönem içerisinde yaşayan insanlar kendilerini ve geleceklerini düşünmeye başlamış, insanların bireysel özgürlüklerinin olduğu düşüncesi filozoflar tarafından Aydınlanma döneminde doruk noktasına çıkarılmıştır. Kant, Aydınlanma dönemini "Birey için bağımlılıktan kurtulma süreci veya insanın gücünü kendine zorla kabul ettiren çocukluktan çıkışı" olarak tanımlamıştır.¹⁴⁷ Aydınlanmanın temelini oluşturan akıl ile devlet üzerinde ekonomi alanında yenilik ya da reformlar bazında veya cezalar kapsamındaki gelişmeler, rasyonalizm ve hümanizm çerçevesinde oturtulmaya başlanmıştır.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴Roberts, op. cit., 313.

¹⁴⁵Koray, op. cit., 38-39.

¹⁴⁶Pierre Brizon, *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, çev., Cemal Süreya (Ankara: Onur Yayınları, 1977), 154.

¹⁴⁷Koray, op. cit., 53.

¹⁴⁸Roberts, op. cit., 326-330.

18.Yy'ın sonlarında politik kelime havuzunda bulunan *devrim* sözcüğünün 1789 yılından sonra insanlar üzerinde yarattığı düşünsel ve politik etkisi değişime uğramıştır. Daha öncesinde devrim sözcüğü hükümet yapısında meydana gelen değişikliklerin anlatımıyken, 1789 ile birlikte devrim, içerisinde artık değişimin yanında toplumsal ve politik şiddeti barındırmaya; toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıların sınırsız imkânlar doğrultusunda restorasyonunu barındırmaya başlamıştır.

Fransa'nın Amerikan Devrimi sırasında Britanya'nın karşısında savaşta yer alması mali olarak borçlanmanın boyutunu daha da genişletmiş, ekonominin kötüye gitmesi, nüfus artışının geçmiş yıllara oranla fazlalık göstermesi ve üretimin nüfus artışıyla ters bir orantı içinde olması, yoksul tabakadan alınan vergilerin artış göstermesine neden olmuştur. XVI. Louis, kendinden önceki yöneticilerden farklı olarak, reformist bir görüş sergilemiştir. Örneğin saray harcamalarını daraltmaya, ticaretin önünü kapayan ya da kısıtlayan unsurlara çözüm bulmaya, köylüler üzerindeki ağır vergilerin yükünü azaltmaya yönelik çalışmalara başlamış, hem aydınlanmacı kesim hem de sanayileşen orta sınıf tarafından sevilen Turgot'u başbakan olarak atamıştır. Fakat bu atılan adımlar, sarayda üst merci konumunda olan din adamlarının ve aristokratların çıkarlarına uygun düşmemesine, böylece düzenlemelerin engellenmesine neden olmuştur.¹⁴⁹

Aydınlanmanın getirisi olan evrensel fikir ve bu fikirlere önem kazandıran ideal olgu, burjuva sınıfının dar milliyetçiliği ve Fransız Devrimi sırasındaki cumhuriyet hükümetini yöneten heyetin emperyalist çıkarları içerisinde kaybolmuştur.¹⁵⁰ Buna rağmen bu fikirlerin işlevsel olması, burjuvazinin politik güce katılımını elde etmesi için gerekli olanakları mümkün kılmış; eşitlik, özgürlük, yöneticilerin seçilmesi gibi parametrelerin genel halk tarafından desteklenmesi, burjuvazinin istediği şeyi, kralların mutlak gücünün kırılmasını sağlamıştır.¹⁵¹ Fakat bunlar devrimin gerçekleşmesi için yeterli olmamıştır. George Rude'ye göre devrimin gerçekleşmesi için "devrimci ruh" haline ihtiyaç vardır. Bu dönemde Burke

¹⁴⁹George Rude, *Fransız Devrimi*, çev., Ali İhsan Dalgıç (İstanbul: İletişim yayınları, 2015), 15.

¹⁵⁰Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik*, çev., Hüsamettin İnaç (Ankara: Adres yayınları, 4.Baskı 2014), 170.

¹⁵¹Koray, op. cit., 54-55.

ve Tocqueville'nin oluşturduğu ideolojik düşünce zayıflatılıp, yerine Montesquieu, Voltaire ve Rousseau'nun düşünceleri, aristokratlar ve halk kitlelerine yayılmaya başlanmıştır.¹⁵²

Toplumsal eşitsizliklerin artmasıyla en son 17.Yy başında kurulan Genel Meclis'in (Soylular, Ruhan Sınıf ve Halk Temsilcilerini kapsıyordu) 1788 yılında tekrar kurulması istenmiş ve 1789 yılında bu meclis ulusal meclise dönüştürülmüştür. Meclisin ana görevi anayasa¹⁵³ oluşturmak olmuştur. İki yıl içerisinde Fransa'da yapısal değişimler meydana gelmiştir; kilise toprakları millileştirilmiş, feodal sistem kaldırılmış, sansürler sonlandırılmış, merkez temsili bir hükümet tarafından yönetilmeye başlanmış, feodalitenin oluşturmuş olduğu yerel yönetimler yerini il sistemine bırakmış ve yasama ile yürütme birbirinden ayrılmıştır.¹⁵⁴

Kısaca, Ulusal Meclis Fransa'nın kurumsal olarak sistemleşmesine dair prensipler kazandırmıştır. Halkın egemenliği, tüm yurttaşların adalet önünde eşitliği ilkesini ve yönetimin merkezileştirilmesi prensibini uygulamaya koymuştur. Fakat devrim sırasında meydana gelen bu gelişmelerin halk kitesine yansımaları beklenilenin altında kalmış, hak ve özgürlükler yasalarda yüzeysel olarak ele alınmış, emeğin karşılığı ise yasalar içerisinde yer almamıştır. Buna ek olarak, ekonomik gücü elde etmiş ama istediği statüye eriştirilmemiş burjuvazi, politik üstünlüğünü ortaya koymaya başlamış ve kendileri için önemli olan mülkiyet hakları, yasalar tarafından düzenlenmiştir.¹⁵⁵

---

¹⁵²Rude, op. cit., 19. Robespierre, özgürlüğü açıkça devrimin anahtar doktrini olarak ele almıştır. Özgürlük bireysel değil kolektiftir. Bireyler özgürlüklerine ancak genel çıkar ile uyularak kavuşabilirlerdi. Robespierre açıkça Rousseau'nun Toplum Sözleşmesindeki ünlü genel istenç ile uzlaşmama hareketi yolu ile muhalefet edenlerin aslında kendilerini köleleştirdikleri ve gerektiğinde bir kişinin özgürleşmeye zorlayabileceği şeklindeki savından etkilenmiştir (Stephan J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, çev., Savaş Aktur (Ankara: Dost Kitabevi, 2014), 25.)

¹⁵³1791 Anayasası, 1789 ilkeleri ve bu ilkeleri biçimlendiren İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi çerçevesinde oluşturulmuştur. 1789 ilkeleri feodalizmin ve feodalizmden kaynaklanan hukuksal sistem içerisinde ortaya çıkan ayrılıkçı yapının sona ermesini, toplum içerisinde bireyin öncülüğünü ele alan laik bir yapının kurulması gerektiğini kapsıyordu. Bu ilkeler, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile yasalar önünde eşitlik, bireysel hakların korunması, din ile devletin bütünselliğinin kesilmesi şeklinde kurumsallaştırılmıştır (Roberts, op. cit., 425.)

¹⁵⁴Roberts, op.cit., 422-23.

¹⁵⁵Huberman, op. cit., 172.

Devlet içerisinde meydana gelen problemlerin açıklanması kendisini bir ulus, bir bütün olarak gören toplumlar tarafından açıklanmıştır. Bir başka deyişle, topluma ilişkin koşulların veya ekonomik koşulların gidişatının olumlu ya da olumsuz kamuoyu ve hassaslık yaratmış olması, siyasal birleşimini tamamlanmış toplumlar tarafından açıklanabilmiştir.¹⁵⁶ Devrimin Fransa'da olması ve uluslararası bir boyuta erişmesinin beş nedeni vardır: Birinci nedeni, Fransa'da yaratılmış olan orta sınıfın diğer ülkeler içerisinde oluşmamış olmasıdır. İkinci nedeni, Rusya'ya karşı Batı'da bulunan en büyük toprak parçasının Fransa'ya ait olmasıdır. Üçüncü nedeni, Fransızcanın hem politik hem de düşünsel mecrada evrensel bir dil oluşudur. Dördüncü nedeni, merkezden şekillenen ve ortaya çıkan radikal politik düşüncelerin ve entelektüel fikirlerin Avrupa coğrafyası üzerinde etki yaratacak kapasiteye sahip olmasıdır. Son nedeni ise, Paris'in, idarenin, yasaların, kültürün ve eğitimin tam ortasında yer almasından dolayı, kamu meselelerinin burada yoğun bir şekilde tartışılması, dolayısıyla devrimin uluslararası düzeye taşınmasıdır.¹⁵⁷

1799 yılından 1815'e kadar Fransa'yı yöneten Napoleon Bonaparte, Rousseau ve Robespierre'in ideolojileri yerine Montesquie ve Voltaire gibi düşünürlerin fikirlerine yönelmiştir. Yönetimde kaldığı 16 yıllık süre içinde Napoleon; Devrimi ve Ancien Regime'i kendi iktidarı, karar ve eylemleri doğrultusunda birleştirmiştir. Örneğin, 1799 Anayasasında devrimin temel taşları olan özgürlük, eşitlik, kardeşlik unsurlarına yer vermemiştir. Devrim sonucunda oluşan toplumsal statü içerisindeki değişimlerin birçoğu Napoleon tarafından devam ettirilmiş, böylece burjuvazi ve köylü kitlesinin desteğini arkasına almıştır. Din konusunda ise; toplum üzerinde ve içerisinde işlevsel bir rolü olan dinin, hükümetin denetimi altında olması gerektiğini düşünmüştür. Napoleon kendi rejimine çıkarları doğrultusunda ve aynı zamanda bulunduğu sınıfın bilincinde olan bir toplumsal sınıflandırma yaratmıştır. Kendi gücünü ise plebisit olarak ve askeri başarılar yakalayarak idari örgütlenme ve yasal değişiklikler doğrultusunda ayakta tutmaya çalışmıştır.

---

¹⁵⁶Oral Sander, *Siyasi Tarih – İlk çağlardan 1918'e* – (Ankara: İmge Kitabevi, 2011), 161-163.

¹⁵⁷Rude, op. cit., 23-24.

Fransız Devriminin ardından siyasi ve sosyal açıdan nitelikli değişimlerin mevcudiyeti inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bu değişimin sonucunda rejim değişiklikleri meydana gelmiş, yeni bir meşruiyet algısı oluşmuştur. Bu algıya ilaveten egemen bir halk ilkesi oluşmuş, liberalizm kavramı ortaya çıkmış; insan hakları, demokrasi ve bireye verilen önem artmıştır. Toplum sözleşmesi bu zaman dilimi içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu yenileme dönemi özgürlüklerin artmasına, din ve vicdan özgürlüğüne, kişinin doğuştan kazandığı statünün ortadan kalkmasına sebebiyet vermiştir. Halk, sosyal olarak bir devrim içerisine girmiştir. Kölelikten ve feodal yapıdan kurtulmuş olan halk, kendi mülkünü temin edebilecek ya da yer değiştirebilecek bir statüye ulaşmıştır. Böylece merkezi yönetim sistemi Avrupa’da yayılmaya başlamıştır. Kısaca, 19.Yy başlarında yurttaşlar artık bir kul olarak gözükmeye, yazılı bir anayasal bütünlük sağlanmaya, yargı ve adalet bağımsızlaştırılıp mecburi hale getirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda özgürlük ve milli bilinç arasında önemli bir ortaklık kurulmaya başlanmıştır.

19.Yy’dan önce Avrupa’nın kendi içerisinde birlik oluşturması siyasal açıdan bakıldığında 1648 Vestfalya ve 1713 Utrecht anlaşmasına dayanmaktadır. Bu durum ise Avrupa’daki birliğin Avrupa dengesi üzerine kurulduğunun göstermektedir. 18.Yy’daki kabine siyasetine karşı olan devletler Napoleon’un Waterloo’daki yenilgisinin ardından 19.Yy boyunca devam edecek olan *Avrupa Uyumu*, *Avrupa Sistemi* adında bir uluslararası sistem kurmuşlardır.¹⁵⁸ Bu yeni sistem üçayak üzerine oturtulmuştur; Temel güçler arasındaki denge, karşılıklı ya da birden çok taraflı anlaşma süreçlerinin hukuki ya da diplomatik bir çerçevede tarafından yürütülmesi ve son olarak Hıristiyan Avrupa medeniyeti ve aydınlanmanın getirileri üzerine kurulacak bir değerler bütünlüğü.¹⁵⁹ *Avrupa Uyumu*, Viyana Kongresinde oluşturulmuş ve güçler arasında hem siyasal hem de tarihsel anlamda bir değer bütünlüğü sağlamıştır. 1914 yılına kadar Avrupa içerisinde herhangi bir savaşın çıkmaması, *Avrupa Uyumunun* başarısını göstermektedir. 1815’ten 1914’e kadar savaşız geçen zamanı güçler dengesi olarak adlandırmak gerekmektedir. Fakat bu durum *Avrupa Uyumu* içerisindeki ideolojik, hukuksal, sosyal ve ekonomik etkenleri

---

¹⁵⁸Lee, op. cit., 50.

¹⁵⁹Georges Henri-Soutou, *Avrupa Birliği Tarihi: 1815’ten Günümüze*, çev., Eylem Alp (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 69.

görmezden gelmemize neden olacaktır. Bu yüzden *Avrupa Uyumu* organik bir denge düzenidir. Kısaca 19.Yy başından 20.Yy başına kadar geçen süre içerisinde Avrupa'nın yapıcı bir politika ve diplomatik ilişkiler izlediğini söylemek mümkün olacaktır.

3.2 19.Yy Avrupa'sı ve Milliyetçilik

19.Yy'da Napoleon'un toprak bütünlüğünü genişletmeye yönelik uyguladığı davranış biçimi, Avrupa kıtası üzerinde genel bir hukuk sistemi oluşturmaya, finansal konularda ve ölçü birimlerinde eşdeğerlik idealini yakalamaya yardımcı olmuştur. Bu sayede, Avrupa kavramı siyasal açıdan bir dönüşüm içine girmiştir.¹⁶⁰ Waterloo yenilgisinden sonra Fransa'nın Avrupa üzerindeki baskınlığını yitirmesiyle dönemin güçlü devletleri Avrupa kıtası üzerinde Avrupa bütünlüğünü sağlamışlardır. Yalnız bu bütünlük ne dinsel ne de politik bir bütünlüktür. Bu oluşan denge sistemi tamamen sömürgecilik faaliyetlerinin ve ülkelerin ekonomik çıkarlarının çatışmama koşulundan kaynaklanan bir sistemdir. Bu dönemde – 1815-1914 yılları arasında – oluşan birleşme, devletlerin birliğini yansıtmaz, sadece devletlerarasında bir denge oluşturma çabasının bir ürünüdür.¹⁶¹ Avrupa fikri, I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte ülkelerin kendine has çıkarlarıyla doğrudan ilişkiliydi. Devletlerin oluşturmuş olduğu sömürgecilik anlayışındaki kapitalizm, emperyalizmin ve şiddetin tüm hareket alanlarını kullanırken, Avrupa'nın sömürgecilik anlayışı içerisinde ise evrenselcilik ilkesi ve Fransız Devriminin temelinde yatan özgürlük, barış gibi ilkeler kullanılmıştır.¹⁶²

1789'dan sonra ortaya atılan liberal düşünceler, mülkiyet hakları, feodalitenin yıkılmasıyla oluşmaya başlayan merkezi yönetimler kendisine bir yasal kalıp

---

¹⁶⁰F.H Burak Erdenir, *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliğinin Yarım Kalan Hikâyesi* (İstanbul: Alfa Yayınları,2010), 54.

¹⁶¹Delanty, op. cit., 175.

¹⁶²Erdenir, op. cit., 59.

aramaktaydı. Bu ise ulus¹⁶³ ve ulus devlet kavramlarıyla oldu. “*Ulus, belli başlı yaşanmış deneyimleri paylaşan bir insan topluluğudur. Devlet ise fayda sağlamak amacıyla belli bir coğrafi bölgeyi kontrol eden veya elinde bulunduran, egemenliğine itaat edilmesi için şiddet araçlarını ustalıkla yöneten siyasi bir kurumdur.*”¹⁶⁴ Ulus devlet, organik bağların - ortak kültürün, geleneğin ve dilin - zamana bağlı olarak birleşmesiyle oluşan modern bir devlet biçimi¹⁶⁵ olarak tanımlanırken, kimi zaman ise, ulus devlet, 19.Yy’ın siyaset adamlarının ve entelektüellerinin romantik milliyetçiliklerinin siyasi programlara dönüşümü sonucunda ortaya çıkan bir ‘*hayali cemaat*’¹⁶⁶ olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁷

Ulus devlet siyasi bir kurum haline gelirken, şehirlerin ve ticaretin hızlı bir şekilde büyümesi; eski sosyal bağların insanlar arasında kopmasına, sadakatin çözülmesine, insanların birbirlerini tanıyamamasına neden olmuştur. Bu durum bireysel ya da kolektif kimliğin yeniden tanımlanması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce ise milliyetçilik çerçevesi içerisinde oluşturulmaya başlanmıştır. Muhafazakârlar bu milliyetçilik çerçevesinde oluşturulan kimliğe

---

¹⁶³Ulus tanımlaması yapılırken birçok düşünür bu konuya farklı perspektiflerden yaklaşmıştır. Modernliğin savunucusu olan Gellner ulusun, sanayi toplumuna geçmesiyle var olduğunu belirtmiştir. Çünkü Gellner’e göre tarım toplumunda yöneten ve yönetilen vardı. Yönetilenler çoğunlukta olmasına rağmen toplumsal rollerini benimsedikleri ve değişmez olarak kabul ettikleri için devamlılık sağlanmıştır. Sanayi toplumunda devamlılığı, ilerlemeyi sağlamak için bireyin belirli bir bilgi birikimine ve beceriye, yani tarım toplumundan daha karmaşık bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Sanayi toplumunun devam ettirilebilmesi için de bireye eğitim verecek modern devlet mekanizması kurulmalıdır. Bu mekanizma, sanayileşme sürecinde toplum içinde kültürel bir özdeşlik, bir benzeşme sağlayacak ve bu benzeşme ulusçuluğu ortaya çıkartacaktır. Yani ulus kavramı aslında sanayi devriminden sonra kurgulanan bir terimdir. Bu teoriyi farklı bir şekilde ele alan Hobbsbawn’a göre; sanayileşmenin yaşandığı dönemin çok hızlı gelişmesinden ötürü toplum kendisine eski gelenek yaratma ihtiyacı duymuş ve bu hızlı dönüşüm toplumda soyut ve somut olarak aidiyet hissi ve ortak duygu ve düşünce oluşturmuştur. (Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev., B. Ersanlı Bahar, G.G. Özdoğan (İstanbul: İnsan Yay., 1992)

¹⁶⁴Jeremy Rifkin, *Avrupa Rüyası*, çev., Buket Okucu Özbay (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 182-183.

¹⁶⁵*Ibid.*, 178.

¹⁶⁶*Hayali Cemaatler* için Ayrıca Bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev., İskender Savaşır (İstanbul: Metis Yayınevi, 2017)

¹⁶⁷ Patrick J. Geary, *Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği*, çev., Çağdaş Sümer (İstanbul: Yazılama yayınevi, 2017), 26.

geleneklerle bağlanmış, liberaller ise bu çerçeveyi kendi kaderini kendi tayin etme hakkı olarak görmüşlerdir.¹⁶⁸

Fransız Devrimi'nin ilkelerinden, doğasından oluşan milliyetçilik fikri zamanla vatansever hareketler aracılığıyla kültürel bir yönelim göstermiştir. Bunun nedeni ise hem ortaya çıkan Romantizm akımı¹⁶⁹ hem de ulus devletler tarafından sarsılmaya hatta yıkılmaya başlayan toplumsal Avrupa kültürünü yeniden canlandırma ihtiyacı olmuştur. Bunun sonucunda kültür, milliyetçilik ve ulusal kimlik ile homojen bir yapı oluşturmaya başlamıştır.¹⁷⁰

Ulus-devletin, feodaliteden miras kalan yerel bağlantılar ile evrensel bir değer olan dine bağlılığı, milliyetçiliğin gelişme nedenleri arasındadır. Milliyetçiliğin genel çerçevesini üç özellik oluşturur. İlki, topluluk içerisinde paylaşılan dildeki, kültürdeki ve geleneklerdeki değerlerin, anlamların nitelik bakımından eşit olmasının farkına varılmasıdır. İkincisi, kendisinden olmayanlara ya da benzemeyenlere karşı merkezi hükümetin otoritesinin ve sınırlarının korunmasıdır. Üçüncüsü ise, halkın ortaya çıkardığı kimliğin bir eylem aracı olarak kullanılarak başka ulusların sınırlarına girmek ya da tam tersi bir şekilde kendi sınırlarını koruma isteğidir.¹⁷¹ Doğu ve Orta Avrupa'da milliyetçilik akımının yaygınlaşmasında; entelektüellerin toplumun dili, tarihi ve kültürü üzerinde çalışmalar yapması, yapılan bu çalışmaların yazımdan öteye giderek fikirlerin vatanseverler vasıtasıyla halk tabanına ulaştırılması

---

¹⁶⁸Robert, *Avrupa Tarihi*, op.cit., 536.

¹⁶⁹Aslında bu akım hem politikacıların hem de düşünürlerin istediği bir akımdır çünkü ulus-devlet anlayışını insanların düşüncelerine aşılabilirse, bir şekilde mevcut düzen oluşturulacaktır. Romantizmin, duygulara ve coşkunluğa toplum üzerinden değinmesi, akıldan çok hislere vurgu yapması ve kolektif bir hal alması, halk kavramının ulusa ve yurt kavramının ise vatan kavramına dönüşmesine sebep olmuştur. Romantizm, Avrupa fikrini kültürel açıdan bir bağdaştırıcı olarak değerlendirmesi sonucunda, Avrupa'yı kendine özgü olan kültürel yapılarıyla kimliklendirmiş ve böylece bu yeni kimlik ulusal kültürün bir kodu haline gelmiştir.(Delanty, *Avrupanın icadı...*, 183.) Romantizm Avrupa'nın tarihsel ve nostaljik bir kavram olarak tanımlanmasına yardımcı olmuştur.(Erdenir, *Avrupa Kimliği...*, 51.) Avrupa'daki bu romantizm rüzgarı aydınlar ve filozoflar camiasında büyük bir yer bulmuş, Avrupa genelindeki entelektüel kesim ilerlemenin, büyümenin mutlak yolunun tek vücut, tek kuvvet, tek millet olduğunu, istikrarın bu yolla sağlanacağını belirtmiştir.(Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları "Eleştirel Bir Bakış"* (Ankara: Doğu Batı yay., 2016), 37-39.)

¹⁷⁰Delanty, op. cit., 174.

¹⁷¹Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, op.cit., 334.

ve son olarak halk kitlesi tarafından ulusal bir harekete dönüştürülmesi etkili olmuştur.¹⁷²

Milliyetçiliğin devlet düzeyinde anlaşılması, tıpkı milliyetçiliğin dinamiklerinin dönemsel olarak farklılık göstermesi gibi değişkenlik göstermiştir. Örneğin; Almanya ve İtalya gibi siyasi bütünleşmesini geç tamamlamış devletlerde milliyetçilik, devlet iktidarının oluşturulması ve yerleştirilmesi için bir ideoloji oluştururken; Fransa ve Büyük Britanya gibi devletlerde ise homojen bir dil ve kültür oluşturmak için azınlıkların dil ve kültürlerini silmeye çalışmak olarak dışa vurulmuştur. Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarında ise milliyetçilik özerklik hakkı elde etme amacı gütmüştür.¹⁷³ 1789-1848 yılları arasındaki dönemde milliyetçilik, cumhuriyetçilik düşüncesi içerisine girerek liberalizm ve *ancien regime*'i destekler bir görüntü sergilemiştir. 1848'den sonra ise milliyetçilik, liberalizmin özgürleştirici söylemlerinden uzaklaşarak kendisini ayrılıkçı bir eylem alanı olarak göstermeye başlamıştır.¹⁷⁴ Bir başka deyişle milliyetçilik zaman zaman liberal ve toplumsal dinamiklerle özdeşleşmiş, bazen de yönetenlerin ideolojileri tarafından şekillendirilip; ırksal üstünlüğe, otoriter ve yerleşik düzene destek veren bir hal almıştır.

19.Yy'ın seyrinin aynı biçimde sürdürülmesi çok kutuplu bir sistem içerisinde devam etmiştir. Sanayi Devrimi'ni Britanya'nın gerçekleştirmiş olması ve bu konuda ortaya sürülen liberal iktisadi kuramlar Avrupa ülkelerini derinden etkilemiştir. Henüz siyasal olarak bütünleşme sağlayamayan İtalya ve Almanya gibi ülkelerin siyasal birliğinin kurulması için gerekli olan öncülün, ekonomik birliğin sağlanması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu, Friedrich List tarafından önerilen Alman Gümrük Birliği'nin¹⁷⁵ kurulması olmuştur.¹⁷⁶

---

¹⁷²Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origin, History, Politics* (New York: Ithaca,1984), 28.

¹⁷³Geary, *Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği...*, 27.

¹⁷⁴Delanty, op. cit., 173.

¹⁷⁵Alman iktisatçı Friedrich List tarafından ortaya Gümrük Birliği fikri, ilk haliyle bütün Avrupa kıtasını kapsamaktadır. Fakat uygulamada Alman prenslikleri arasında kurulan ulusalçı karaktere sahip ekonomik bir yapı ortaya çıkmıştır, 1834'te kurulan ekonomik birlik, 1871 yılında Alman siyasi birliğine dönüşmüştür. Neziha Musaoğlu, Uğur Özgöker, *Avrupa Kimliği Kurgusu* (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016), 78.

¹⁷⁶Canan Balkır, Diğdem Soyaltın, *Avrupalılılaşma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 9.

Demiryolları'nın kurulması ve buharlı gemilerin üretilmesi, hammaddeye ulaşımı ve üretimi olumlu yönde etkilemiş, bunun sonucunda yerel pazarlar uluslararası pazarlara dönüşmüş, bunu takiben uluslararası piyasalar oluşmuştur. Ulus-devlet de aynı zaman dilimi içerisinde oluşmuştur. Politik ve ekonomik elitlerin, ulusal ya da uluslararası piyasaların para akışını kontrol altına alabilecek güce erişmesi, devrimle ortaya çıkan mülkiyet hakkının denetiminin sağlanması ve güvence altına alınması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum ulus-devlet fikrinin oluşturulmasıdır. Kilise topraklarına el koyan burjuvazinin, toprakları kamulaştırmasıyla daha önce köle konumunda olan kırsal proletarya, ücret ve yiyecek karşılığında çalışmaya başlamış, böylece sömürülecek birer işgücü haline gelmiştir. Ulus-devlet ise bu işçi sınıfa herkesin ortak bir kimliği ve kaderi olduğu inancını benimseterek hem onlara ulus-devletin birer parçası olduklarını öğretmiş hem de ortak bir kimlik anlayışı vermiştir.¹⁷⁷ 19.Yy Avrupa uyumu, milliyetçilik, ulus-devlet ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda sağlanmıştır.

19.Yy içerisinde gerçekleşen Sanayi Devriminin, endüstrileşme, buharlı makinaların üretimi, hammaddeye erişimi ve dağıtım alanlarında yaptığı büyük atılım ile demiryolları ve gelişen ulaşım teknolojileri, dünya genelinde pazar ve piyasa ekonomisinin yaratılması; ülkelerin gelişimi ve siyasi birliğin tanımlanması için birer ön kabul haline gelmiştir. Kurulan gümrük birlikleri ya da ticaretin önüne koyulan engellerin ve kotaların kaldırılması, yeni bir güç olarak doğacak devlet üstü yapılanmaların temelini oluşturmaya başlamıştır. Victor Hugo'nun 1849 yılında Paris'te yapılan *Dünya Barış Kongresi*'nde yaptığı konuşma, devlet üstü yapılanma düşüncesinin oluşmaya başladığının göstergesidir;

“Toplar ve bombalar sustuğu zaman, yerlerini bütün halkların katılacağı genel seçimlerde atılacak oylara bırakacaklar. İngiltere’de Parlamento, Almanya’da Diet, Fransa’da yasama organı ne ise Avrupa için de bir Yüksek Egemen senato oluşturulacak ve uyuşmazlıkların çözümünden bu senato sorumlu olacaktır. Bir yanda Amerika Birleşik Devletleri, diğer yanda Avrupa Birleşik devletleri... Bu iki

---

¹⁷⁷Rifkin, op. cit., 178.

büyük topluluğun Okyanus üzerinden ellerini uzatarak işbirliği yapacakları gün gelecektir...’’¹⁷⁸

Görünüşte Avrupa zengin ve barışçıl bir ortam sağlamıştır. Endüstri devrimi Batı Avrupa’yı ve toplumun birçok kesimini yeni üretim metotları ve teknolojiyle dönüştürmüştür. Orta sınıf, aynı dönemde genel olarak politik haklarını genişletmiş ve daha yüksek bir yaşam standardına sahip olmuştur. İşçi sınıfı ise 1867’den sonra İngiltere’de oy kullanma hakkı gibi haklara sahip olmuştur. Ne var ki bu artan refah, uluslararası ya da devlet içlerindeki gerilimi maskeleymiştir. Ekonomik gelişmelerdeki oranlar, kolonilerin büyüklüğü, silahların, ordunun ve gemilerin geliştirilmesi ve donatılması gibi nedenler, ülkeler arasındaki rekabeti ortaya çıkartmıştır. Endüstrileşme ile birlikte fakir ile zengin arasındaki ekonomik uçurumun giderek artış göstermesi, işçi sınıfının kentsel gecekondularda sağlıklı ortamlarda yaşaması¹⁷⁹, milliyetçiliğin inşacıları etnik olarak bölmeye, ayırtırmaya başlaması, I. Dünya Savaşı’nın altında yatan nedenlerdir.¹⁸⁰

I. Dünya Savaşı’nın etkileri Avrupa’yı demografik, siyasal ve ekonomik olarak belki de on yıl geriye götürmüştür. 1913’te ulaşılan üretim seviyesine tekrar ulaşmak 1920’li yılların son zamanlarına kadar sürmüştür.¹⁸¹ Bu savaş sonunda Avrupa kendisine yeni bir Avrupa bilinci - Çağdaş Avrupa Bilinci - yaratmıştır. Böylece

¹⁷⁸“Avrupa’da Barış Arayışları,” Ntv arşiv, erişim 03 Eylül, 2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/81103.asp> Victor Hugo açılış konuşması için ayrıca bkz: “Speech of Victor Hugo To The Peace Congress At Paris,” National Library of Australia, erişim 03 Eylül, 2017, <http://trove.nla.gov.au/newspaper/article/12914658/1511192>

¹⁷⁹Londra’nın East End kesimindeki gecekondulu mahalleleri görenlere yoksulluk, hastalık ve mahrumiyeti yansıtıyordu. Friedrich Engels, *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu* adlı kitabında yoksulların konumunu gözler önüne sermiştir. Bu yoksul kesim bütün hükümetleri korkutmuştur. Çünkü yoksulluk insanları devrime sürüklüyor ve toplumu yönetenlere ve gücü elde bulunduranlara karşı halkta nefret uyandırıyor. 1830’larda ortaya çıkan sosyalizm ve sosyalist kavramlar, Fransa’da piyasa ilkelerine göre işleyen bit toplumu ve ekonomiye karşı çıkan teorileri ve inşaları tanımlamak için kullanılmıştır. Sosyalist düşüncenin temelinde ekonomik ve toplumsal eşitlik yatmıştır. Mülkiyetin kutsal bir şey olmadığı ve mülkiyet haklarının sosyal adaletsizliği çıkarttığı düşüncesi sosyalistlerin fikir birliği oluşturduğu konulardır.

¹⁸⁰I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesindeki diğer aşamalar ise şöyledir: 28 Haziran 1914’te Franz Ferdinand’ın suikast sonucu öldürülmesi; 23 Temmuz’da Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan’a ultimatome vermesi; Sırbistan’ın ultimatome reddetmesiyle 28 Temmuz’da Avusturya-Macaristan’ın savaş ilan etmesi; Rusya’nın Sırbistan’a destek vermesiyle Almanya’nın önce Rusya’ya sonra Fransa’ya savaş açması; Almanya’nın Belçika’ya girmesiyle birlikte Britanya’nın Almanya’ya karşı savaş ilan etmesi ve son olarak Avusturya-Macaristan’ın Rusya’ya savaş ilan etmesidir.

¹⁸¹Soutou, op. cit., 217.

Avrupa fikri yeni bir boyut kazanmıştır. Felsefe ve bilim tarihinin, dinler ve sanat tarihi ile birleşmesi sonucunda medeniyetler tarihi olgusu meydana çıkmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda, Avrupa, artık Avrupa medeniyetinin tek ve evrensel bir medeniyet olduğu bilinci altında toplanmış ve Avrupalıların sınırları ve kimlikleri belirginleşmeye başlamıştır.¹⁸²

Avrupa bütünleşmesi düşüncesine kıta içerisinde bulunan çatışma ve savaşların bir türlü sona erdirilememesi yüzünden ket vurulmuştur. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın ekonomik ve siyasal yıkımları üzerine bu birlik olma süreci toplumun ileri gelenleri tarafından pozitif yönde bir kuvvet alanı bulmuştur. Bunun üzerine 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti kurulmuştur. 1924 yılında ise Kalergi'nin önderliğinde Pan-Avrupa fikri ortaya atılmıştır. Her ne kadar barış ve uzlaşma üstüne temeller atılsa da 1930'lu yıllardan itibaren büyük bir hızla artış gösteren faşizm kıta içerisinde ve dışarısında istikrarsızlığı ve uyuşmazlığı tetiklemiş ve böylece tüm toplumlar II. Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir. Savaş sonrasında kazanan ya da kaybeden taraflar büyük bir felaketin eşiğine gelmişlerdir. Bu durum Avrupa Birliği'nin kurulmasının öncüsü olmuştur.¹⁸³ II. Dünya Savaşı sonrasında barış ve istikrarın Avrupa içerisinde tekrar sağlanması, ulus devletlerin faşizan yanlarının dizginlenmesi ve kendi aralarındaki rekabetlerin tehlikeli boyutlara gelmemesi için uluslar üstü bir yapının ihtiyacı gözler önüne serilmiştir. Yalta ve Potsdam konferanslarında her ne kadar Avrupa ana hatlarıyla oluşturulmuşsa da devletlerarasında fikir ayrılıkları sorun teşkil etmiştir. Diğer sorun teşkil eden durum ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın iki bloğa ayrılmasından kaynaklanmaktadır.

3.3 20.Yy'daki Gelişmeler ve Avrupa Bütünleşme Hareketinin Ortaya Çıkışı

Avrupa'da meydana gelen yapısal değişimler fikirselsel yönde gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik ve politik alanda gerek duyulan eylemlerin varlığını düşünsel temellere dayandıran Avrupa kıtasında, 20.yy'da önemli sonuçları olan *Mittleeuropa* ve *Pan-Avrupa* fikri bu bölüm içerisinde aktarılacaktır.

---

¹⁸²Ibid., 218.

¹⁸³ Philip Thody, *An Historical Introduction to the European Union* (London: Routledge, 1997), 1-23.

Mitteleuropa sözcüğünü anlamsal olarak *Orta Avrupa* sözcüğü ile bağlamak mümkündür. Fakat bu kelime bir yeryüzü parçasını, bir bölgeyi nitelemekten daha çok içerisinde hem siyasal hem de bir toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan maddi ve manevi değerleri barındırmaktadır. Delanty içinde *Mitteleuropa*, sadece teritoryal bir kapsamda değil aynı zamanda, kültürel ve siyasal uzantıları olan ideolojik bir fikir olarak düşünülmektedir. I. Dünya Savaşı sonrası oluşan ulus temelli ilkeler, Avrupa fikri ile tam olarak örtüşmemesi sonucunda kimliksel oluşumlar, savaş ideolojileri halini almıştır. Bu zaman diliminde ortaya çıkan *Mitteleuropa* kavramı, Avrupa Birliği'ni koruyacak girişken bir Almanya imajında üretilen, kimlik projelerinden birisi olmuştur.¹⁸⁴ *Mitteleuropa*, 20.Yy başlarında Almanya ve Avusturya öncülüğünde, Orta Avrupa ve Pan-Germen hareketlerinin birleştirilmesi düşüncesinin de bir sonucudur. Bu düşüncenin siyasal yapısının temeli, Napoleon Avrupa'sına zıt düşünce yapısı ve anti-Avrupa düşüncesi oluşturmaktadır.¹⁸⁵

Mitteleuropa fikri, devrimsel hareketlere karşı bir direniş ve halkı uygar düşüncelerden mahrum bırakma yapısına sahip olmuştur. Alan John P. Taylor'a göre bu fikir Katolik romantikler, Pan-Germenler ve bağımsızlığını kazanmış Polonyalılar arasında oluşturulmuş bir çıktıdır. Bu çıktı Pan-Slavizm'in yerleşmesini ve liberal demokrasi ürünü olan fikir ve eylemleri durdurmak için oluşturulmuştur.¹⁸⁶ *Mitteleuropa*'nın vaadi ise 1918'den sonra yıkılan imparatorlukların içinde bulunan şehirler için çok uluslu Orta Avrupa Devlet sistemi olmuştur.¹⁸⁷ 20.Yy'ın başlarında Friedrich Naumann, *Mitteleuropa* fikrini, serbest ticaret ve gönüllü işbirliği ilkelerine dayandırarak oluşturulan ticaret bölgesinde ekonomik ve kültürel işbirliğini ön görmüştür.¹⁸⁸ Büyük savaşın patlak vermesiyle *Mitteleuropa* fikri, Almanların topraklarını genişletmesi, Polonyalılar ile Yahudilerin yerinden edilmesi ve onların yerine Alman ırkına dayanan grupların yerleştirilmesi düşüncesiyle

---

¹⁸⁴Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, op.cit., 217.

¹⁸⁵Ibid.

¹⁸⁶Alan John P. Taylor, *The Course of German History* (Londra: Routledge, 1988), 192.

¹⁸⁷Henry Cord Meyer, *Mitteleuropa in German Thought and Practice 1815-1945* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1955), 156-181.

¹⁸⁸Friedrich Naumann, *Central Europe*, çev., Christabel M. Meredith, (New York: Alfred A. Knopf, 1917)

birleştirilmiştir.¹⁸⁹ Böylece Mitteleuropa kavramı, Almanya sınırları içinde yaşamayan Almanların, Alman çatısı altında birleştirilmesi ve yeni toprakların kazanılmasıyla kolonizasyon oluşturma fikrine dönüşmüştür. Kavram, emperyalist ve ırkçı bir söylem kazanmıştır. Naumann'ın amacı endüstriyel ve kapitalist çevreye uyarlanmış, liberal bir Alman milliyetçiliği geliştirerek muhafazakârlar ve modernler arasındaki uçuruma köprü oluşturmak olmuştur.¹⁹⁰ Naumann, Orta Avrupa'yı deniz ve balık metaforları üzerinden açıklar. Orta Avrupa (deniz) içinde birçok çeşit insan (balık) barındırdığını bu çok ırklı ve çok dilli yapının ortak çıkarlar ve kültürle bağlantılı olduğu halde burada oluşan sınırların ya da bölünmelerin kesin bir şekilde düzeltilmesi için bütün insanların istekli olması gerektiğini söylemiştir.¹⁹¹ I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu düşünce kendisine Alman jeopolitiği içerisinde yer bulmuş ve daha sonra ise Nazi ideolojisinin bir parçası haline gelmiştir.

Pan-Avrupa fikri; Ortak bir Avrupa fikrine ve tarihsel süreçte meydana gelen olayların çıkarımlarına dayanmaktadır. Bu tarihsel sürecin içinde; Roma imparatorluğu, Hıristiyanlığın benimsenmesi, Aydınlanma çağında ortaya atılan düşünce sistemleri, Fransız devrimiyle ortaya çıkan özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar, sömürgecilik ve kapitalizm yer almaktadır. Pan-Avrupa yani Avrupa Birliği fikri I. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde ortaya çıkan karmaşa ve güvensizlik ortamından dolayı dile gelmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar ilişkilerini Avrupa dengesi üzerine kuran ve bunun için çabalayan güçler aslında denge politikası güderken, uyum politikasının zarar gördüğünü görmemişlerdi. Avrupa dengesi arttıkça Avrupa uyumu negatif bir ivme kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın büyük yıkımından sonra Avrupa Birliği fikri ilk kez Richard Coudenhove Kalergi tarafından sunulmuştur.¹⁹² Kalergi Avrupa'yı askeri, ekonomik ve politik olarak bütünleştirmek istiyordu. 1923 yılında 'Pan Avrupa' adlı eserinde Avrupa'yı bekleyen iki durum olduğunu, bunların bütünleşme veya Avrupa'nın çöküşü olduğunu belirtmiştir. Tarihi iyi bir şekilde tahlil etmesinden dolayı yeni bir savaşın

¹⁸⁹ Imanuel Geiss, *Der polnische Grenzstreifen, 1914-1918: Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg* (Lübeck: Matthiesen, 1960), 86-96.

¹⁹⁰ Moshe Zimmermann, "A Road Not Taken - Friedrich Naumann's Attempt at a Modern German Nationalism," *Journal of Contemporary History* 17/4 (1982): 690.

¹⁹¹ Naumann, op. cit., 65.

¹⁹² "Kont Kalergi ve Pan-Avrupa Vizyonu" İktisadi Kalkınma Vakfı, erişim 12 Temmuz, 2017, http://www.ikv.org.tr/ikv_dergi/ikv_Ocak_2014/html/files/assets/basic-html/page76.html

daha olabileceğini öngörmüş ve bu öngörülen savaşın Avrupa'yı ikiye bölebileceğini, bir tarafın Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği diğer tarafın ise Amerika Birleşik Devletleri tarafından kontrol altına alınabileceği varsayımında bulunmuştur. Pan-Avrupa düşüncesi, devletlerarasında ortaya çıkan sorunları alternatif uyumsuzluk çözümü ile sonuca ulaştırabileceği fikrini ve devletlerarasında bir gümrük birliğinin oluşturulması gerektiği düşüncesini barındırmaktadır. Pan-Avrupa fikri, Avrupa'da bütünleşmenin anayasal düzenlemeler - bu anayasal düzenlemeler Avrupa Birliği'nin temelini oluşturmaktadır - sonucunda ulaşabileceğini belirtmektedir. Buna ek olarak, Avrupa'nın ortak bir Avrupalı kimliği yaratması gerektiği - Avrupa kimliği, azınlık haklarına saygılı bir şekilde tanımlanmalıdır - ve bu süreç içinde İngilizcenin ortak dil olacağı düşüncesi Pan-Avrupa fikrinin temelleri arasında yer almaktadır. Aslında Avrupa'nın özgürlüğü Avrupalıların elindeydi.¹⁹³ Avrupa Birliği fikri birçok entelektüel ve siyasetçi tarafından destek bulmuş fakat siyasi olarak gerilimin olması ve radikal partilerin yükselişte olmasından dolayı faaliyete geçememiştir.

Aslında Pan-Avrupa fikri; Avrupa kimliğinin ulus-aşırı bir hal almasıdır. Bunun içinde vurgulanması gereken şey, Avrupa kültürünün yeni bir bedene uyarlanıp düzenlenmesidir. Pan-Avrupa inancı aileden - ulusa, ulustan - Avrupa'ya, Avrupa'dan - evrene uzanan ortak merkezli bir durumun varlığına inanmaktır. Rousseau'nun "Polonya yönetimi üzerine düşünceler" adlı eserinde "Kim ne derse desin artık Fransız, Alman, İspanyol hatta İngiliz bile yoktur sadece Avrupalılar vardır. Hepsi aynı beğenilere, aynı tutkulara ve aynı alışkanlıklara sahiptir"¹⁹⁴ sözü Pan-Avrupa fikrinin temelini göstermektedir. Kısaca, Pan-Avrupa kültürel, siyasal, ekonomik alanların bir bütün haline gelip evrensel değerlerle tüm dünya üzerinde egemen bir güç olma fikrini yansıtmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasal yıkım, Avrupa'daki güç dengesini bozmuş ve Avrupa toplumunun dış

¹⁹³ "EU Federalization: The Pan-European Manifesto" erişim 16 Temmuz, 2017, <https://eufundedproeutroll.wordpress.com/2014/06/08/eu-federalization-the-pan-european-manifesto-paneuropa/>

¹⁹⁴ "Jean Jacques Rousseau, *Considerations on the Government of Poland and on its Proposed Reformation*," International Relations and Security Network, erişim 30 Temmuz, 2018, https://www.files.ethz.ch/isn/125482/5016_Rousseau_Considerations_on_the_Government_of_Poland.pdf

bağımlılığını artırmıştır. ABD'nin Avrupa'yı ayakta tutmak için devlet bazında yaptığı yardımlar elzem bir durumu ifade etmekteydi. Aslında, Avrupa, ABD için bir kale görevi görmüştür. Bunun nedeni ise SSCB'yi ve dönemin komünist partilerini engellemektir. ABD, Avrupa'nın bir an önce ekonomik ve siyasal olarak ayağa kalkması için devlet bazında değil Avrupa'yı bütünleştirici bir şekilde yardım yapmıştır. Bu yardım elini ise Marshall planı ile uzatmıştır. 16 Avrupa ülkesi Marshall yardımı kapsamında Avrupa'nın eksikliklerini tespit etmek için 'Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı' adında bir yapılanma kurmuşlardır. Bu konferansta atılan adım ise ülkeler arasında gümrük birliğini sağlayacak şartların planlanması olmuştur. Daha sonra 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulmasıyla plan harekete geçmiştir.¹⁹⁵ 1960 yılında da adı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü olarak değiştirilmiştir. Buradaki temel çıkarım, ekonomik ve siyasal alanlardaki yıkımların, sorunların ve uyuşmazlıkların yapılan yardımlar sonucunda yerini sorunların azaltılmasına, işbirliğinin geliştirilmesine, ortak bir pazar anlayışının ortaya çıkarılmasına, yeni barışçıl bir refah alanı sağlamaya çalışan Avrupa'nın ortaya çıkarılmasına bırakmasıdır.

Avrupa bütünleşmesinin gelişme süreci, savaşların sona ermesi ve ABD'nin Avrupa'ya yaptığı yardımlar sonucunda ortaya çıkan Avrupa ülkeleri arasındaki işbirliği sayesinde pozitif bir anlam kazanıp hızlı bir aşama kaydetmiştir. Avrupa bütünleşmesinin en büyük aracı olarak ekonomik işbirliğini gören liderler bu alanda çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi ise Schuman Deklarasyonudur. Bu Deklarasyon ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasına dair bir yeşil ışık yakılmıştır. Jean Monnet'in bu Deklarasyonda payı büyüktür. Monnet, Avrupa'nın bütünleşmesi için önceliğin ekonomik bütünleşme olması gerektiğini, buradaki süreçte alınan olumlu yansımaların sonucunda siyasal bir bütünleşme için gerekli olacak etkilerin bulunabileceğini söylemiştir. Monnet, Batı Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu sistemin sadece hükümetler arasında meydana gelen bir ilişki olarak değil, bir bütün olarak Avrupa ilişkisine dönüştürme gerekliliğinden bahsetmiş, bunun ise Batı Federasyonu ile yapılabileceğini belirtmiştir. Schuman'ın Deklarasyonundan sonra 1951 yılında Fransa, İtalya, Almanya, Hollanda, Lüksemburg, Belçika arasında Paris Antlaşması imzalanmış ve bunun sonucunda

---

¹⁹⁵ Daniel Barbezat, "The Marshall Plan and the Origin of the OECC," içinde: *Explorations in OECC History*, Ed. Richard Griffiths (Paris: OECD Publications, 1997), 34.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Böylece bu ülkeler ulusal yetkilerini bir üst otoriteye devretmişlerdir.

Avrupa bütünleşmesinin savunma alanında ve siyasal alanda bir sonuca varamaması, ekonomik alana daha çok yayılmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur. Avrupa bütünleşmesinde hem ulus üstü normları yücelten hem de gerileten durumlar yaşansa da bütünleşme, Avrupa Tek Senedi ile ciddi bir gelişme kat etmiş ve üye sayısında artış sağlanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Avrupa bütünleşmesi, Maastricht anlaşmasında kendisine yer bulmuştur. Avrupa bütünleşmesi, sadece ekonomik politikalar ve sosyal ilkeler üzerine konuşlandırılrsa da buna ilaveten, siyasi açıdan bütünleşme boyutu da gündeme gelmiştir. Sonuç olarak oluşan bu yapıya Avrupa Birliği adı verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin içinde barındırdığı Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu, faaliyet açısından önemlidir. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu 'nükleer sanayinin bir an önce kurulması ve faaliyete geçirilmesini istemiştir. Böylece ülkeler hızlı bir şekilde büyüyecek ve buna bağlı olarak sosyal hayat içerisindeki refah ve yaşam kalitesi olumlu yönde yol kat edecektir. Bu gelişmeye bağlı olarak ülkeler arasındaki ticari değiş tokuşların geliştirilmesi hedeflemiştir.¹⁹⁶ Avrupa Ekonomik Topluluğu ise aslında Avrupa Birliği'nin yapı taşı oluşturulmaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması 'çerçeve antlaşmadır' ve Avrupa bütünleşmesini anayasal olarak karakterize etmiştir.¹⁹⁷

Maastricht Antlaşması, 1992 yılında imzalanmış ve 1993'te yürürlüğe girmiştir. Bu Antlaşma ile birlikte siyasal birlik olgusu Avrupa bütünleşme sürecine dâhil edilmiştir. Maastricht ile beraber nitelikli değişimler meydana gelmiştir. Avrupa Birliği kavramının Maastricht ile ortaya çıkmasıyla beraber Avrupa halkları arasında daha yakın bir birlik oluşturma sürecindeki yeni aşama olarak Avrupa bütünleşme süreci derinleşmiştir.

¹⁹⁶ "Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler," İktisadi Kalkınma Vakfı erişim 16 Mayıs, 2018,

<https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>

¹⁹⁷ Robert Schütze, *European Constitutional Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 19.

Buraya kadar olan kısmı inşacı yaklaşım açısından değerlendirecek; toplumun, ekonominin veya politikanın sağduyuya, mantığa ya da olağan düzene uygun olan yasaları yoktur. Bu üç husus hiçbir şekilde tarihin, düşüncenin ya da akımların etkisi altında kalmadan veya onlarla içsel bir etkileşime girmeden var olmamışlardır. Üç unsurun oluşturmuş olduğu sosyal dünya insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneğinin bir sonucudur. Bu dünya duyularla algılanmayan gerçekliklerin öğretiler ve fikirlerle; bir çağa, bir gruba ait olan söz dizimleri ve söyleyişlerin kavram ile devletlerin milletlerle karşılıklı olarak birbirlerini algılamaya çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Tıpkı Orta Çağ Avrupa'sındaki otoriter kilisenin halkı baskı altında tutmasıyla halkın buna paralel olarak özgürlük, haklar talebinde bulunması gibi. Düşünsel temelli oluşumlar inşacı yaklaşımın aktörleri olan devletleri sadece belirli bir yöntem, ilke ve yasalarla kurulmuş olan duruma yöneltme amacı gütmeyen aynı zamanda onları baştan yaratma amacı güdebilir. Romantizm ve milliyetçilik akımlarıyla beraber feodalitenin ve imparatorlukların yerini tamamen ulus-devlet yapılanmalarına bırakması bu söyleyişe örnek olarak verilebilir. İnşacı yaklaşımın karşılıklı yapılanma prensibine atıfta bulunarak; 19.Yy ve 20.Yy'da teknoloji ve üretim alanındaki faaliyetlerde ortaya çıkan yenilikler; sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere sebep olmuş, bu gelişmeler ise devletlerin sınırları içerisinde ya da dışarısında entelektüel veya ideolojik akımların doğmasına neden olmuştur. Ya da tam tersi şekilde, entelektüel ya da ideolojik akımlar sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere neden olmuştur. Örneğin, Sanayi devriminin gerçekleşmesi ve şehirlerin bu devrim ile gelişmesi zengin ile yoksul arasındaki farkı artırmıştır. Oluşan yoksunluğun artış göstermesi, sosyalizm akımının 1830'larda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyalizm akımı ise 1848 devrimlerini tetikleyen bir düşünce akımı olmuştur. Sosyal olguların ve devletlerarası ilişkilerin sürekli bir gelişme içerisinde olduğu düşüncesini temel alan inşacı yaklaşım, aktörlerin ve yapıların değişen ve gelişen şartlara göre tekrar revize edilebileceğini I. ve II. Dünya Savaşları'ndan sonra tekrar göstermiştir.

4. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE YURTTAŞLIK

4.1 Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi

Avrupa kıtasında meydana gelen dünya savaşları milyonlarca kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuş hatta kıtanın siyasal coğrafyasında da gelişmelere ve değişmelere neden olmuştur. Savaşların yıkıcı etkisinin sonucunda yapılan çıkarım ise Avrupa'nın kendi içerisinde kalıcı bir barışı tesis etmek olmuştur. Bu düşünceye yönelik faaliyetler tarih sayfalarında ya da düşünürlerin yazıya dökülmüş kaynaklarında daha önceden beri var olmuştur. 1638'de Maximilien de Bethune, Avrupa federasyonunu önerirken, William Penn 1693'te herkesi bağlayıcı kararlar alacak ve bu kararlara uymayanlara karşı ortak girişimlerde bulunmaya yönelik olarak Avrupa Parlamentosu düşüncesini oluştururken, Abbe de St. Pierre 1712 tarihinde Hıristiyan devletlerarasında bütünselliği sağlamak için bir senato oluşturmasını belirtirken; Immanuel Kant ebedi barış için federasyon önerisini yaparken ya da Victor Hugo Avrupa içerisinde sağlam yapılar üzerine oturtulması gereken barışı Avrupa Birleşik Devletleri fikriyle bütünleştirirken, tek bir düşünceyi göz önünde bulundurmışlardır. 'Avrupa içerisinde birliği sağlamak' için ortaya atılan bu düşünceler, 20.Yy'ın ortalarında çıkan Avrupa bütünleşmesinin teorik zeminini oluşturmuşlardır.¹⁹⁸

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa bütünleşmesinin zorunlu bir hale gelmesinin üç sacayağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Fransa-Almanya arasındaki sorunlu politik, askeri ve ekonomik ilişkilerin yaratabileceği olası savaş durumundan ötürü bu iki devleti ortak bir işbirliği içerisinde barışa yönelik adımlar atmasını sağlamak. İkincisi, savaş zamanında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kontrolü sağlayan Sovyetlerin ideolojisinin ve sosyalist ekonomik uygulamalarının bu ülkeler üzerinde etkisini giderek artırmasına bağlı olarak Batı Avrupa ülkelerinin bu durumu

¹⁹⁸Stephen Weatherill, *Cases and Materials on EU Law* (New York: Oxford University Press, 2006), 3.

birer tehdit olarak algılaması. Son olarak ise savaşın ekonomik yıkımı sonucunda Avrupalı ülkelerin maddi tükenmişliği, Amerika'nın ekonomik yardımlarıyla (Marshall ve Truman) toplanmaya çalışılmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin verilen bu teşvik ve sermaye girişlerinin ABD'ye olan bağımlılığı gitgide artırdığı yönünde duydukları endişe ve böylece Batı Avrupa ülkelerinin ortak bir pazar kurarak, sınırlı da olsa ekonomik bağımsızlıklarını sağlayacağı fikri, bütünleşmenin temel nedenlerini oluşturmuştur.

1948 yılının Mayıs ayında Avrupa'nın geleceğine ilişkin düşüncelerini belirtmek üzere Avrupalı ülkelerin önemli siyasetçileri, düşünürleri, akademisyenleri ve üst sınıf temsilcileri Lahey'de toplanmışlardır. Bu toplantı, kendisine *Uluslararası Avrupa Hareketi* adı altında yer bulmuş ve böylece Avrupa, bu harekete bağlı olarak örgütlenmeye başlamıştır.¹⁹⁹ 1950 yılına gelindiğinde, günümüz AB'nin kurucu babalarından olan Jean Monnet tarafından hazırlanıp Robert Schuman tarafından siyasal sorumlulukları üstlenilen *Schuman Deklarasyonu* yayınlanmıştır. Böylece, Ruhr bölgesinde bulunan en önemli enerji kaynağı olan kömür ve endüstri alanının yapı taşı olan çelik, iki devletin (Fransa-Almanya) denetimi altından çıkarılarak, egemenlik haklarının bir üst otoriteye devredilmesi planlanmış ve buna bağlı olarak ortak bir Pazar kurulması düşünülmüştür. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda 18 Nisan 1951 tarihinde Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma* (AKÇT Antlaşması) imzalanmış, 15 Temmuz 1952 tarihinde ise faaliyete geçmiştir.²⁰⁰ AKÇT'nin rol model olarak değerlendirilmesiyle beraber Sovyet tehdidine karşı Avrupa Savunma Topluluğu'nun (AST) ve siyasal bütünleşmesinin de sağlanmasının gerekliliğinin düşünülmesiyle Avrupa Politik Topluluğu'nun (APT) kurulması yolunda adımlar atılmış olsa da Almanya'nın silahlanmasına karşı olan Fransa'nın bu girişimlere olumsuz yanıt vermesiyle bu iki topluluk faaliyete geçirilmeden sonlanmıştı. Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan; yetkilerin ve egemenliğin bir üst otoriteye devri probleminin aşılması için yeni bir yaklaşım izlenmiştir. Bu yaklaşım, siyasi bütünleşme yerine öncelik olarak ülkelerin ekonomik olarak bütünleşmesidir. 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşması'yla birlikte gümrük birliğini

¹⁹⁹Mehmet Cevat Yıldırım, "1948-1960 Döneminde Türkiye'de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/41 (Bahar 2014): 113-14.

²⁰⁰Haluk Günöğür, *Avrupa Birliği* (Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, 2007), 9.

oluşturan ülkeler Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) çatısı altında birleşmiştir. Aynı gün içerisinde nükleer enerji alanında da bir bütünleşme sağlanarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) oluşturulmuştur. Roma Antlaşması, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁰¹

AET antlaşmasının önceliği siyasal bütünleşme yerine ekonomik bütünleşme olmuştur. Ekonomik bütünleşme malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşım hakkıyla sağlanacağı ve buna ilaveten tarım, ticaret, ulaşım ve çevre gibi ortak politikaların ve üye devletlerin mevzuatlarının birbirlerine uygun hale getirilmesiyle bütünleşme sürecinde izlenilecek yolları gözler önüne sermiştir. Zaman içinde değişen, özellikle ekonomik, siyasal dinamiklerin yansımaları kurucu antlaşmaların değişimine sebebiyet vermiştir. Bu durumu inşacı yaklaşımın *sosyal yapı, aktör ve etkenlerin statik olmadığı* düzleminde değerlendirmek gerekirse; Roma Antlaşması'yla gümrük birliği sağlanmaya çalışılsa da devletler çıkarlarını korumak için gümrük vergilerini, kotalarını, eş etkili vergilerini kaldırmamıştır. Fakat ortak oldukları normlar ve değerler çerçevesinde kazanılan edimler sonucunda ulusal hükümetler tarafından uygulanan korumacı politikalar yerini Topluluğun normlarına bırakmıştır. Aslında etkenler (topluluk normları) aktörlerin ortak bir çıkar doğrultusunda hareket etmelerini sağlamış; ortaya koyulan bu koşullar sosyal yapıyı, yani günümüz AB'ni kurmaya yönelik atılmış adımları göstermiştir. Karşılıklı etkileşim prensibini benimseyen inşacı yaklaşım bizlere üç unsurun birbirini etkilediğini ve birbirinden etkilendiğini göstermektedir: Üye devletlerin iç mevzuatlarından dolayı²⁰² ortaya koydukları korumacı tutumu kaldırmak, Avrupa içinde ortak bir tek pazar anlayışını getirmek ve ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak için *Tek Avrupa Senedi (TAS)*- Temmuz 1987'de - kabul etmek. TAS, Avrupa'yı uluslararası çapta bir pazar alanı, ticaret merkezi ve bloğu haline getirmiştir. İmzalanmadan önceki bir ya da iki yıllık dönem içinde ise bütünleşmenin etkilerinin topluma yansımaları görülmeye başlanmıştır. Sınırlar arası geçişin ve seyahatlerin kolaylaştırılmaya başlanması, firmaların Avrupa çapında birliktelik oluşturmaları gibi durumların gelişmesi; tek tip Avrupa Topluluğu'nu belirten pasaportların çıkmasını ve Topluluğun bayrağının kabul edilmesini sağlamıştır. Daha

---

²⁰¹ibid., 18.

²⁰² Teknik, sağlık ve güvenlik alanlarında standartlar, kalite kontrol, farklı vergilendirme çeşitleri gibi. Bir diğer konu ise vatandaşların ülkeler arasında seyahat ya da başka bir ülkede yaşamak istencinden dolayı karşılarına çıkan ulusal ekonomiyi ve yerel istihdamı korumak amacıyla konulmuş yasalardır.

sonra Topluluk gündemine; üye devletlerin vatandaşlarının çalışma imkânlarını ve onlara sağlanacak olan istihdamın dengeli bir biçimde gerçekleşmesi için Avrupa Sosyal Bölgesinin oluşturulması girmiş ve bunun sonucu olarak 1979 yılında *Temel Sosyal Haklar Bildirgesi* kabul edilerek, vatandaşların seyahatlerinin, yaşam ve çalışma alanlarının geliştirilmesi ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamıştır.²⁰³

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen olaylar – komünizmin çöküşü, Sovyetler Birliği'nin dağılması – bütünleşme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Batı Avrupa'da planlı bir şekilde yürütülmüş olan bütünleşme sürecinin hedeflerine ulaşmış olması, 1990 tarihinde Berlin Duvarının yıkılıp Alman Devletlerinin birleşmesi, Avrupa Toplulukları içerisinde reformların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren *Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması)* topluluk üyeleri arasında yeni işbirliği alanları ve birlik konusunda ilerleme çabası sağlamıştır. AB üç sütun üzerine yerleştirilmiştir. Birinci sütuna üye devletlerarasındaki işbirliğinin ekonomik alanı (AET, AKÇT, EURATOM), ikinci sütuna ortak dış ve güvenlik politikası, üçüncü sütuna ise adalet ve içişleri eklenmiştir. Böylece AB klasik uluslararası örgütlerin statüsünden farklı bir şekilde devletlerarası işbirliği bünyesinde kurulmuştur. Bu işbirliğiyle beraber Batı Avrupa ülkeleri ekonomik, politik ve parasal yönden tam bütünleşmeyi sağlamaya yönelik adımlar atmış olacaktırlar. Birlik için yeni hedefler ortaya koyulmuştur.²⁰⁴ Örneğin, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamanın yolları; ekonomik, sosyal ilerlemeyi ve yüksek istihdam düzeyini teşvik etmek; ekonomik ve parasal birliğin kurulması; iç sınırları olmayan bir alan oluşturulması olarak belirlenmiştir.

---

²⁰³ John McCormick, *Avrupa Birliği Siyaseti*, çev., Doğançan Özsel (Ankara: Adres yayınları, 2015), 116-17.

²⁰⁴ Birlik içerisinde ayrıca; ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulayarak uluslararası arenada birliğin kimliğini savunmak; Birlik vatandaşlığı oluşturularak üye devletlerdeki vatandaşların haklarının ve çıkarlarının korunması yönünde güçlü adımlar atmak; Birliği bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı olması yönünde geliştirmek ile dış sınır kontrollerine yönelik alınan önlemlerle, insanların serbest dolaşımını sağlamak, iltica, göç ve suçun önlenmesiyle mücadele etmek gibi hedefler belirlenmiştir. Jean-Luc Mathieu, *Avrupa Birliği*, çev., İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 16-19.

Genişleme ve derinleşme konuları üzerine konuşmak için Hükümetlerarası Konferanslarda (HAK) bir araya gelen devletlerin aldıkları kararlar, 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren *Amsterdam Antlaşması*'ni oluşturmuştur.²⁰⁵ *Amsterdam Antlaşması*'nin getirdiği değişiklikler²⁰⁶ *Avrupa Birliği Antlaşması*'nin işleyişiyle alakalı eksiklikleri gidermek ve ikinci ve üçüncü sütundaki değişimler olmuştur. Sütunlar arasındaki yetki devri, Topluluğu ulus üstü işbirliğine dönüştürülmesine yönelik bir adım olarak gözükmüştür. *Amsterdam Antlaşması*'nda sosyal sorunlar, – çalışanların istihdamı, sosyal politikalar, tüketicinin ve insan haklarının korunması – ayrımcılığa karşı mücadele ve AB vatandaşlığı alanları üzerinde kararlar alınmıştır.

1990'ların başlarında Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan iç savaşın Balkanlarda krize neden olması, Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet baskısından tamamen kurtulması, bu ülkelerin bütünleşmenin yörüngesine girmeye başlamasına neden olmuştur. Bu istençlerin artmasına karşılık Nice'de düzenlenen HAK'ta tartışılan konular: AB üyelikleri için sıra bekleyen ülkelerin²⁰⁷ dâhil olmasıyla kurumların işleyişinde ortaya çıkabilecek aksaklıkların belirlenmesi, Komisyonun üye sayısının yeniden belirlenmesi, Konsey içerisinde oy ağırlığının düzenlenmesi, nitelikli çoğunlukla karar alma sürecindeki oy oranının saptanması, olmuştur.²⁰⁸ Bu konular üzerine sağlanan uzlaşma sonucunda *Nice Antlaşması* 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanmış 1 Şubat 2003 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir.

AB'nin geleceğine ilişkin ileriye dönük düşüncülerin ve Avrupa'nın bir anayasası olması fikrine yönelik çalışmaların görüşülmesi için 2001 yılının son döneminde Leaken da toplanan HAK, *Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu*'nu kurma kararı almış ve bu konvansiyon ilk toplantısını *Valery Giscard Estaigne* yönetiminde 2002 yılında yapmıştır.²⁰⁹ Konvansiyonda tartışılan maddeler şu şekilde

---

²⁰⁵ Mehmet Hakan Keskin, *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı BREXIT'in Olası Sonuçları – Lizbon Antlaşması ile Değişen AB* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 104.

²⁰⁶Detaylı bilgi için bkz. Sanem Baykal, İlke Göçmen, "Avrupa Bütünleşmesi: 1993 Sonrası," içinde: *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* Eds. Belgin Akçay, İlke Göçmen (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 85-93.

²⁰⁷Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Malta ve Güney Kıbrıs

²⁰⁸Günuğur, *Avrupa Birliği*, op.cit., 32-34.

²⁰⁹John McCormick, *Avrupa Birliğini Anlamak*, çev., Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin (Ankara: BigBang Yay., 2014), 127.

sıralanmıştır²¹⁰: AB'nin Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde dinamik bir duruş sergilemesi için neler yapılmalı? Toplum ile AB arasındaki karşılıklı ilginin daha faal olabilmesi için gerekenler nedir? AB içerisindeki devletlerin ve AB kurumlarının karşılıklı sahip oldukları sorumluluk ilişkisinin aktarımını açık şekilde ortaya koymanın yolları nelerdir? Genişlemenin aksamaması için yapılması gereken düzenlemeler nelerdir? Demokrasi, şeffaflık ve etkin olma durumu gibi unsurların AB nezdinde arttırılmasına yönelik nasıl girişimlerde bulunulmalıdır? Bu konular üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulan ve uzlaşılın Avrupa için bir anayasa oluşturan antlaşma taslağı, Hollanda ve Fransa'nın Parlamento ve halk oylaması neticesinin reddedildiğinden kabul edilmemiştir.²¹¹

Avrupa Anayasası'nın anlaşmazlıklara sebebiyet vermesinden dolayı AB 2006 yılının başlarında bir antlaşma metni üzerinde çalışmalara başlamıştır. Ekim ayında kararlaştırılan *Lizbon Antlaşması*²¹² 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış ve iki yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Oluşturulan bu antlaşmada anayasa, AB'nin marşı, bayrağı ve ilkelerinden bahseden yazılar çıkartılmıştır. *Lizbon Antlaşması*, *Avrupa Birliği Antlaşması* ve Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma metinleri de değişime uğramış; Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma'nın adı Avrupa Birliği İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) olarak değiştirilmiş ve böylece 'Birlik' kavramına verilen önem artırılmaya çalışılmıştır²¹³. *Lizbon Antlaşması* ile hedeflenen doğrultular; AB'nin *ortak karar prosedürü* ve *Subsidiarite*²¹⁴ (*subsidiarity*) prensibi ekseninde daha demokratik ve şeffaf olması gerektiği, nitelikli oy çoğunluğu ile karar alma mekanizmalarının hızlı ve hareketli bir hale getirilmesi, Temel Haklar Şartında mevcut olan özgürlük, güvenlik, değerler ve haklar gibi öğelerin güçlendirilmesi, son olarak atılacak olan bu adımlarla beraber AB'yi dünya üzerinde güçlü ve dinamik bir hale getirmek yönünde olmuştur.

²¹⁰McCormick, *Avrupa Birliği Siyaseti*, op.cit., 144.

²¹¹ Canan Balkır, Diğdem Soyaltın, *Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 19.

²¹² Reform Antlaşması olarak da adlandırılır.

²¹³ Esin Özdemir, "Lizbon Antlaşmasının Getirdiği Yenilikler," *Ekonomik Forum Dergisi* (2009): 72-73.

²¹⁴ Subsidiarite (yerellik, yerindenlik ilkesi), sosyal ya da politik yapılanmaların kendi içlerinde ortaya çıkan alt ve üst seviye ilişkilerinde fiiliyatın önceliğinin alt seviyeye (halka) bırakılmasını, eğer alt seviye bu fiili gerçekleştirmede yetersiz kalıyorsa üst seviyenin eylemi gerçekleştirmesi durumunu belirten ilkedir.

4.2 Avrupa Bütünleşme Teorileri ve Sosyal İnşacılık

Bütünleşme, uluslararası sistem içerisindeki politik aktörlerin; bağılıklarını, belirli şart ve durumlar karşısında gerçekleşmesi beklenen şeyleri ve politik faaliyetlerini, ulusal aktörler üzerinde yasaların verdiği imkânlarla dayanarak oluşan, ulus üstü bir güce doğru kaydırmasıdır.²¹⁵ Bir başka tanıma göre ise

“Devletlerin birbirlerinden bağımsız olarak iç ve dış politikayı yönetme arzularından vazgeçip, ortak kararlar almayı ve karar alma yetkisini yeni merkezi organlara devretmeyi tercih ettikleri bir süreçtir.”²¹⁶

Genişleme kavramı, bölgesel bir bütünleşme olan AB'nin anlaşmalar, ortaklıklar ve işbirliği gibi normatif bağlar temelinde, birliğe üye olmayan ülkelerle siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler kurarak bu bağların uymayı gerektirdiği kuralların AB politikaları çerçevesinde zaman içerisinde bu ülkelere yayılıp onların eylem ve ilişkilerini şekillendirmeye başlamasıdır.

AB'nin bütünleşme ve genişleme politikaları üzerinden yapılan çalışmalar farklı analitik düzlemleri ve bakış açılarını yansıtmaktadır. Bu noktada, bu zamana kadar ortaya konulan çalışmalar, kimi zaman rasyonalizmin sunduğu ulusal çıkarların fayda-zarar hesaplamasına dayalı materyalist bakış açısıyla uluslararası sistemin sorunlarına kolaylıkla uygulanabilir çözümler ortaya koymuş,²¹⁷ kimi zaman ise yerel ya da uluslararası paylaşılan normlar, değerler ve kültürler kapsamında devletlerin (aktörlerin) ve devlet dışı aktörlerin ilişkilerini ve eylemlerini tekrar nasıl inşa etmesi gerektiği konusunda açıklamaları içermiştir.²¹⁸

²¹⁵Sinem Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1/1 (2004): 2.

²¹⁶Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration* (Stanford: Stanford University Press, 1963) alıntılanan kaynak Açıkmeşe, op. cit., 2.

²¹⁷Joseph Jupille, James A. Caporaso, Jeffrey T. Checkel “Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism and the Study of the European Union,” *Comparative Political Studies* 36/7 (2003): 11-13.

²¹⁸Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen ve Antje Wiener, “The Social Construction of Europe,” *Journal of European Policy*, 6/4 (1999): 530-35.

Bütünleşme süreci üzerine yapılan çalışmalarda ilk ortaya atılan bakış açısı *federalizm* olmuştur. Dünya savaşlarından sonra ortaya çıkan güvensizlik duygusu ve savaş potansiyeli, Avrupa'nın bütünleşmesi için ülkelerin anayasal bir çatı altında, refah ve barışçıl ölçütlere dayalı federal bir oluşum içerisinde birlikteliğin olması düşüncesini ortaya çıkarmıştır.²¹⁹ Federalizmin genişleme için uygun gördüğü durum AB anayasasından doğan yapılması zorunlu işlerin, uyulması gereken ilkelerin ve hakların gönüllü bir şekilde kabul edilmesidir.²²⁰ Buradaki amaç federalistler için AB'nin genişlemesinin ve derinleşmesinin sorunsuz bir şekilde devam ettirilmesi ve AB kurumlarının işleyişinin herhangi bir engele uğramamasıdır.²²¹ Bu yaklaşıma yönelik eleştirel yaklaşımlar federalizmin bilimsel ve akademik olmadığı, ulus-devletlerin otoritesini bir üst otoriteye devretme istencinin tam olarak analiz edilmediği yönündedir. Bu eleştirel yaklaşımlar işlevsel yaklaşımın dayanak noktasını oluşturmuştur.

İkinci yaklaşım *işlevselcilik*dir. Bu varsayımın temeli uluslararası örgütlerdir. Buna göre, uluslararası örgütlerin sosyal ve politik alan içerisindeki hoşgörüsü ve karşılıklı anlayışa dayalı ortamı sağlayabilme ve bu iki alan içerisinde ortaya çıkabilecek sorunlara yanıt bulabilme açısından ulus-devletlerden daha iyi bir kapasitede olduğu varsayımı yapılmaktadır. İşlevselciler, sosyal, ekonomik, politik alanların herhangi birinde teknik açıdan donanımlı fonksiyonel örgütlenmenin diğer alanlar üzerinde de eş güdümlü olarak etkileşime gireceğini belirtmişlerdir.²²² Almanya ve Fransa üzerinden ortaya koyulan kömür ve çelik alanındaki bütünleşmenin getirisi olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) barış ortamını temin etmesi, bu yaklaşımın varsayımlarının pratik açıdan dışavurumunu göstermektedir.²²³ Buna rağmen işlevselci yaklaşım da siyasal irade ve siyasal süreç kapsamında eleştirilere neden olmuştur. Böylece federalizme ve işlevselciliğe getirilen eleştirileri bir çatı altında toplayan; hem siyasal bütünleşmeyi hem de anayasal çatı altında toplanmayı amaçlayan yeni işlevselcilik yaklaşımı doğmuştur.

²¹⁹Dimitris N. Chryssochoou, *Theorizing European Integration* (London: Sage Publications, 2001), 42-48.

²²⁰Philippe C. Schmitter, "Neo-Neo-Functionalism," içinde: *European Integration Theory*, Eds. A. Weiner ve T. Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 73.

²²¹Micheal Burgess, "Federalism," içinde: *European Integration Theory*, Eds. A. Weiner ve T. Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 41.

²²²James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey* (New York: Harper&Row, 1990), 419-20.

²²³Armağan Emre Çakır, *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları* (İstanbul: Beta Yayınevi, 2001), 31.

1980'lerde *işlevselcilik* yerini Ernst Haas tarafından ortaya konulan *Yeni İşlevselcilik*²²⁴ yaklaşımına bırakmıştır. Yeni İşlevselcilik, aktörlerin çıkarlarını maksimize edebilmesi için ulus üstü yapılanmaya ihtiyaç duyduğunu, bu çıkarların kontrolünün farklı birimlerin yetki alanına girilmesiyle bütünleşmeye ya da AB derinleşmesine katkıda bulunabileceğini savunur.²²⁵ Yeni işlevselcilik, iktisadi sektörlerdeki işbirliğinin, Avrupa'da daha derin bir ekonomik ve siyasi bütünleşmeye nasıl yol açtığını işlevsel yayılma (functional spill-over) ve siyasi yayılma (political spill-over) kavramlarıyla açıklar.²²⁶ Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (ODAÜ) belirli bir uyum ve düzeni yakalaması için verilen sübvansiyonların düzenlenmesini sağlayan Avrupa Komisyonu bu kurama göre AB'nin karar alma mekanizmasının güçlenmesine destek sağlamaktadır. Yaklaşımın üzerinde durduğu bir diğer konu ise genişleme faaliyetinin uzun vadede AB içerisinde nasıl bir etki yaratacağıdır. Buna göre, AB'nin önceden gerçekleştirmiş olduğu üç genişleme hareketinin, birliğin kabul koşulları için adil yönde olduğu uzlaşısına varılmıştır. Birlik içerisindeki ekonomik ve politik yöndeki orantılı, dengeli dağılım, Doğu genişlemesiyle beraber ağır siyasi, iktisadi ve sosyal koşulların ortaya çıkmasına neden olmuş ve böylece başlangıçta kurulan denge dağılmaya başlamıştır.²²⁷

1980'lerin sonlarından sonra önem kazanan bir diğer yaklaşım *Hükümetlerarasıcılık* olmuştur. Bu yaklaşım, aklın kurallarına dayanarak seçimler ve faaliyetlerde bulunan hükümetlerin konularla ilgili görüşmelere ya da ortak oylama sonucunda alınan kararlara bağlı olarak genişleme sürecinden bahseder. AB'nin Orta

---

²²⁴Ernst Haas'ın yanı sıra Philippe Schmitter, Leon Lindberg, Joseph Nye, Robert Keohane, Lawrence Scheinman yeni işlevselciliğin temsilcileri arasındadır.

²²⁵Ben Rosamond, *Theories of European Integration* (New York: Palgrave Macmillan, 2000), 54-65.

²²⁶İşlevsel Yayılma kömür ve çelik bütünleşmesinin döviz kurları üzerinde bütünleşme için baskı yaratmasını açıklamak için kullanılırken; Siyasal yayılma ise ulus ötesi ve yerel aktörlerin çıkarlarını sürdürmek için daha fazla bütünleşme istemesini ve bütünleşme sürecindeki önemini açıklamak için kullanılır. Baskı grupları ve siyasi partilerde önemli birer aktör olarak kabul edilir. Lucy Hatton, "Theories of European Integration," *Civitas Institute for the Study of Civil Society*, (2011): 1 erişim 31 Mayıs, 2018 <http://www.civitas.org.uk/content/files/OS.16-Theories.pdf>

²²⁷Philippe C. Schmitter, "Neo-NeoFunctionalism," içinde: *European Integration Theory*, Eds. A. Weiner ve T. Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 71.

ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemesini *pazarlık teorisi*²²⁸ kapsamında değerlendiren yaklaşım böylece bu ülkelerin rasyonel bir çerçeve içerisinde karar verdiğini, AB'ye uyum süreci içerisinde edinilen bilgilerin ve alınan uyum sübvansiyonlarının AB içerisinde dışlanmasına neden olmayacağını ve ekonomik olarak zarar görmeyeceğini gösterir. Hükümetlerarasıcılık, AB üye ülkelerinin genişlemeye yönelik eğilimlerini coğrafi konum ve buna bağlantılı olarak gelişen ticari ilişkiler, jeopolitik çıkarlar gibi etkenler üzerinden açıklamaktadır.²²⁹ Aslında bu durum ülkelerin ekonomik, politik boyutuna göre yapılan çok etkenli fayda-zarar optimizasyonudur.²³⁰ İşbirliği sürecini, neo-realist kuramın sistemin anarşik yapılanması kapsamında değerlendiren yaklaşım, işbirliğinin devletlerin ve ulusal politik erklerin gücü doğrultusunda devamlılık sağlayacağı yönünde varsayımda bulunur. Fakat bu konuda Moravcsik, işbirliği sürecinde sadece devletlerin aktör olmadığını, seçmen tercihlerinin, çıkar grup ve partilerinin düşünce ve görüşlerinin de önemli bir yer tuttuğunu belirtir.²³¹ Bu yaklaşıma gelen eleştiriler, AB kurumlarının - Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu - politika belirlemedeki rollerinin göz ardı edildiği, AB'nin kurmuş olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal bağ ve işbirliklerinin üye olmayan ülkelerin mevzuatlarına nasıl eklemlendiğini açıklayamadığı yönündedir.

“Kurum”, toplumsal bir biçimi, sistemi ve bu sistem içerisinde tanımlanmış koşulların nitelik ve niceliklerini kazanmış bir oluşumdur²³². “Kurumsallaşma”, bu nitelik ve niceliklerin kazanım sürecidir. Selznick kurumsallaşmayı dengesiz,

---

²²⁸Pazarlık teorisi üç ihtimalli bir durum sergiler; bu teoriyle hükümetler anlaşmazlık tehditlerini ortadan kaldırır. Alternatif koalisyonlarla dışlanma sorunu ortaya çıkmaz ve genel çerçevede uzlaşma ve bağlanım potansiyelini ortaya koyar. Andrew Moravcsik, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach,” *Journal of Common Market Studies* 31/4 (1993): 499.

²²⁹Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Ithaca: Cornell University Press, 1998), 26.

²³⁰Frank Schimmelfenning, “The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union,” *International Organization* 55/1 (2001): 50-53.

²³¹Andrew Moravcsik, *Preferences and Power*, *op.cit.*, 483.

²³²Ronald L. Jepperson, “Institutions, institutional Effects and Institutionalism,” içinde: *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Eds. W.W. Powell ve P. DiMaggio (Chicago: University of Chicago Press, 1991), 143-144.

iradesiz ve bir arada olmayan yapı ve aktivitelerin dengeli, iradeli ve sosyal açıdan uyumlu olabilecek bir hale gelmesi olarak tanımlar.²³³

Bir diğer yaklaşım olan Yeni Kurumsalcılık, önceki dönemlerde etkin olan davranışsal yaklaşımlara yönelik eleştirel bir yapıdadır.²³⁴ Bu yaklaşım, kurumların sosyal ve politik alandaki etkisini, *rasyonel tercih (rational choice)*, *tarihsel (historical)* ve *sosyolojik (sociological)* kurumsalcılıkla açıklar.²³⁵ Bu yaklaşım, AB kurumlarının sadece AB'nin amaçlarını veya dayandığı temelleri sonuç alan değişken olmadığını aynı zamanda AB içerisinde yer alan aktörlerin – üye ya da aday konumunda – uyum süreci kapsamında ortaya koymuş olduğu izlemlerini ve ulaşmak istedikleri noktaları etkileyen bir değişken olarak yorumlar.²³⁶ Rasyonel Kurumsalcılık, genişleme sürecini ve bu sürecin AB'nin kurumları üzerindeki etkisini, bireysellik ve materyalizm kapsamında değerlendirir. Bu değerlendirmenin nedeni ise AB'ye katılımın, devletlerin ekonomik fayda-zarar hesaplamasına²³⁷ ve buradan elde edilecek net çıkarılara göre şekillenmesidir. Bu durum ise aktörlerin rasyonel yaklaşımda bencil olduğunu gösterir.²³⁸ Sosyolojik kurumsalcılık ise AB bütünleşmesi ve genişlemesini, bazı liberal prensipler (demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk vd.) doğrultusunda tanımlamıştır. Sosyolojik kurumsalcılar, ülkelerin genişleme sürecinde kendi aralarında uyum ve uzlaşma sağlamanın nedeni olarak, üye ve aday ülkeler arasında paylaşılan ortak normların

---

²³³Philip Selznick, "Institutionalism "old" and "new"," *Administrative Science Quarterly*, 41/2 (1996): 270-77.

²³⁴Yeni Kurumsalcılık, sosyal bilimlerin farklı alanlarında farklı anlamlara dayandırılmıştır. Örneğin iktisat alanında rasyonel seçimlerle bağlantısı kurulan bu yaklaşım siyaset bilimi alanında oluşturulmuş siyasal kurumların analiz edilmesine dayandırılmış, sosyoloji alanında ise normatif değerlerin öğrenme ve tecrübe yoluyla kazanımına dikkat çekmiştir. Tuncer Fidan, "Kurumsalcılık yaklaşımları ve Yeni Kurumsalcılık Perspektifinden Eğitim Örgütleri," *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 3.

²³⁵Peter A. Hall, Rosemary C.R Taylor, "Political Science and the Three New Institutionalisms," *MPIFG Discussion Paper*, (9 Mayıs 1996): 1.

²³⁶Mette Eilstrup-Sangiovanni, "The 1992 Project: The Revival of Neofunctionalism and the Liberal Intergovernmentalist Challenge," içinde: *Debates on European Integration A Reader*, Ed. Mette Eilstrup-Sangiovanni (New York: Palgrave Macmillan,2006), 194.

²³⁷Üye devletler açısından AB içerisindeki kaynakların kullanımının paylaşılması ve politik karar mekanizmasında daralma söz konusu iken; üye olacak devletler için politika yapım mekanizmasının işlevi azaltılacak ve uyum süreci içindeki müktesebata uygun mali koşullar yerine getirilmesi gerekecektir.

²³⁸Frank Schimmelfenning, "The Double Puzzle of EU Enlargement: Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East," *ECSA Sixth Biennial International Conference*, Pittsburgh, (1999): 3.

olduğunu, böylece AB içerisinde bulunan kolektif kimlik ve kültürel değerlere ilişkin temaslar sayesinde kabul sürecinin tamamlandığını gösterir.²³⁹

Konstrüktivizm yani Sosyal İnşacılık anlayışında temel alınan durum insanın çevresel faktörler ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği ve aktörlerin içlerinde buldukları ortamı oluşturan fikir ve inançların bireylerin faaliyetlerini şekillendirdiği ve edinim kazandırdığıdır. Buna ek olarak, bu çerçevede bireylerin, gerçekleştirmiş olduğu eylem ve davranışlarla bulunduğu çevreyi yeniden inşa ettiği varsayılır. Bu yüzden insan faktörü, bireyin kendi sosyal çevresi ve ortak olarak paylaşılan kültürel sistemden bağımsız olarak nitelendirilemez.²⁴⁰ AB’de idari, ekonomik, politik otoritenin aktör davranışları tarafından yönlendirilmesi sosyal inşacı düşüncenin önemini artırmıştır. AB’yi, değişime uğrayan kurumlarını ve politikalarını sadece rasyonalizm ile incelemek onların neden değişime uğradığına dair herhangi bir bilgi edinilmesine yardımcı olmayacaktır. Bu yüzden sosyal inşacılık perspektifinden bakan Checkel değişimin nedenini *alternatif nedensel yol*²⁴¹ ile açıklar. Bu model aktör ile kurumlar arasındaki ilişkinin önceden öğrenilen durumlara göre şekillendiğini belirtir. Bir başka deyişle aktör önceki etkileşimlerinden öğrendiklerinden dolayı tercihlerinde değişime gidebilmektedir. Tercih değişimleri aktörün kimliğini ve ilgi alanlarını şekillendirme yetisine sahiptir. Eurozone krizinde AB üye devletlerinin birçoğunun kemer sıkma politikalarını kabul etmiş olması, bu politikaları kabul etmeyen İngiltere yönetimini de kabul etmeye zorlamıştır.²⁴²

Sosyal inşacılık, Avrupa Birliği için bir takım önemli çalışma alanlarına ışık tutmaktadır. Örneğin Sosyal inşacılık, kimliğin, devletlerin AB ile bütünleşme kararlarının temel bir parçası olduğunu öne sürmektedir. Kendisini Avrupalı olarak hisseden devletlerin AB düzeyinde işbirliği yapma olasılığı yüksektir. Genel olarak

---

²³⁹ Mark A. Pollack, “The New Institutionalism and European Integration,” içinde: *European Integration Theory*, Eds. A. Weiner ve T. Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 152.

²⁴⁰ Thomas Risse, “Social Constructivism and European Integration,” içinde: *European Integration Theory*, Eds. A. Weiner ve T. Diez (Oxford: Oxford University Press, 2004), 160.

²⁴¹ Jeffrey T. Checkel, “Why Comply? Social Learning And Identity Change,” *International Organization* 55/3 (Summer, 2001): 560.

²⁴² Matthew Richmond, “What Light can Constructivism Shed on the EU?,” *E-International Relations Students* (Jan 2014). Erişim 16 Ağustos, 2018, <https://www.e-ir.info/2014/01/17/what-light-can-constructivism-shed-on-the-eu/>.

AB işleyişinde yer alan değerlerin genel doğru kapsamında bulunması, AB içerisindeki karar alma sürecini etkilediğini ve devletlerin işbirliğine yanaşmasını sağladığı düşünülmektedir. Aslında normatif ve fikirsel bağlamda devletler tarafından ortaya konulan davranış ve kararlar, Avrupa düzeyindeki etkilerini göstermektedir. AB'nin şu anki konumuna geliş süreci ve daha sonra bu projenin nasıl devam edeceği konusunda kimlik, sosyalizasyon, norm gibi kavramların sürekli bir şekilde inşacı bir çatı altında tartışılması, Avrupa bütünleşmesinin farklı boyutlarını gözler önüne sermeye yardımcı olmuştur. Kimlik ve normların uluslararası siyasanın çıktılarını nasıl etkilediği üzerinde duran inşacıların bakış açısını kurumsal, örgütsel teoriler ve sosyoloji temellendirmektedir. AB çalışmalarında inşacı yaklaşım kimi zaman rasyonalist çalışmalarla sosyolojik çalışmalar arasında bir ilişki, bir bağ kurarak AB içerisindeki kurumların nasıl işlemesi gerektiği konusunda analizler yapmış kimi zaman ise siyasal, ekonomik, sosyal çıkar grupları ve baskı gruplarının rolleri üzerinden normların AB içinde yarattığı etkileri incelenmiştir. Sosyal gerçekliğin inşa edilme süreci, bu süreç içerisinde arabulucu bir rol oynayan dil unsurunu da çalışmalara dâhil etmiştir. Dilin doğasında var olan iktidar ve tahakküme daha çok vurgu yaparak kimliğin ve dünyanın tekrar meydana gelmesini isteyen, Wittgenstein'in dilbilimsel söyleminden ve Habermas, Bourdieu, Derrida'nın sosyal teorilerinden etkilenen inşacı düşünürler, devletlerin kimliklerini değiştiren faktörlerin incelenmesi yerine bu faktörleri ortaya çıkartan koşulları ve dilbilimsel yapıları incelemişlerdir.²⁴³ Rasyonalistlerin söylem ve dili maddi bir unsur olarak görmelerinden dolayı sembolik olarak nitelmişlerdir. Sosyal inşacılar ise kurumların değişiminin ve politikalarla yapılan reformların anlaşılması için söylem ve dile önem verirler. Söylem, bir bilime, bir düşünce ve davranış sistemine yön veren ilkeler doğrultusunda kavramsallaştırılabilir, gerçekleri değiştirebilir ve ya eylemleri anlamlandırılması için temel oluşturabilir.²⁴⁴

Sosyal inşacılık yaklaşımında norm temelli tartışmaların stratejik olarak kullanılması önemlidir. Ortak norm ve değerleri paylaşan, kendi toplumunun

---

²⁴³Jeffrey T. Checkel, "Constructivist Approaches to European Integration," *Arena and Department of Political Science, Working Paper, University of Oslo*, 6 (2006): 6.

²⁴⁴Anastasia Chebakova, "Theorizing the EU as a Global Actor: a Constructivist Approach," *The Maturing European Union ECSA-Canada Biennial Conference Paper* (2008): 7.

meşruiyet standartlarını destekleyen ve teşvik eden hükümet liderlerinin siyasal ya da ekonomik alanda vereceği işbirliği ya da katılım tercihleri, toplumsal olarak belirlenmiş meşruiyet standartları tarafından şekillenir. Bu tercihler toplumun meşruiyet algısına uygunsuzsa karar uygulanır.²⁴⁵ Bu doğrultuda, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine (ODAÜ) yönelik genişleme hareketi - AB'nin temelinde yatan Pan-Avrupacılık fikrinden dolayı (Pan-Avrupa fikri, Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kaldırmayı ve tüm Avrupa'nın barış ve refahını sağlayıp, genişlemeyi teşvik etmeyi amaçlamıştır) - Doğu Avrupa ülkeleri ve üye devletlerin temsilcileri tarafından AB'nin yerine getirmesi gereken bir taahhüt olarak değerlendirilebilir. Topluluk normlarına, değerlerine ve kimliğine uygunluk gösteren bu ülkelere yönelik bu genişleme hareketi kabul edilmiştir.

Sonuç olarak Avrupa bütünleşmesini ve AB'nin genişlemesini açıklayabilecek tek bir yaklaşım yoktur. Bütünleşmenin öncesinde ya da sonrasında meydana gelen / gelecek olan gelişmelerin çeşitliliği farklı perspektiflerden ayrı ayrı değerlendirilebilir. Belki de inşacılık ya da yeni kurumsalcılık gibi, birçok farklı sosyal bilim alanından etkilenen yeni bir yaklaşım ortaya atılarak; aktörlerin, toplumun ya da uluslararası örgütlerin fayda-zarar hesaplamaları, ekonomik, politik, kültürel çıkarları belirlenerek, hem materyalist rasyonel seçimler hem de normatif değerler ekseninde yeni bir değerlendirme alanı yaratılarak bütünleşme ve genişleme hakkında yorum yapılabilir.

4.3 Avrupa Birliği'nde Yurttaşlık

Avrupa yurttaşlığı, AB'ye üye devletlerin halklarının AB sınırları içerisinde idare ve yönetim alanında paylaşılan karar verme mekanizmalarını birbirine uyumlaştırarak, AB çatısı altında oluşturulan ortak değerler bütünlüğü içinde kimlik yaratma ve kıta üzerindeki tüm vatandaşların bir bütün olarak aralarındaki uygunluğu gösterme düşüncesidir. Bu amaca yönelik atılacak adımların oluşması için ekonomik bütünleşme süreci başlangıç noktası olmuş, AKÇT ve AET kurulmuştur. Bu kurulan Toplulukların antlaşmalarında vatandaşlığa ilişkin doğrudan maddelerin

---

²⁴⁵Aldona Sienkiewicz, "The European Union's Enlargement to the East: Can a Constructivist Perspective Explain Integration in Europe," *Glendon Journal of International Studies* 3 (2003): 114-124.

bulunmaması, vatandaşlığa dair içeriğin olmadığı anlamına gelmemelidir. Yaratılan piyasa ekonomisi içinde bulunan vatandaşlar (işçiler, tüketiciler, iş adamları) bu antlaşmalarla sağlanan haklara sahip olmaya başlamışlardır. Böylece Topluluğa üye olan devlet vatandaşları ekonomik etkinliklerini sergileyebilmek adına haklara sahip olmuşlardır.

1952 yılında başlayan bütünleşme sürecinden 1992 yılında Maastricht antlaşmasıyla ilk kez ve hukuki olarak Avrupa vatandaşlığının olduğu döneme kadar, toplumun güvenliği ve refahının sağlanması yönünde hep ilerici bir tutum sergilenmiştir. Avrupa vatandaşlığı konusunda ilk tohum 1974 yılında AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Paris'te atılmıştır.²⁴⁶ Daha sonrasında Maastricht, Amsterdam ve Lizbon antlaşmalarıyla AB vatandaşlığının statüsü ve parametrelerinde gelişmeler yaşanmıştır.

Modern ulus-devlet, vatandaşlığı kendi tekeliyle bireylere verilmiş haklar ve yükümlülükler olarak göstermektedir. Vatandaşlık; ulus bilincini yeni elde etmiş ve siyasal olarak, devlet sınırları içerisinde yaşayan bireylere atfedilen kimliği ve bireylerin içinde bulunduğu topluma ve devlete karşı haklarını ve yükümlülüklerini tanımlayan bir çerçevedir.²⁴⁷ Avrupa kıtasında bulunan ülkelerin uluslaşma süreçlerini farklı zaman dilimleri içerisinde tamamlamış olmaları, kültür ve geleneklerinin farklılıkları, vatandaşlığın tanımında da farklılıklara neden olmuştur. AB'nin vatandaşlığını ise yurttaşlık olarak tanımlamak gerekmektedir. Serbest dolaşım ve ikame yönünde çıkartılan antlaşma maddeleri²⁴⁸ ve raporlar²⁴⁹ bireyin

---

²⁴⁶Burcu Öktem, "Avrupa Birliği Yurttaşlığı," *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2016): 65.

²⁴⁷Ejder Ulutaş, "Türkiye'de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç," *Akademik İncelemeler Dergisi* 9/1 (2014): 78.

²⁴⁸ABA konsolide edilmiş hali md 3(2) erişim 15 Şubat, 2018,

<https://ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

²⁴⁹1984 yılının Haziranında Fontainebleau'da toplanan Avrupa Konseyi toplantısında alınan kararlar *The Committee for a People's Europe* kuruldu. Pietro Adonnino tarafından yönetilen komite de Max Gallo, David Williamson ve temsilcilerinden oluşuyordu. Haziran 1985'te sundukları *A People's Europe* raporunda; Vatandaşların Avrupa bütünleşme sürecinden daha belirgin faydalar etmesi gerektiğini ve Avrupa kimliği duygusunu vurgulamaya yönelik bir dizi önerilerde bulunmuştur. Rapor genel çerçevede serbest dolaşımı, bireylerin vasıflarının karşılıklı tanınmasını, yerleşme serbestisini, topluluk içerisindeki vergilerdeki değişimi aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Report From The Ad Hoc Committee on a People's Europe, 1985" erişim 12 Haziran, 2018, <http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=jq62PJXBBhnrMZGRLcpQX3zDz1vHwp9n0zyR63mC2qCyyK1BG51Cl-572674064?docId=186651&cardId=186651>

doğduğu yere olan bağlayıcılığını azaltmış ve diğer üye ülkelerin siyasal, ekonomik ya da sosyal alanlarına girişini kolaylaştırması nedeniyle bireye vatandaşlık yönüyle yüklenen kimliksel bağlayıcılık yerini, nerede olursa olsun hukuksal, toplumsal, siyasal ve ekonomik haklara sahip yurttaşlığa bırakmıştır. Bu haklar ile birlikte karar mekanizmasının bir parçası olmaya devam etmiştir. AB vatandaşlığı, üye devletlerin vatandaşlığının (ulusal vatandaşlık) yerine geçmez ya da ulusal vatandaşlıktan farklı haklar vermez. Sadece ulusal vatandaşlığı destekleyici konumdadır.²⁵⁰ Bu durum, AB vatandaşlığının sadece hukuksal bir oluşum olmadığını, aynı zamanda kültürel değerleri de beraberinde getirdiğini göstermektedir.

1 Kasım 1993²⁵¹ tarihinde *Maastricht Antlaşması*'nın ²⁵² faaliyete geçmesiyle beraber AB vatandaşlığı da tesis edilmiştir. Bu antlaşma ile beraber üye devletlerin yaratmış olduğu vatandaşlık profiline yeni bir anlam kazandıran AB; üye olan tüm devletlerin uyruğundan olan vatandaşları Birlik vatandaşı olarak onaylamıştır.²⁵³ *Maastricht Antlaşması*'nın Birlik vatandaşlığı hakkındaki maddeleri şu şekildedir²⁵⁴;

Madde 8 1. Bir Birlik vatandaşlığı tesis edilmiştir.

Bir üye devletin uyrukluğunda olan herkes Birlik vatandaşıdır.

2. Konsey 1'nci fıkrada ele alınan hakların icrasını kolaylaştırmayı amaçlayan düzenlemeler yapabilir; bu antlaşmanın

²⁵⁰ABİHA md 20(1)

²⁵¹7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nda Birlik vatandaşlığının kazanılması ya da kaybedilmesi statüsüne ilişkin olarak 11-12 Aralık 1992 tarihinde şu karar alınmıştır: *Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmanın İkinci Bölümünde yer alan Birlik vatandaşlığına ilişkin hükümler Üye Devletlerin vatandaşlarına ilgili bölümde belirtilen ilave haklar ve koruma sağlamaktadır. Bu hükümler hiçbir şekilde ulusal vatandaşlığın yerini alamazlar. Bir bireyin bir Üye Devletin vatandaşlığına sahip olup olmaması meselesi münhasıran ilgili Üye Devletin ulusal yasaları çerçevesinde karara bağlanacaktır.* Kerem Batır, "Antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği Vatandaşlığı," *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 25/1 (2017): 137-138.

²⁵² Maastricht Antlaşması'nın amacı AB'nin kurumlarında ve işleyişinde alınacak kararların olabildiğince vatandaş nezdinde ve Avrupa halklarını arasındaki mesafeyi kapatıcı bir birlik oluşturmak olmuştur.

²⁵³ 'Treaty on European Union', Office for Official Publications of the European Communities, 1992 ss.15

²⁵⁴ Bu Antlaşma metnin Türkçe çevirisi gayri resmi olarak İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınlarından, İKV Uzmanı Can BAYDAROL tarafından çevrilmiştir. "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Temel Bilgiler, Belgeler ile Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün Katkılarına İçeren Veri Tabanına" yerleştirilmek için elektronik ortama aktarılmıştır. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Kasım 2007 erişim 9 Nisan, 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,1173/aetatab-antlasmalari-ve-temel-belgeleri.html> Orijinal Kaynak için bkz: <http://europa.eu/geninfo/query/index.do>

başka bir usulü öngörmemesi halinde, Komisyon'un önerisi üstüne ve Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşünü aldıktan sonra oybirliği ile karar verir.

Madde 8b 1. Uyuşu olmadığı bir üye devlette ikamet eden bütün Birlik vatandaşları, ikamet ettiği üye devletin uyrukları ile aynı koşullarda mahalli seçimlerde oy kullanmak ve seçilmek hakkına sahiptir. Bu hak, Komisyon'un önerisi üstüne...

2. (...), uyuşu olmadığı bir üye devlette ikamet eden bütün Birlik vatandaşları, ikamet ettikleri üye devlette, bu devletin kendi vatandaşları ile aynı koşullarda Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanmak ve aday olmak hakkına sahiptirler(...)

Madde 8c Bütün Birlik vatandaşları, uyuşunda olduğu üye devletin temsil olunmadığı üçüncü ülkelerin topraklarında, bütün üye devletlerin, söz konusu üye devlet uyrukları ile aynı koşullarda diplomatik ve konsolosluk yetkilerinin korumasından yararlanırlar

Madde 8d Bütün Topluluk vatandaşlarının, 138d maddesi hükümleri uyarınca Avrupa Parlamentosu nezdinde şikâyet hakları vardır.

AB'nin kuruluş amacının ekonomik olması ve bütünleşme süreci içinde vatandaşların AB hakkında yeterli bilgi birikimine ve donanımına sahip olmaması, dolayısıyla vatandaşların Birlik tarafından birer kar ögesi olarak görülmesi gibi sorunlar tartışılmıştır.²⁵⁵ Fakat *Maastricht Antlaşması* ile birlikte Avrupa vatandaşlarının Birlik çatısı altında bütünleştirilmesinin amaçlandığı ve her bireye (üye ülke içindeki) Avrupa'ya ait olma fikrini aşılarmaya çalışıldığı bir ortam yaratılmıştır. Madde 8b ile Avrupa ülkeleri arasında sadece sınırlar değil düşünceler önündeki sınırlar da kaldırılmış böylece vatandaşların sadece ülkelerini değil diğer Avrupa ülkelerini de benimseyebilecek bir alan yaratılmaya çalışılmıştır. Böylece Birlik, Antlaşma metninde yer alan *Birlik vatandaşlığının kurulması yolu ile üye*

---

²⁵⁵Ömer Bozkurt, "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi," *Amme İdaresi Dergisi* 26/1 (1993): 16.

*devlet uyruklarının haklarının ve çıkarlarının korunmasının pekiştirilmesi*²⁵⁶ hedefine yönelik çalışmalar yapmıştır.²⁵⁷

Maastricht Antlaşması ile faaliyete geçirilen AB vatandaşlığı kendisinden sonra gelecek olan antlaşmalar tarafından önemini korunmuştur. 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren *Amsterdam Antlaşması*²⁵⁸, AB vatandaşları haklarının güç kazanmasını sağlamıştır. *Amsterdam Antlaşması* ile AB kurumları özellikle hukuki durumlar ve göçmenlik alanlarında; tüzük ve yönetmelik konularında yetki sahibi olmuş; Schengen Antlaşması da AB'nin müktesebatına eklenmiştir.²⁵⁹ *Amsterdam Antlaşması* ile Maastricht'de AB vatandaşlığına yönelik alınan kararlarda değişiklikler yapılmıştır. Bunu yanı sıra Avrupa Parlamentosu'nun (AP) yetkilerinde genişlemelere gidilmiş, demokrasi, bireysel hak ve özgürlükler konusunda ise iyileştirilmeler yapılmıştır. *Amsterdam Antlaşması* içerisinde vatandaşlığı ilgilendiren maddelerdeki değişiklikler şunlardır: *Amsterdam Antlaşması*, *Maastricht Antlaşması*'ndaki birinci başlık olan Ortak Hükümlerin A maddesinin ikinci paragrafına 'mümkün olduğunca açık' ibaresini eklemiş ve yeni madde şu şekilde tanımlanmıştır; (...) *Bu antlaşma Avrupa halkları arasında giderek yakınlaşan birlik kurma sürecinde kararların vatandaşlara mümkün olduğunca açık ve yakın alındığı yeni bir evreyi işaret eder.*²⁶⁰ *Maastricht Antlaşması*'nda yer alan *Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliğine Dair Hükümler* başlığı *Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliğine Dair Hükümler* olarak değiştirilmiştir. Bu başlık altında yer alan maddelerde²⁶¹; üye devletlerarasında cezai konularda polis ve adli işbirliği alanında ortaklaşa faaliyetler yürütülerek, birlik

---

²⁵⁶Treaty on European Union', 8.

²⁵⁷AB'nin anket çalışmaları (Eurobarometer) – bu çalışma Avrupa bütünleşmesini, özel politikaları, AB'nin kurumları ve işleyişine dair birçok konuda halkın düşüncelerini inceleyen çalışmalardır-sonucuna göre 1980 yılında AB hakkındaki görüşler %50 1990 yılında ise %58 oranında pozitif yorumlara sahip olmuştur. Fakat Almanya'nın birleşmesi ve Maastricht Antlaşmasının tartışmalarına neden olması bu anket sonuçlarında gerilemeye götürmüştür. (John McCormick, *Avrupa Birliğini Anlamak*, op.cit., 179.)

²⁵⁸Treaty of Amsterdam, Office for Official Publications of the European Communities, 1997

²⁵⁹Kerem Batır, "Antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği Vatandaşlığı," *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25/1 (2017): 138.

²⁶⁰Treaty of Amsterdam, op.cit., 7.

²⁶¹Madde şu şekildedir; *Avrupa Topluluğu'nun yetkilerine zarar vermeksizin, Birliğin amacı yabancı düşmanlığı ve ırkçılıkla mücadele ve önleme konusunda Birlik üyesi ülkeler ile cezai konularda polis ve adli işbirliğine girerek ortak eylem geliştirmek yoluyla vatandaşların özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarında yüksek güvenliğinin sağlanması. Bu amaca özellikle terörizm, insan kaçakçılığı, çocuklara karşı suçlar, yasadışı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk ve dolandırıcılık suçlarıyla mücadele edilmesi ve önlenmesiyle ulaşılabacaktır. Orijinal metin için Ibid., 16. , Türkçe metin için Amsterdam Antlaşması, çev., Cenk Bolayır, İnsani Kalkınma Vakfı, İstanbul, Haziran 2000*

içerisinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı önlemler alınması yoluyla vatandaşların birliğin esas aldığı özgür, güvenli ve adaletli AB çatısı altında yaşamayı sürdürmelerine yönelik içerik bulunmaktadır. Avrupa vatandaşları arasında birbirlerine benzer karakterlere veya yapıya sahip parçalardan oluşan, ayrım gözetmeyen bir toplumsal bütünsellik sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa karşı alınan önlemler AB'nin ortak iç güvenliği haline gelmiş ve vatandaşların güvenliği kapsamında onlarla doğrudan bir bağ kurulmuştur.²⁶²

Maastricht Antlaşmasıyla hukuksal düzlemde vücut bulan AB vatandaşlığının yukarıda belirtilen 8. Maddenin birinci bendinde yer alan Birlik vatandaşlığının kurulduğunu ve üye ülkenin uyruğunu taşıyan herkesin Birlik vatandaşı sayıldığı maddesine 'Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerini almaz, tamamlar' cümlesi ilave edilmiştir.²⁶³ Bu değişiklik ile birlikte Maastricht'in imzalanmasıyla başlayan üye ülkelerin egemenlik sorununa ilişkin tartışmalar bitirilmeye çalışılmıştır. *Maastricht Antlaşması*'nın 8d maddesinde Birlik vatandaşlarının şikâyetlerini sadece AP'ye iletilebileceği yönündeki karar *Amsterdam Antlaşması* ile tüm birlik vatandaşlarının AB'nin bütün kurum ve yetkili organlarına şikâyetlerini iletilebileceğini ve yazdığı dilde cevap alabileceği yönünde değiştirilmiştir.²⁶⁴ Bu şekilde 'dil' ögesi ortak bir vatandaşlık yaratma amacına hizmet etmeye başlamıştır. Amsterdam Antlaşması'nın 191 (a) maddesi²⁶⁵ doğrultusunda Birliğin hedeflediği vatandaşa karşı şeffaflık ve AB'nin işleyişinin açık bir şekilde aktarılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Temel Haklar Şartı, AB kurumları tarafından 2000 yılının Aralık ayında kabul edilmiştir. Avrupa Temel Haklar Şartı'nın kabul edilmesinin nedenleri²⁶⁶; ilk olarak, AB'nin hukuksal bir zemine sahip olmasından dolayı

---

²⁶²Fatma Yılmaz, *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı* (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008), 155.

²⁶³Treaty of Amsterdam, op.cit., 27.

²⁶⁴Ibid., Yazılan mektuplar Danca, İngilizce, Fince, Yunanca, İrlandaca, Portekizce, İspanyolca ve İsveççe olduğu takdirde aynı dilde cevap alacaktır. Bkz. Ibid., 66.

²⁶⁵Ibid., 46. Birliğe üye olan herhangi bir vatandaş Avrupa Parlamentosunun, Konseyinin ve Komisyonunun dokümanlarına erişim hakkı tanınmıştır. Fakat bu durum kimi yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler antlaşma metinlerinin açık ve anlaşılır bir dil kullanılmadığı yönünde olmuş ve bu yüzden dokümanlarına erişime açılmasının bir faydasının olmadığını savunmuşlardır. Devrim Kodakçı, "Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri" (*uzmanlık tezi*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004), 54.

²⁶⁶Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Şartı," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57/4 (2002): 40.

toplumun tamamına erişim sağlayabilecek ve toplumun her kesimi tarafından anlaşılacak temel haklar listesi sunması gerekmektedir. İkinci olarak, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ABAD) dayanağının, kurucu antlaşmalar ve antlaşmalara değişiklik getiren antlaşmalar mı yoksa karar alma yetkisi bulunan Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan düzenlemeler mi olduğunu ortaya koymaktır. Son olarak ise Temel Haklar Şartı ile Birlik topluma karşı demokratik bir yapılanma olduğunu ve meşruiyetini kanıtlamış olacağı düşüncesi kabul edilme nedenleri arasında gösterilmektedir. Birlik, parçalanamayan evrensel değerler olarak bilinen; kanunlar önünde insanlar arasında ayrımın olmaması prensibi, herhangi bir kısıtlama ya da zorlamaya bağlı olmadan insanların düşünme ve davranma yetisini kullanması, bir topluluğu ortak his, fikir ve paylaşılan çıkarlar doğrultusunda karşılıklı olarak bağlanması üzerine kurulmuştur. Birlik, ortak maddi ve manevi öğelerin korunmasına ve geliştirilmesine yardım etmesi ve bunun yanında üye ülkelerin ulusal kimliklerini kabul etmesiyle, dengeli ve sürdürülebilir ilerlemeyi teşvik etmiştir. Bireylerin saygınlığının muhafaza etmek, toplumdaki herkesi eşit statüde ele almak, temel alınan özgürlükleri koruma sorumluluğunu üstlenmek, adalet ve dayanışmayı sağlamak gibi temel hak ve özgürlükler, kabul edilen 7 Bölüm ve 54 maddelik şartlar bildirgesi²⁶⁷ ile tek bir metin haline getirilmiştir. Bu bildirge ile sosyal, bilimsel, teknolojik ve siyasal alanların ilerleyişinin korunması hedeflenmiştir.

2000'li yılların sonunda Nice'de düzenlenen HAK'tan sonra başlatılan Laeken Deklarasyonu, Avrupa'nın Geleceğine Dair Konvansiyonunda tartışılacak olan temel konuları ortaya koymaktadır. Bu Deklarasyon vatandaşların Avrupa Birliği'nden beklentisini de dile getirmektedir²⁶⁸;

Birlik içindeki kurumlar vatandaşlarına daha yakınlaştırılmalıdır. Şüphesiz ki vatandaşlar Birliğin geniş hedeflerini desteklemektedirler ama Birliğin günlük eyleminin bu geniş hedefleriyle bağlantılı olarak görmemektedirler. Vatandaşlar Avrupa kurumlarının daha az zorlayıcı ve katı olması yerine açık ve etkin

²⁶⁷Ayrıntılı bilgi için bkz, erişim 13 Haziran, 2018, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

²⁶⁸"Laeken Deklarasyonu," 15 Aralık, 2001, erişim 13 Haziran, 2018, https://www.cvce.eu/en/obj/laeken_declaration_on_the_future_of_the_european_union_15_december_2001-en-a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55.html

olmasını istemektedirler. Kimileri ise Birliğin üye devletlerinin temsilcilerine ya da bölgelerine müdahale etmesi yerine kendi özel endişeleriyle ilgilenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu durum kimileri için tehdit olarak algılanmaktadır. Bu sebepten dolayı demokratik bir denetim istemektedirler. Demokratik ve küresel olarak birleşmiş bir Avrupa imajı vatandaşların isteklerine hayranlıkla uymaktadır. Göç akışlarının kontrolü, savaş bölgelerinden gelen sığınmacıların ve mültecilerin kabulü gibi adalet ve güvenlik alanında AB'nin etkin rolü kamuoyu tarafından aranmaktadır. Vatandaşlar ayrıca istihdam ve yoksullukla mücadele ve sosyal dışlanma ile ekonomik ve sosyal uyum alanlarında da sonuçlar beklemektedirler. Çevre kirliliği, iklim değişikliği ve gıda güvenliği konusunda ortak bir yaklaşım istemektedirler. Ayrıca Avrupa'ya dış ilişkilerde güvenlik ve savunma alanında daha etkin görmek istemektedirler. Vatandaşların beklentisi bürokrasinin azaltılıp, tarih veya geleneklerden kaynaklanan ulusal ve bölgesel farklılıkların iyi yönetim²⁶⁹ (good governance) anlayışı ile değerlendirilip bu farklılıkların zenginliğe çevrilmesini yönündedir. Kısacası vatandaşlar açık bir şekilde, etkili, demokratik ve şeffaf bir Topluluk yaklaşımı için çağrıda bulunarak dünyanın önünü açan bir Avrupa istemektedirler. Aynı zamanda daha fazla iş, daha iyi yaşam kalitesi, daha az suç, düzgün bir eğitim ve daha iyi sağlık hizmetlerine yönelik somut adımlar ve sonuçlar beklemektedirler.

Lizbon Antlaşmasıyla birlikte *Maastricht Antlaşması*'nın ikinci bölümünün başlığı *demokratik ilkelere ilişkin hükümler* olarak değiştirilmiştir. Bu başlık altında Birliğin saygı duyduğu ve temel aldığı ve bunun yanında AB vatandaşlarıyla doğrudan ilişki kuran ilkeler şu şekilde belirtilmiştir²⁷⁰; vatandaşlar AB vatandaşlarının eşitliği ilkesi doğrultusunda AB'nin kurumlarından, organlarından ve ajanslarından eşit olarak faydalanabilecektir. Bir üye devletin vatandaşlığını elinde

---

²⁶⁹İyi yönetim, demokratik idarenin oluşması için gerekli olan prensipleri içinde barındıran bir anlayıştır. Bu prensipler; katılım, şeffaf olma, tutarlı olma, etkin olma, hesap verebilme, adil olma ve hukuka bağlı olma.

²⁷⁰Lizbon Antlaşmasının Demokratik ilkelere ilişkin Hükümler başlığına ve maddelerine erişmek için bkz. erişim 14 Mart, 2018, <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-2-provisions-on-democratic-principles.html>

bulunduran herhangi bir kişi Birlik vatandaşı sayılacaktır. Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığa ilave olacak onun yerini almayacaktır. Vatandaşlar temsili demokrasi prensipleri gereğince Avrupa Parlamentosu'nda Birlik düzeyinde doğrudan temsil edilecektir. Bu yüzden Avrupa Konseyi'nde bulunan üye devletlerin devlet başkanları ve hükümet konseyleri kendi ulusal parlamentolarına ve vatandaşlarına karşı demokratik olarak sorumlu olacaklardır. Demokratik ilkelere ilişkin hükümler başlığı altında bulunan 10. ve 11. maddeler ve bu maddelerin alt maddeleri doğrultusunda vatandaşlar şu yetkilere sahiplerdir: Her vatandaşın demokratik yaşama katılma hakkı vardır. Kararlar vatandaşlara olabildiğince yakın ve açık alınmalıdır. Avrupa siyasi farkındalık eğitimi ile Birlik vatandaşlarının isteklerinin ifade edilmesini ve Avrupa seviyesinde katkıda bulunan siyasi partilerin katkılarının sağlanması beklenmektedir. Birlik faaliyetlerinin bütün alanlarına ilişkin vatandaşların ve temsilci derneklerin kurumlara görüş bildireceği bir fırsat sunulmaktadır.

Yapılan antlaşmalar doğrultusunda alınan kararlar Avrupa Birliği vatandaşlığı, AB'nin sosyal ve kültürel bütünleşme sürecinin bir parçası olduğunu göstermektedir. Maastricht, Amsterdam, Lizbon antlaşmaları çerçevesinde AB'nin tarihsel gelişimi göz önüne alınarak yapılacak olan Avrupa vatandaşlığının değerlendirilmesi şu yöndedir: Avrupa vatandaşlığının kurumsal bir söyleme kavuşmadan önce AB içerisinde yerini almasının nedeni, ekonomik bütünleşme sürecinde, üye ülkeler arasında oluşan ortak iç pazarın sorunsuz bir şekilde devam ettirilmesini sağlamaktır. Bu sırada vatandaşlar, birer kar sağlayıcı unsur olarak görev almıştır.²⁷¹ 1993 tarihinden sonra üye ülkelerin toplumlarının kendilerini 'Avrupalı' olarak görmelerini sağlayacak haklar tanınması²⁷², vatandaşlar arasında yabancılık seviyesini ve ayırım yapılmasını en aza indirmeye yönelik girişimler olmuştur. Vatandaşlık girişimi Maastricht Antlaşması'yla kurumsal yapıya sahip olmuşsa da bu girişim, Avrupa elitleri tarafından halk düzeyine indirgenmeden oluşturulmaya çalışılmıştır. Halkın bu süreç içerisinde dışarıda konumlandırılması,

---

²⁷¹Marco Martiniello, "The Development of European Citizenship: A Critical Evaluation," içinde: *European Citizenship and Social Exclusion*, Eds. Maurice Roche, Rik van Berkel (Aldershot: Ashgate, 1997), 36.

²⁷²Serbest dolaşım ilkesinin benimsenmesi, kendi ülkesi dışında başka bir ülkede ikamet etse de bulunduğu ülkenin yerel seçimlerine katılma hakkının bulunması, üçüncü dünya ülkelerinde temsilciliği bulunmayan AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının, üye olan başka bir ülkenin temsilciliğinden yararlanma hakkı ve AP'ye dilekçe verme hakkı.

AB üyesi devletlerin vatandaşlarının AP seçimlerine katılım oranını düşürmüş, referandumlarda olumsuz yönde oy kullanım oranlarının artmasına neden olmuş ve AB, toplum tarafından irdelenmeye başlanmıştır. Avrupa toplumunun negatif tutumu sonucunda Avrupalı yöneticiler üye ülkelerin toplumlarını sosyal ve kültürel olarak birleştirici çalışmalar yürütmüş ve Avrupa kimliği çatısı altında toplamaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır.²⁷³

Tartışmalı olan konu ise Avrupa toplumunun AB vatandaşlığını ne kadar benimsediğidir. AB üye ülkelerde ulusal kimlikler AB vatandaşlığı kimliğine göre daha baskın bir durumdadır. Bunun nedeni ise AB vatandaşlığının üye ülkelerin ulus devlet vatandaşlığıyla bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. AB vatandaşlığının güçlenmesi aslında milliyetçi söylemlerinde güç kazanacağı anlamına gelmektedir. Eurobarometer'in 2017'nin sonbaharında yapmış olduğu çalışmada vatandaşlara '*Kendinizi Avrupa Birliği Vatandaşı olarak görüyor musunuz?*' sorusu sorulmuş. Cevaplar %29 kesinlikle, %41 bir yere kadar, %20 hayır tam değil, %9 kesinlikle hayır, %1 bilmiyorum olmuştur. Bu cevaplar güz 2010 verilerinden beri en yüksek oranlar olarak kaydedilmiştir.²⁷⁴ %70 oranında Avrupa vatandaşlığının oy alması, Avrupa ülkelerinde milliyetçi ve aşırı sağ partilerin seçimlerde kazanım sağlamasını da beraberinde getirmiştir. İtalya'da koalisyon oluşturan 5 Yıldız Hareketi ve Lig partileri, Almanya'da göçmen karşıtı politikalar yürüten Almanya için Alternatif partisinin parlamento da yer alması, Avusturya'da aşırı sağcı Avusturya Özgürlük partisinin hükümet kurması, Macaristan, Slovenya, Polonya gibi ülkelerde de sağ kesimlerin yükseliş göstermesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bir diğer tartışma konusu ise AB'nin tek bir çatı altında toplamak istediği toplumu *vatandaş* mı yoksa mı yoksa *yurttaş* olarak mı tanımladığıdır. Vatandaşlık, belirli bir sınırları olan kara parçasının içerisinde yer alan politik kurumların bir ögesi olmaktır. Vatandaşlık belirli bir kökenden gelmeyi belirtir ve önemli bir yer tutar. Bu yüzden de vatandaşlık doğuştan ya da sonradan kazanılan bir haktır. Vatandaş politik erkin söylemlerinde ya da uygulamalarında itaatkâr bir düzlemde

---

²⁷³Ortak pasaport, öğrenci değişim programları, Kültür programları gibi.

²⁷⁴"Standart Eurobarometer," European Commission erişim 20 Ağustos, 2018, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/yearFrom/1974/yearTo/2017/surveyKy/2143>.

varlığını sürdürür. Yurttaşlık anlamsal ve içerik olarak farklılık taşır. Yurttaşlığın belirlenmiş sınırları yoktur. Köken, yurttaşlık kavramı içerisinde yer alan unsur değildir bu yüzden yurttaşlık kökene bağlı olarak kazanılan bir hak değildir. Yurttaşlık, genel, sosyolojik, ekonomik ve politik erdemler içerisinde barındırır.²⁷⁵ Yurttaşlıkta önemli olan kamusal alanda aldığı politik roldür. Bir başka deyişle, içerisinde barındırdığı erdemler doğrultusunda yetkililerin davranışlarını, politikalarını ve söylemlerini eleştirebilmesi ve sorgulayabilmesidir. AB'nin kendisine vatandaş mı yoksa yurttaş mı yaratmak istediğinin belirsizliği AB vatandaşlığının da başarısız olmasını etkilemektedir.

Yurttaşlık, devlet kavramını temellendiren başlıca tartışma konularından bir tanesidir. Devletin, yurttaşlara sağladığı imkân sadece can ve mal güvenliğine yönelik değil, aynı zamanda yurttaşların hak ve özgürlüklerini, refah düzeyini, yaşam kalitesini en üst seviyede tutmasını sağlamaktır. Günümüzün en büyük problemi olan göç faaliyetlerinin ve mülteci oranının artış göstermesiyle bozulmaya başlayan sosyal düzen ve refah, AB'nin göç konusunda politikalar uygulamasına neden olmuştur.²⁷⁶ Bu problemler, radikal milliyetçilik düşüncesini 21.Yy'ın uluslararası ilişkilerinin merkezine taşımıştır. AB'nin göç politikaları sonucunda, AB'nin vatandaşlık tanımı içerisinde bulunan insan hakları, adalet, özgürlük gibi kavramlar azınlıklar, mülteciler ya da sığınmacılar için bir anlam ifade etmemektedir. AB'nin yurttaşlık anlayışı dışarıdan gelene karşı Avrupa halkını koruma haline gelmiştir. AB'nin ve Avrupa ülkelerinin kıta içerisindeki mevcut sorunlarla baş edememesinin altında tarihsel bir durum vardır. Hitler döneminde, Yahudilerin gaz odalarında ve esir kamplarında soy kırıma maruz kalması ya da Saray Bosna'da yapılan Srebrenitsa katliamı, bu başarısızlığa örnektir. 1992 yılında yaşanan Srebrenitsa katliamı, AB çatısı altında Müslüman, Katolik, Ortodoks, Yahudi gibi farklı etnik ve dini mezhepteki kişilerin bir arada yaşama ihtimalinin zor olduğunu göstermiştir. Burada uzun süre hoşgörü ve çok kültürlü yapı altında yaşamış olan insanlar, Avrupa

²⁷⁵ Genel erdemler; cesaret, yasalara uygunluk, bağlılık. Sosyolojik erdemler; bağımsızlık, açık fikirlilik. Ekonomik erdemler; iş ahlakı, finansal ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilme, kişisel zevkleri erteleyebilme. Politik erdemler; başkalarının hak ve özgürlüklerine saygılı olmak ve kamusal alan içine katılım. Leti Volpp, "The Culture of Citizenship," *Theoretical Inquiries in Law* 8/2 (July 2007): 577.

²⁷⁶ AB'nin kendi içerisinde resmi olarak yaptığı anket olan Eurobarometer'in 2016 ve 2017 yılındaki anketinde yer alan "Şu an AB'nin yüzleştiği iki önemli sorun nedir?" sorusuna, Avrupa vatandaşlarının cevaplarının ilk iki sırasını göç ve terörizm oluşturmuştur. Eurobarometer'in anket sonuçlarına detaylı erişim için bkz. "Public Opinion," European Commission erişim 10 Mayıs, 2018, <http://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm>

lkelerinin kendi yetki alanlarına giren bir olayın sonuçlarını üstlenmede bir bütünsellik gsterememelerinin, ortak bir duygu, düşünce ve ıkarda karşılıklı olarak baēlantı kuramamalarının olumsuz sonuçlarıyla yzlemilerdir. Bu durum Avrupa lkelerinin tarihsel başarısızlıēının temelini oluşturmaktadır. Avrupa'nın bu politik anlaılmazlıēı ve belirsizliēinden kurtulması için Avrupa Yurttaalıēı fikrini, ulus devletin sınırlayıcı kültürel düzleminden ve milliyetçi yapısından soyutlaması gerekmektedir. Çünkü yurttaşlık, etnik ve dinsel kökenlere bakmaz. Bunun yerine bireyin, ikamet ettiēi konumla ilişkilidir.

SONUÇ

Avrupa Birliği kıta üzerinde kalıcı bir barış sağlamak üzere atılmış ekonomik bir bütünüşme süreci olarak ortaya çıkmıştır. Bütünüşme sürecinin ekonomik boyutunun belirli bir düzeye gelmesinden sonra kendisini politik ve sosyolojik alanlarda da göstermesiyle ulus-üstü bir yapılanma haline gelmiştir. Elde etmiş olduğu güç ve yetkilerin artmasıyla demokrasi ve şeffaflık konularındaki eksikliği gidermek amacıyla Avrupa toplumunu işleyiş alanında yetkili bir organ haline getirmeye çalışmıştır. Bu eksikliklerin tartışmalara neden olmasından dolayı AB vatandaşlığını Maastricht Antlaşmasıyla bu tartışmalara son vermek adına adım atılmıştır. Böylece Avrupa kimliğini AB vatandaşlığı ile oluşturmaya çalışmaktadır. Bu durum AB'nin bir amacı olmuştur. Fakat AB vatandaşlığının oluşturmaya çalıştığı kimliğin kültürel desenler içermesi AB vatandaşlığını başarısız hale getiren nedenlerden birisidir. Avrupa'da kimlik, kültür ve yurttaşlığın gelişimi bölümünde değinildiği gibi Avrupa fikri, içerisinde, farklı değer yargıları, farklı kültürel ve tarihsel anıları olan devletleri ve sosyolojik yapıları bulundurur. Bu normatif ve kalıtım yoluyla aktarılan değerler üzerinden kimlik yaratmak zorlu bir yolculuktur. AB ülkeleri günümüzde daha çok artan dışardan göç ile karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda yaratılmaya çalışılan kimlik, vatandaşlık projeleri AB ülkelerinde yaşayan göçmenlerin varlığını yadsıyacak şekilde yapıldığı sürece belirli insan haklarından uzaklaşmış olacaktır. Avrupa Birliği vatandaşlığının problemlili yapısı çözüme kavuşmayacaktır.

Dünya üzerinde giderek artış gösteren mülteci, göçmen sorunları, terörizm, ekonomik problemler ve yaptırımlar kıta içerisinde toplumsal düşünce ayrılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Lizbon Antlaşmasıyla AB vatandaşlığı düşüncesinin ulus devlet vatandaşlığıyla beraber ilişkilendirilmesi ortaya çıkan problemler karşısında milliyetçi düşünceler temelindeki düşmanlıkları ortadan kaldırmada yetersiz olduğu gözükmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından yürütölen anket çalışmalarında artan

Avrupa Birliği vatandaşlığının benimsenme oranının Avrupa ülkelerindeki göçmen ve mülteci konusunda sert politika ve söylemleri olan sağ partilerin artışında payı olması AB vatandaşlığı fikriyle ulus devlet vatandaşlığının aynı bünyede barınmasından kaynaklanmaktadır. Vatandaşlığın ulus, ulus-devlet ile bağlantılı olması, onun, kimlik ve tarihsel eksende tanımlanmasına neden olur. Böylece toplumlar kendisinden sonra gelecek olan kuşaklara sosyolojik ve politik düzeni aktarmış olurlar. Ulusal kimlik, bir bireyin kendisini hem ırk hem de belirli toprak parçası olarak tarif etmesine neden olduğundan dolayı vatandaşlığın ötekileştirici yüzünü yansıtmaktadır. Bu durum AB vatandaşlığının sağ partilere neden kapı araladığını göstermektedir. AB tarafından oluşturulmaya çalışılan ortak Avrupa kimliğinin çeşitli eğilimleri, düşünceleri ya da siyasi yöntemleri bünyesinde demokratik olarak barındırmaması, vatandaşın karar alma sürecinde etkin ve çoğulcu bir rol almasına engel teşkil edecektir. Bunun sonucunda AB'nin vatandaşlarına sunduğu demokratik yapı zarar görecektir. AB'ye üye olan ülkelerin vatandaşlarının kendisini Avrupalı olarak hissetmesi ve nitelendirmesi, ülkelerdeki 'diğer' kişilerin AB'den soyutlanmasına, başkalaştırılmasına neden olabilecek bir ortam yaratır. Avrupalı olmak ve hissetmek beraberinde kimliği, ırksal aktarımları, tarihsel geçmişi ve değerleri getirmekte, bu öğelerin sonuçları olan dışlama, ayırım ve ötekileştirme ise AB'nin temel hakları koruyucu ve vatandaşlar arasındaki ayırımı ortadan kaldırıcı davranışlarıyla uyuşmamaktadır.

Avrupa Birliği yapısal olarak geleneksel devlet figüründen farklı bir boyuttur. Vatandaşlık konusu da bu yapı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. AB içerisinde vatandaşlık üye ülkelerle bir sorun yaşanmaması için ayrıntılar göz önüne alınmadan ve Avrupa Birliği Adalet Divanı kararlarıyla çizilmiştir. Bu durum üye devletlerin Avrupa Birliği üzerinde baskın bir ideolojik unsur olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Vatandaşlık kavramının AB içerisinde zamana bağlı olarak hukuki, kurumsal ve demokratik olarak değişimler göstermemesi sonucunda ne Avrupa Birliği vatandaşlığı ne de Avrupa kimliği toplumsal bir düzlemde oluşturulabilir.

Yurttaşlık, AB içerisinde bir gerçekliktir. Fakat AB genişlerken ya da AB anayasası hazırlanırken vatandaşların gerçekleşen faaliyetlerin dışında bulunmasından dolayı Avrupalıların AB'ye olan bağlılığında değişim gözükmemekte, demokrasi eksikliği ve şeffaflık ilkelerinin tam olarak yansıtılmaması durumunda ise bu değişim negatif yönde seyretmektedir. AB içerisinde vatandaşlara sağlanan haklar önemlidir. Fakat modern ulus-devletin siyasal karar alma mekanizmasında öncü konumunda olan bireyin, yani vatandaşın tarihsel ve kültürel yapı ile desteklenmesi ve siyasal karar alma sürecinin vatandaşların katılım oranına bağlı olması, Avrupa vatandaşlarının AB'nin karar alma mekanizmasına katılım oranlarını sorgulamaktadır. AB kurumları, ulus-devletlerin oluşturduğu tekil sisteme ve ulus devletlerin demokrasilerine bağlı olarak yeniden yapılanmalıdır. Bunun nedeni ise Lizbon Antlaşmasıyla, AB vatandaşlığının, ulusal vatandaşlığın yerini almayacağı aksine ona ek olarak sunulduğu görüşünün yer almasıdır. Yurttaşlık, siyasi ve hukuksal ögeler üzerinden tanımlanmıştır. Sosyal inşacılığın²⁷⁷ vurguladığı sosyal düzenin karşılıklı oluşumu bu tanımlamanın içerisinde yer almaz. Fakat Avrupalılar kendi içerisindeki bütünselliği, kendilerine karşı oluşan olumsuz etkenlere karşı ortaya koymaktadır. Bu sayede Avrupalı vatandaşlar kendi sosyal ve kültürel yöntemlerini karşılıklı olarak inşa eder ve kolektif Avrupa kimliğini oluştururlar. AB'nin ve AB yurttaşlığı fikrinin temel aldığı Avrupa fikri, jeopolitik olarak konumlandırılmış, tarihsel geçmişten ve gelişmelerden beslenen kültürel bir fikirdir.²⁷⁸ Avrupa fikrinin, yeni bir terim olan *çokkültürlülüğü* tam olarak benimseyememesi, bireyleri ulusal temelde görmesi ve Avrupa tarihindeki bireysel hak ve özgürlüklere yönelik düşüncelere yer vermemesi durumunda, yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik fikirlerine yenik düşecektir.²⁷⁹ Bunun sonucunda ise AB

---

²⁷⁷Sosyal inşacılık yaklaşımıyla, AB alanını değerlendirmek faydalıdır. Sosyal inşacı analiz sadece AB'nin mevcut yasal yapılanmalarından ya da siyasal kurumlarından faydalanarak, Avrupa Yurttaşlığı fikrini açıklamaz. Bu fikri açıklarken, kolektif anlayışların ve kimliklerin ortaya çıkma sürecindeki dilin kullanımına, fikirlerin ve normların karşılıklı etkileşimine değinir. Bu açıklamaya örnek olarak; Soğuk Savaş sonrasında değişen sistem ve uluslararası disiplin içerisinde kendisine yer bulan küreselleşmeyle birlikte AB'nin normlarının tekrar düzenlenmesi gösterebilir. Bu örnek, Sosyal inşacıların, sosyal dünyanın amiller ile yapıların etkileşimleri üzerine tekrar düzenlenebileceği anlayışını doğrulamaktadır.

²⁷⁸Delanty, *Avrupanın İcadı*, op.cit., 299.

²⁷⁹Alain Touraine, bu düşünceye yönelik söylemi şu şekildedir; "Oluşturulan Avrupa düşüncesi, vatandaşlara birden çok siyasal ve sosyal örgütlerin farklı düzeylerinde hayat sürme imkânı tanır. Bu imkânın kullanılmaması durumunda bizler, evrensellik ya da yerellik anlayışı içerisinde milliyetçiliğin radikal boyutlarında tükenebiliriz." Alain Touraine, "European Countries in a Post-National Era," içinde: *A new Europe? Social Change and Political Transformation*, eds. Howard Davis, Chris Rootes (Londra: UCL Press, 1994), 22.

içerisinde homojen, tüm insanları kucaklayabilen bir yurttaşlık anlayışı mevcut olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe, Sinem Akgül. “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1/1 (2004): 1-32.

Adler, Emanuel. *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations*. London, New York: Routledge, 2005.

Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Akdemir, Erhan. *Avrupa Birliği’nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2013.

Akkoç, Aslıhan. “Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı.” *Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2014): 31-42.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*. çev., İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınevi, 2017.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık, 2011.

Aristoteles. *Politika*. çev., Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Yayınları, 2000.

Attali, Jacques. 1492. çev., Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge kitabevi, 1992.

Balkır, Canan ve Diğdem Soyaltın. *Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Balkır, Canan ve Diğdem Soyaltın. *Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Banac, Ivo. *The National Question in Yugoslavia: Origin, History, Politics*. New York: Ithaca, 1984.

Barbezat, Daniel. “The Marshall Plan and the Origin of the OECC.” içinde: *Explorations in OECC History*. Ed. Richard Griffiths. Paris: OECD Publications, 1997.

Batır, Kerem. “Antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği Vatandaşlığı.” *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 25/1 (2017): 133-159.

Baykal, Sanem ve İlke Göçmen. “Avrupa Bütünleşmesi: 1993 Sonrası.” içinde: Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar. Eds. Belgin Akçay, İlke Göçmen. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Beckman Keebet Von Benda ve Maykel Verkuyten. “Introduction: Cultural Identity and Development in Europe.” içinde: *Nationalism, Ethnicity and Cultural Identity in Europe*. eds. Keebet Von Benda Beckman, Maykel Verkuyten Utrecht: Utrecht University, 1995.

Berger, Peter Ludwig ve Thomas Luckmann. Gerçekliğin Sosyal İnşası. çev., Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.

Berger, Peter. “Bilgi Sosyolojisinde bir Problem Olarak Kimlik.” çev., Mehmet Cüneyt Birkök, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2004): 6.

Berger, Peter. “Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge.” *European Journal of Sociology* 7/1 (May 1966): 105-115.

Berting, Jan. Avrupa Miras, Meydan Okuma, Vaat. çev., Hüsamettin İnaç Ankara: Adres Yayınları, 2017.

Bilgin, Nuri. Kolektif Kimlik. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999.

Bloom, William. Personal Identity, National Identity, and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Boyd, William. The History of Western Education. Londra, A&C, Black, 1932.

Bozkurt, Ömer. “Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi.” *Amme İdaresi Dergisi* 26/1 (1993): 1-20.

Brizon, Pierre. Emegın ve Emekçilerin Tarihi. çev., Cemal Süreya. Ankara: Onur Yayınları, 1977.

Brubaker, Rogers Brubaker. Ethnicity Without Groups. Cambridge: Harvard University Press, 2004.

Brubaker, Rogers ve Cooper Frederick. “Beyond ‘Identity’.” *Theory and Society* 29/1 (2000): 1-47.

Burgess, Micheal. “Federalism,” içinde: European Integration Theory. Ed. A. Weiner ve T. Diez. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Büyüktanır, Derya. “Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları.” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 14/2 (2015): 1-24.

Cabbon, Alan. “Reflections on the Role of Medieval Universities in Contemporary Society,” içinde: Intellectual Life in the Middle Ages: Essays Presented to Margaret Gibson. der. Lesley Smith, Benedicta Ward. Londra, Rio Grande, Ohio; Hambledon, 1992.

Chebakova, Anastasia. "Theorizing the EU as a Global Actor: a Constructivist Approach." *The Maturing European Union ECSCA-Canada Biennial Conference Paper* (2008): 7.

Checkel, Jeffrey T. "Why Comply? Social Learning And Identity Change." *International Organization* 55/3 (Summer, 2001): 553-588.

Checkel, Jeffrey T. "Constructivist Approaches to European Integration." *Arena and Department of Political Science, Working Paper, University of Oslo* 6 (2006): 1-41.

Chernoff, Fred. *Theory and Metatheory in International Relations*. Basingstoke: Palgrave, 2008.

Chyrsochoou, Dimitris N. *Theorizing European Integration*. London: Sage Publications, 2001.

Çakır, Armağan Emre. *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2001.

Çalış, Şaban H. *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2015.

Dahl, Robert A. *Demokrasi Üstüne*. çev., Betül Kadioğlu. Ankara: Yetkin Yayınları, 2001.

Dawson, Christopher. *The Making of Europe: An Introduction to the History of European History*. Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2002.

Delanty, Gerard. *Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik*. çev., Hüsamettin İnaç. Ankara: Adres yayınları, 4.Baskı 2014.

Deng, Francis Mading. *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*. Washington, DC: Brookings 1995.

Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff. *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. New York: Harper&Row, 1990.

Dunne, Tim, Kurki Milja ve Steve Smith. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York: Oxford University Press, 2007.

Dunne, Tim, Milja Kurki ve Steve Smith. *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*. çev., Özge Kelekçi Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2016.

Dunne, Tim. "The Social Construction of International Society." *European Journal of International Relations* 1/3 (1995): 367-389.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette. "The 1992 Project: The Revival of Neofunctionalism and the Liberal Intergovernmentalist Challenge." içinde: *Debates on European Integration A Reader*. Ed. Mette Eilstrup-Sangiovanni. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Emeklier, Bilgehan. "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Post-pozitivist Kuramlar." *Bilge stratejisi* 2/4, (Bahar 2011): 139-184.

Erdenir, F.H Burak. Avrupa Kimliği: Avrupa Birliğinin Yarım Kalan Hikâyesi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.

Fidan, Tuncer. "Kurumsalcılık yaklaşımları ve Yeni Kurumsalcılık Perspektifinden Eğitim Örgütleri." *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017): 1-16.

Geary, Patrick J. Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği. çev., Çağdaş Sümer. İstanbul: Yazılama yayınevi, 2017.

Geiss, Imanuel. Der polnische Grenzstreifen, 1914-1918: Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg. Lübeck: Matthiesen, 1960.

Gellner, Ernest. Uluslar ve Ulusçuluk. çev., B. Ersanlı Bahar, G.G. Özdoğan. İstanbul: İnsan Yay., 1992.

Gleason, Philip. "Identifying Identity: A Semantic History." *The Journal of American History* 69/4 (March 1983): 910-931.

Günuğur, Haluk. Avrupa Birliği. Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, 2007.

Hall, Peter A. ve Rosemary C.R Taylor. "Political Science and the Three New Institutionalisms." *MPIFG Discussion Paper* (9 Mayıs 1996): 1-32.

Hall, Rodney Bruce. National Collective Identity: Social Constructs and International Systems. New York: Columbia University Press, 1999.

Hatton, Lucy. "Theories of European Integration." *Civitas Institute for the Study of Civil Society* (2011): 1-2

Heater, Derek. Yurttaşlığın Kısa Tarihi. çev., Meral Delikara Üst. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

Heywood, Andrew. "Demokrasi." *Liberal Düşünce* 2/8 (Güz 1997): 108-121.

Hobbes, Thomas. Elementa Philosophica De Cive. çev., Cihan Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge yayınları, 2. Baskı, Nisan 2014.

Hogg, Michael ve Dominic Abrams, Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes. London: Routledge, 1988.

Hopf, Ted. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory." *International Security* 23/1 (1998): 171-200.

Horvath, Zoltan. Handbook on the European Union. Hungarian National Assembly, 3th Edition, 2007.

Huberman, Leo. Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla. çev., Murat Belge. İstanbul: İletişim yayınları, 1991.

Hunt, Lynn. The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History. New York: St Martin's Press, 1996.

Jackson, Robert ve George Sorensen. Introduction to International Relations. New York: Oxford University Press, 2007.

Jackson, Robert ve George Sorensen. Introduction to International Relations: Theories and Approaches Oxford: Oxford University Press, 3rd Edition, 2007.

Jaume, Lucien. "Fransız Devrimi'nde Yurttaş ve Devlet," içinde: Devletler ve Yurttaşlar Eds., Q. Skinner, B. Strath, çev., Gökhan Aksay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Jeffrey T. Checkel, "Constructivism and Foreign Policy," içinde: Foreign Policy: Theories, Actors, Cases. Eds. Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Jenkins, Richard. Social Identity. London: Routledge, 1996.

Jepperson, Ronald L. "Institutions, institutional Effects and Institutionalism." içinde: The New Institutionalism in Organizational Analysis. Ed. W.W. Powell ve P. DiMaggio. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt ve Peter Katzenstein. "Norms, Identity, and Culture in National Security." içinde: The Culture of National Security. der. Peter Katzenstein New York: Columbia University Press, 1996.

Jordan, William Chester. "Orta Çağda Avrupa," içinde: Avrupa Fikri. Ed. Anthony Pagden, çev., Rahmi Ögdül, Mesut Varlık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

Jupille, Joseph, James A. Caporaso, Jeffrey T. Checkel. "Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism and the Study of the European Union." *Comparative Political Studies* 36/7 (2003): 7-40.

Kanselaar, Gellof. "Constructivism and Socio-Constructivism." (July 2002).
Kant, Immanuel. Pratik Aklın Eleştirisi. çev., Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994.

Keskin, Mehmet Hakan. Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği El Kitabı BREXIT'in Olası Sonuçları – Lizbon Antlaşması ile Değişen AB. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Khun, Thomas. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. çev., Nilüfer Kuyaş İstanbul: Alan yayıncılık, 1995.

Kışlalı, Ahmet Taner. "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce." *Amme İdaresi Dergisi* 17/1 (1984): 63-77.

Kluckhohn, Clyde. "The Concept of Culture." içinde: Culture and Behavior. Ed. Clyde Kluckhohn New York: The Free Press of Glencoe, 1962.

Kodakçı, Devrim. “Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri.” Uzmanlık Tezi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004.

Koray, Meryem. Avrupa Toplum Modeli. Ankara: imge kitabevi, 2005.

Kratochwill, Koslowski. “Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire’s Demise and the International System.” *International Organization* 48/2 (1994): 215-247.

Küçük, Mustafa. “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü Anlamak.’” *Ege Akademik Bakış* 9/2 (2009): 771-795.

Lawson, Stephanie. Culture and Context in World Politics. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006.

Lee, Stephan J. Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980. çev., Savaş Aktur. Ankara: Dost Kitabevi, 2014.

Lewis, Archibald R. Nomads and Crusader, A.D. 1000-1368. Bloomington: Indiana University Press, 1988.

Lindberg, Leon N. The Political Dynamics of European Economic Integration. Standford: Stanford University Press, 1963.

Martinello, Marco. “The Development of European Citizenship: A Critical Evaluation.” içinde: European Citizenship and Social Exclusion. Ed. Mourice Roche, Rik van Berkel. Aldershot: Ashgate, 1997.

Mathieu, Jean-Luc. Avrupa Birliği. çev., İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.

McCormick, John. Avrupa Birliği Siyaseti. çev., Doğançan Özsel. Ankara: Adres yayınları, 2015.

McCormick, John. Avrupa Birliğini Anlamak. çev., Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin. Ankara: BigBang Yay., 2014.

Metin, Yüksel. “Avrupa Birliği Temel Şartı.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(4), (2002): 36-63.

Meyer, Henry Cord. Mitteleuropa in German Thought and Practice 1815-1945. The Hague: Martinus Nijhoff, 1955.

Moravcsik, Andrew. “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach.” *Journal of Common Market Studies* 31/4 (1993): 473-524.

Moravcsik, Andrew. The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht. Ithaca: Cornell University Press, 1998.

Musaoğlu, Nezih ve Uğur Özgöker. Avrupa Kimliği Kurgusu. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016.

Naumann, Friedrich. Central Europe. çev., Christabel M. Meredith. New York: Alfred A. Knopf, 1917.

Oğuz, Esin Sultan. "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı." *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2011): 123-139.

Onuf, Nicholas G. Onuf, "Constructivism: A User's Manual." *International Relations in a Constructed World* der.Vendulka Kubáková, Nicholas Onuf, Paul Kowert (Armonk,N.Y: M.E. Sharpe, 1998): 58-78.

Onuf, Nicholas Greenwood. World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations. Columbia: University of South Carolina Press, 1989

Onuf, Nicholas Greenwood. World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations. Abingdon: Routledge, 2013.

Outhwaite, William. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. çev., Melih Pakdemir İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Öktem, Burcu. "Avrupa Birliği Yurttaşlığı." *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2016): 65-75.

Özdemir, Esin. "Lizbon Antlaşmasının Getirdiği Yenilikler." *Ekonomik Forum Dergisi* (2009): 72-75.

Özkırımlı, Umut. Milliyetçilik Kuramları "Eleştirel Bir Bakış". Ankara: Doğu Batı yay., 2016.

Öztürk, Erdem. "Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak." *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 64/3 (2009): 198-220.

Platon. Devlet. çev., Sebahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz. İstanbul: Kültür Yayınları, 2000.

Platon. Yasalar. çev., Candan Şentuna, Saffet Babur. İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2007.

Plutharkos. Lykurgos'un Hayatı. çev., Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol. İstanbul: Çan Yayınları, 1967.

Pollack, Mark A. "International Relations Theory and European Integration." *European University Institute* (November 2000): 1-34.

Pollack, Mark A. "The New Institutionalism and European Integration." içinde: *European Integration Theory*. Ed. A. Weiner ve T. Diez. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Popper, Karl. Bilimsel Araştırmanın Mantığı. çev., İlnur Aka, İbrahim Turan, Kazım Taşkent İstanbul: Yapı Kredi Bankası, 1998.

Price, Richard ve Christian Reus-Smit. "Dangerous Liaisons, Critical International Theory and Constructivism." *European Journal of International Relations* 4/3 (1998): 259-294.

Reus-Smit, Christian. "Konstrüktivizm." *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, eds. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True (İstanbul: Küre Yayınları, 2013): 285-314.

Richmond, Matthew. "What Light can Constructivism Shed on the EU?." *E-International Relations Students* (Jan 2014). Erişim 16 Ağustos, 2018.
<https://www.e-ir.info/2014/01/17/what-light-can-constructivism-shed-on-the-eu/>

Rifkin, Jeremy. Avrupa Rüyası. çev., Buket Okucu Özbay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Rifkin, Jeremy. Avrupa Rüyası. çev., Buket Okucu Özbay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Risse, Thomas. "Social Constructivism and European Integration." içinde: *European Integration Theory*. Ed. A. Weiner ve T. Diez. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Risse, Thomas. *A Community of Europeans: Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2010.

Roberts, J.M. Avrupa Tarih. çev., Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap kitabevi, 2015.

Rosamond, Ben. *Theories of European Integration*. New York: Palgrave Macmillan, 2000.

Rude, George. Fransız Devrimi. çev., Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: İletişim yayınları, 2015.

Ruggie, John Gerard. "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge." *International Organization* 52/4 (1998): 855-885.

Rumelili, Bahar. "İnşacılık / Konstrüktivizm." *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 151-174.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih – İlk çağlardan 1918'e –*. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.

Schimmelfenning, Frank. "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union." *International Organization* 55/1 (2001): 47-80.

Schimmelfenning, Frank. "The Double Puzzle of EU Enlargement: Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East." *ECISA Sixth Biennial International Conference*, Pittsburgh, (1999): 1-48.

Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. çev., M. Emin Köktaş. Ankara: Vadi yayınları, 2002.

Schmitter, Philippe C. “Neo-Neo-Functionalism.” içinde: *European Integration Theory*. Ed. A. Weiner ve T. Diez. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Schütze, Robert. *European Constitutional Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Selznick, Philip. “Institutionalism “old” and “new”.” *Administrative Science Quarterly* 41/2 (1996): 270-277.

Shore, Cris. *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. Londra: Routledge, 2000.

Sienkiewicz, Aldona. “The European Union’s Enlargement to the East: Can a Constructivist Perspective Explain Integration in Europe.” *Glendon Journal of International Studies* 3 (2003): 114-124.

Sieyes, Emmanuel Joseph. *Üçüncü Sınıf Nedir?*. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
Soutou, Georges-Henri. *Avrupa Birliği Tarihi: 1815’ten Günümüze*. çev., Eylem Alp. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.

Stroll, Avrum. “Identity.” *Encyclopedia of Philosophy* New York MacMillan 4 (1967): 121-124.

Stuart Hall, “The Question of Cultural Identity,” içinde: *Modernity an Introduction to Modern Societies*. Eds. Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Kenneth Thompson Cambridge, Mass:Blackwell Publishers, 1996.

Taylor, Alan John P. *The Course of German History*. Londra: Routledge, 1988.

Taylor, Edward Burnett. *The Origins of Culture and Religion Primitive Culture*. New York: Harper&Brothers, 1958.

Thody, Philip. *An Historical Introduction to the European Union*. London: Routledge, 1997.

Thomas Christiansen, Knued Erik Jorgensen ve Antje Wiener, “The Social Construction of Europe,” *Journal of European Policy*, 6/4 (1999): 528-544.

Thomas Risse, “Social Constructivism and European Integration,” içinde: *European Integration Theory*. der. Antje Wiener, Thomas Diez Oxford: Oxford University Press, 2004.

Touraine, Alain. “European Countries in a Post-National Era.” içinde: *A new Europe? Social Change and Political Transformation*. Ed. Howard Davis, Chris Rootes. Londra: UCL Press, 1994.

Touraine, Alain. *Demokrasi Nedir?*. çev., Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı, 2015.

Ulutaş, Ejder. "Türkiye'de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç." *Akademik İncelemeler Dergisi* 9/1 (2014): 73-102.

Veen, Hans Joachim. "Towards a European Identity: Policy or Culture?." İçinde: Why Europe? Problems of Culture and Identity Volume 1: Political and Historical Dimensions. der. Joe Andrew, Malcolm Crook, Michael Waller Hampshire: Macmillan Press, 2000.

Volpp, Leti. "The Culture of Citizenship." *Theoretical Inquiries in Law* 8/2 (July 2007): 571-602

Walt, Stephan M. "International Relations: One World, Many Theories." *Foreign Policy* 110 (Spring 1998): 29-46.

Waltz, Kenneth. *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 2001.

Weatherill, Stephen. *Cases and Materials on EU Law*. New York: Oxford University Press, 2006.

Weber, Cynthia. *International Relations Theory: A Critical Introduction* London and New York: Routledge, 2010.

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46/2 (Spring, 1992): 391-425.

Wendt, Alexander. "Collective Identity Formation and the International State." *American Political Science Review* 88/2 (1994): 384-396.

Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Williams, Raymond. *Culture*. London: Fontana, 1981.

Woodward, Kathryn. *Identity and Difference*. London: Sage Publications, 1997.

Yıldırım, Mehmet Cevat. "1948-1960 Döneminde Türkiye'de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme." *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11/41 (Bahar 2014): 109-131.

Yılmaz, Fatma. *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008.

Yurdusev, Nuri. "Uluslararası İlişkilere Teorik Bakmak." *Uluslararası İlişkiler* 2/6 (2005): 157-163.

Zimmermann, Moshe. "A Road Not Taken - Friedrich Naumann's Attempt at a Modern German Nationalism." *Journal of Contemporary History* 17/4 (1982): 689-708.

İNTERNET KAYNAKLARI

Unesco. “Cultural Diversity”. erişim 13 Mart, 2018.

<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/>.

Unesco. “Culture”. erişim 13 Mart, 2018.

<http://www.unesco.org/new/es/mexico/work-areas/culture/>.

“Declaration of European Identity, 14 December 1973 in Copenhagen”. erişim 10 Kasım, 2017.

https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf.

Ntv Arşiv. “Avrupa’da Barış Arayışları”. erişim 03 Eylül, 2017.

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/81103.asp>.

National Library of Australia. “Speech of Victor Hugo To The Peace Congress At Paris”. erişim 03 Eylül, 2017.

<http://trove.nla.gov.au/newspaper/article/12914658/1511192>.

İktisadi Kalkınma Vakfı. “Kont Kalergi ve Pan-Avrupa Vizyonu”. erişim 12 Temmuz, 2017.

http://www.ikv.org.tr/ikv_dergi/ikv_Ocak_2014/html/files/assets/basic-html/page76.html.

“EU Federalization: The Pan-European Manifesto”. erişim 16 Temmuz, 2017.

<https://eufundedproeutroll.wordpress.com/2014/06/08/eu-federalization-the-pan-european-manifesto-paneuropa/>.

International Relations and Security Network. “Jean Jacques Rousseau, Considerations on the Government of Poland and on its Proposed Reformation”. erişim 30 Temmuz, 2018.

https://www.files.ethz.ch/isn/125482/5016_Rousseau_Considerations_on_the_Government_of_Poland.pdf.

İktisadi Kalkınma Vakfı. “Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler”. erişim 16 Mayıs, 2018. <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>.

Civitas Institute. “Theories of European Integration”. erişim 31 Mayıs, 2018.

<http://www.civitas.org.uk/content/files/OS.16-Theories.pdf>.

Avrupa Birliği Bakanlığı. “Avrupa Birliği Antlaşması”. erişim 15 Şubat, 2018.

<https://ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.

“Report From The Ad Hoc Committee on a People’s Europe, 1985”. erişim 12 Haziran, 2018.

<http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=jg62PJXBBhnmZGRLcpQX3zDz1vHwp9n0zyR63mC2qCyvK1BG51C!-572674064?docId=186651&cardId=186651>.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. “Maastricht Antlaşması”. erişim 9 Nisan, 2018. <http://www.bumko.gov.tr/TR,1173/aetatab-antlasmalari-ve-temel-belgeleri.html>.

European Union. “Maastricht Agreement”. erişim 9 Nisan, 2018. <http://europa.eu/geninfo/query/index.do>

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. “Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi”. erişim 13 Haziran, 2018. <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>.

“Laeken Deklarasyonu”. erişim 13 Haziran, 2018. https://www.cvce.eu/en/obj/laeken_declaration_on_the_future_of_the_european_union_15_december_2001-en-a76801d5-4bf0-4483-9000-e6df94b07a55.html.

The Lisbon Treaty. “Lizbon Antlaşmasının Demokratik İlkelerle İlişkin Hükümler”. erişim 14 Mart, 2018. <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-2-provisions-on-democratic-principles.html>.

European Commission. “Public Opinion”. erişim 10 Mayıs, 2018. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>.

European Commission. “Standart Eurobarometer.” erişim 20 Ağustos,2018. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/yearFrom/1974/yearTo/2017/surveyKy/2143>.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Göktürk Kızıl
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 09/07/1992 Adana
Medeni Hali : Bekar
Telefon Numarası : -
E-posta : gokturkizill@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Çağ Üniversitesi	2015
Lise	Halil Çiftçi Anadolu Lisesi	2010

HOBİLER

Şiir, Futbol, Avrupa Tarihi, Fitness, Online Oyunlar, Seyahat